

IX. OSLOBOĐENJE VORONJEŽA

1

4. oktobra, kad se korpus kretao od Vorobjovke ka Talovoju, nad korpusnom kolonom pojavio se avion. To je nesumnjivo bio avion belih zato što ni 8. ni 9. ni 10. crvena armija nisu imale avijacije. Avion je napravio zaokret i počeo da kruži iznad divizijskih kolona.

Odmah je bilo naređeno da se spuste zastave i svi da mašu kapama.

Avion se spustio još niže, zaokrenuo i pošao na sletarje. On se još nije potpuni ni zaustavio, kad su ga već sa svih strana opkolili konjanici.

Pilot je iskočio iz kabine aviona i upitao:

— Jeste li vi mamontovci?

— Jesmo, mamontovci. Ruke uvis!

Îspitivanjem je ustanovljeno da je pilot poleteo iz Voronježa sa zadatkom da nađe Mamontova u trouglu Talovaja — Bobrov — Butuljinovka i da mu predava naređenja generala Sidorina i pismo od Škura.

U pismu i u naređenju, koje smo oduzeli pilotu, bilo je za nas dragocenih podataka.

Sidorin je u svom naređenju postavljao zadatak grupi generala Saveljeva i korpusu generala Mamontova da opkole i unište 8. crvenu armiju i time otklone prepreku nastupanju Donske armije na Moskvu. Sidorin je imao, kako izgleda, dobar apetit, ali nas je čudila njegova slaba obaveštenost: postavljao je zadatak grupi Saveljeva koju smo mi već bili razbili.

U ceduljici, priloženoj uz naređenje, Sidorin je preporučio Mamontovu da se poveže sa zamenikom komandanta 8. crvene armije Rotajskim. »Dejstvujte brzo i odlučno — pisao je Sidorin — na Rotajskog se možete osloniti«.

Škuro je u svome pismu javljaо da je zauzeo Voronež i molio je Mamontova da mu pošalje municije za to što je on nema dovoljno a očekuje napad crvenih sa severa.

Škuro je, izgleda, računao na to da će Mamontov podeliti s njim municiju i drugo što bude opljačkao u svom reidu u pozadini 8. armije.

Naređenje Sidorina i pismo Škura bili su odmah poslati komandantu 9. crvene armije Stjopinu s mlobom da ih pročita i hitno uputi u štab Južnog fronta.

Kasno uveče 4. oktobra ušli smo u stanicu Talovu. Umorne od dugog marša, jedinice korpusa su se razmestile za prenoćište u zaseocima pored stanice. Pokazalo se da je Mamontov bio tu još prošle noći, ali je u 4 sata ujutru kod belih bila uzbuna. Mamontov je krenuo sa korpusom duž železnice u pravcu Voronježa i u brzini zaboravio svoj ispravni putnički auto. Dakle, najzad smo našli Mamontova.

Idućeg dana obilazio sam sa koimesarom Kivgelom jedinice 4. divizije i držao govor borcima.

— Crveni heroji! Mamontovci vas se boje! Oni beže u Voronjež koji drže Škurove bande. Napred drugovi!

— Iz hiljade grla grmeo je odgovor:

— Smrt Mamontovu!!!

— Voronjež je naš!!!

Od Talove počela je potera za Mamontovim. On je bežao duž železničke pruge, rušio za sobom mostove i streljao železničare-radnike. Radni narod voronješke oblasti dočekivao nas je sa velikom radošću. Ljudi su pozivali borce svojim kućama, nudili hleb i odeću, davali poslednje rezerve sena za naše konje. Hiljade ljudi molilo je da ih primimo u korpus. Dobrovoljaca je bilo toliko mnogo da smo rešili da primamo samo one koji

imaju svog konja, sedlo i sa-blju. Ostale smo u grupama upućivali u pozadinu 8. armije.

Izašavši pred dobrovoljce koji su stupili u redove Konjičkog korpusa, rekao sam:

— Naš korpus — to je armija hrabrih! Kod nas je prvi uslov — samo napred i ne obzirati se u strane. Naši su borci smeli, naši su konji dobri, a ko nema dobrog konja treba da ume da ga otme od neprijatelja. I zapamtite: onome ko pođe natrag, ko širi paniku, tome mi sečemo glavu. Da znate: onaj ko ne može da izdrži takav surov borbeni život, neka ne stupa u naše redove.

Mi tražimo heroje, bezgranično odane revoluciji i gotove da daju život za vlast sovjeta.

Dok je Konjički korpus gonio Mamontova, 8. armija, u čijoj se pozadini odigravalo gonjenje, počela je da se povlači od Dona pod pritiskom neprijatelja, a najviše na svome desnom krilu kod Voronježa. Stanje je još više otežano time što se u rukovodstvu armije desilo teško izdajstvo: zamenik komandanta armije, onaj isti bivši carski general Rotajski koga je Sidorin spominjao u svojoj ceduljici, prešao je na stranu belih sa grupom štabnih vojnih stručnjaka.

Dezorganizovana reidom Mamontova i gubitkom vere u svoje rukovodstvo, 8. armija je posle Voronježa napustila i Liski i kotrljala se na istok, izgubivši vezu sa susednim armijama. Stvar bi se mogla završiti pu-

*Komandant divizije
S. K. TIMOŠENKO
(1920. god.)*

nom katastrofom 8. armije da Konjički korpus nije na vreme razbio na Donu grupu generala Saveljeva i izšao kod Talove da se suprotstavi Mamontovu.

Korpus je bio u rejonu Sergejevka — Martin — Romanovka — Naščjokino kad sam u toku noći 7. oktobra dobio direktivu komandanta Južnog fronta, potpisu od A. I. Jegorova i J. V. Staljina. Direktiva je glasila:

»U saglasnosti sa direktivom Glavkoma Br. 4780/op, vaš se korpus potčinjava neposredno meni, 8. armija odstupa na liniju reke Ikorec od st. Tulinove do Ušća. Prema podacima, u Voronježu su se spojili Mamontov i Škuro koji dejstvuju pravcem na Grjazi.

Naređujem:

Korpus Buđonija da pronađe i razbije Mamontova i Škura. Naređujem komandantu 8. armije da vas ojača konjičkom grupom 8. armije i 56. konjičkom brigadom. Za ovu brigadu uslovno, ako vi to želite, zato što je prema našim podacima ona sklona da se izvlači iz borbe i ne izvršava borbene zadatke. Vama se daje pravo da zahtevate od komandanta 8. armije jedan do dva bataljona pešadije za obezbeđenje vaših dejstava. Korpus snabdevajte municijom preko štaba 8. armije. Vezu sa mnom držite preko štaba 8. armije ili radiom preko Kozlova.

Izvestite o prijemu ovog naređenja.¹⁾

Iz ove direktive prvi put smo saznali da je J. V. Staljin postavljen za člana Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta. Njegovo postavljenje primili smo sa velikim zadovoljstvom, što smo izrazili radiogramom koji smo poslali 8. oktobra na Staljinovu adresu.

Bili smo zadovoljni i time što će Južnim frontom komandovati A. I. Jegorov koji nam je poznat iz Carićina kao sposoban i odlučan vojnik.

¹⁾ CGAKA, f. 191, op. 5, d. 120, list 18.

8. oktobra su jedinice 8. armije bile na liniji Tulino — Krivuša — Korševski — istočna obala reke Ikorec. Od desnog krila 8. armije na sever naših jedinica nije bilo zato što se levo krilo 13. armije pod udarcima neprijatelja povuklo ka Jeljcu. Na taj način se između 8. i 13. armije stvorio razmak blizu 150 km. U ovaj razmak, koji su pokrivale samo 61. pešadijska i 11. konjička divizija koje su k tome bile tek u periodu formiranja, bio je uperen udar konjičkih korpusa Mamontova i Škura, objedinjenih u jednu grupu. U saglasnosti sa direktivom Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta, naredio sam korpusu da dejstvuje opštim pravcем Grafsko—Voronjež da bi se desni bok 8. armije osigurao od udara neprijatelja sa severa i tako joj se pomoglo da stvari neprekidan front.

9. oktobra korpus je odbacio neprijatelja i prikupio se u rejону: Gornja i Donja Katuhovka — Krasni Holm — Tulinovo — zaseoci Hrenovski. Štab korpusa se smestio u Ivanovki. U ovom rejону korpus je ostao do 12. oktobra, izviđajući neprijatelja u pojasu: Grafsko — Novo -Usmanj — Moskovsko. Situacija se naglo menjala i zato smo često bili prinuđeni da koristimo zastarele, pa čak i neproverene podatke o neprijatelju. U vezi s tim morali smo često menjati naređenja ili ih, čak, povlačiti i davati nova koja bi više odgovarala stvarnom stanju. Na primer, bio sam prinuđen da povučem ranije naređenje o kretanju korpusa u rejон Tojde zato što su se podaci štaba korpusa o neprijatelju pokazali kao neistiniti. Ili, evo drugog slučaja karakterističnog za stanje na frontu kod Voronježa. Jedne noći u štab korpusa dotrčali su komandant i komesar 12. pešadijske divizije koja je držala položaje na liniji Babjakovo — Novo -Usmanj. Oni su panično izjavili da je Mamontov napao diviziju s leđa, da je divizija svā izginula i da su se samo nekim čudom spasli. Držanje komandanta i komesara 12. divizije jako me je nerviralo.

— Vi ste kukavice, ako niste izdajnici — rekao sam.
 — Po vama izgleda da je Mamontov, bukvalno, progutao 12. diviziju. Ali zašto ste vi ovde? Zašto ste napustili diviziju? Zašto Mamontov i vas nije progutao?

— Ali nas niko nije obavestio o kretanju Mamontova i mi nismo očekivali njegov napad s leđa. On je razbio štab divizije i oduzeo nam svaku mogućnost za komandovanje — pravdali su se komandant i komesar.

Izgleda da su oni napustili diviziju i pobegli da bi se spasli. Zato sam naredio u štabu korpusa da se begunci uhapse i upute u štab 8. armije da bi se stavili pod vojni sud.

Idućeg dana, prilikom dolaska korpusa u selo Roždestvenska Hava, dočekao nas je komandant 1. brigade 12. pešadijske divizije Reva koji je privremeno vršio dužnost komandanta divizije. Ja sam se zapanjio:

— A nama su komandant i komesar rekli da je Mamontov uništio 12. diviziju.

Ispalo je, na kraju krajeva, da se ništa slično nije desilo: prilikom napada Mamontova divizija je izgubila samo nešto komore i štab, na čelu sa komandantom i komesarom.

Kod neprijatelja je bila još veća gužva i nered. Kad se korpus Mamontova posle probijanja fronta 12. divizije ustremio na Voronjež, Škuro, koji je bio u Voronježu, smatrajući da su to crveni, stupio je s njima u borbu koja je trajala nekoliko časova. Jedinice Mamontova su četiri puta jurišale i svaki put ih je vraćala vatra Škurovih mitraljeza. I tek su u petom jurišu poznali jedni druge.

12. oktobra je došla u štab korpusa direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta, u kojoj se govorilo da neprijatelj preduzima napad na Orjol — Novosilju i Jeljcu i da je njegova konjica krenula iz Voronježa na sever i severoistok. (Prepostavljaljalo se da je to Škurova konjica.) Konjički korpus je dobio zada-

tak da razbije ovu konjicu i pomogne izlazak 8. armije na liniju reke Dona do Jandovišča.

U saglasnosti sa zadatkom, korpus se prikupio severistočno od Voronježa sa ciljem da ga napadne, imajući direktnu vezu sa konjičkom grupom 8. armije koja se pod pritiskom neprijatelja povukla iz Grafskog u Devicu (nekoliko kilometara na jugoistok od Usmanja). Ova je grupa bila pridata korpusu.

Patrole su primetile, takođe, da se neprijatelj širi iz rejona Grafskog u pravcu Gornje Have. Polazeći od takvog stanja, naredio sam da se korpus pripremi ujutru 13. oktobra za odlučan napad na Grafsko. Divizije korpusa i konjička grupa 8. armije izišle su na polazne položaje za napad, ali se neprijatelj bez borbe povukao u pravcu Voronježa. Kasno u noć 13. oktobra naredio sam korpusu da ujutru opet pređe u napad, zauzme Tresvjatsko i izađe na liniju Romonj — Ugljanec — Tresvjatska — Čebišovka.

Međutim, ujutru 14. oktobra neprijatelj je sam napao pravcem Tresvjatska — Gorki — Orlovo i Škurovih 8 konjičkih pukova udarili su u levi bok korpusa. Korpus je odbio napad i prešao u protivnapad. Posle četiri časa borbe u rejonu Tresvjatsko — Orlovo neprijatelj se uz velike gubitke povukao pravcem Babjakovo — Nova-Usmanj. Konjički korpus je izbio u rejon Orlovo — Gorki — Tresvjatsko — Nikinovo.

15. oktobra su beli uz podršku 3 oklopna voza napali jakim snagama na Orlovo i potisli jedinice 4. divizije, ali ne zadugo. 4. divizija je prešla u protivnapad i vratila belogardejce na njihove polazne položaje. Uveče je u štab korpusa, koji je bio u Makariju, došao iz Tresvjatskog komandant konjičke grupe 8. armije Filipov i obavestio me o sastavu i stanju grupe.

Za vreme prvog reida korpusa Mamontova u rejonu Grjazi — Tambov — Kozlov (Mičurinsk) u borbu sa mamontovcima bačeni su i slušaoci nekih škola crvenih

komandira kao i neki manji konjički odredi i sve je to objedinjeno u konjičku grupu. Kasnije je u grupu uključena i 56. ukrajinska konjička brigada.

Kad je Škuro napadao na Voronjež, štab 8. armije je ostavio grupu za oslonac u rejonu Nižnjedevicka — Turovo — Hohol, gde je ona pod udarom Škurovog korpusa morala da se povlači preko Dona gazeći i plivajući i tom prilikom je izgubila svu svoju artiljeriju, mitraljeze pa čak i konjske tovare. Drugi put je konjička grupa nastradala od Škurovog korpusa pri zauzimanju Voronježa.

Mene je zainteresovala konjička grupa i ujutru, sутрадан, odjahao sam u Tresvjatsko sa komesarom i načelnikom štaba.

Filipov je postrojio grupu i komandovao pozdrav. Svidelo nam se kako izgledaju borci, naročito slušaoci kursa, iako su oni više dana vodili teške borbe. Bodar izgled slušalaca svedočio je da ih prvi neuspesi nisu demoralisali.

Videći da su slušaoci ostavili dobar utisak, Filipov me je zamolio da ih koristim u bici kod Voronježa.

— Pogledajte, druže Buđoni, kakvi su to junaci — oni će ići u vatru i vodu.

— U vodi su oni već bili kad su gazili Don i Voronjež*) — odgovorio sam Filipovu — a u vatru nema potrebe da ih šaljemo. I to, naravno, ne zato što su slušaoci slabo naoružani ili što ja sumnjam u njihovu odunost revoluciji. Ne, nikako ne zato! Rat je težak i nama su potrebne dobre crvene starešine, a prvih, školovanih starešina nemamo dovoljno. Eto, zato, druže Filipov, vratite slušaoce u vojne škole. Neka se oni tamo uče da ratuju ne samo hrabro nego i pametno, a rata će biti dosta još i za njih. Objasnite im to, oni će razumeti, dok ćemo Voronjež osloboditi i bez njihove pomoći.

*) Grad Voronjež stoji na reci Voronježu. — Prim. prev.

16. oktobra je konjička grupa 8. armije preformirana u konjičku brigadu sa 2 puka. Istog dana je k nama u štab došao i komandant Samostalnog konjičkog puka Levda čiji je puk isto ulazio u korpus.

2

Posle poraza u bici sa Konjičkim korpusom neprijatelj je odstupio na liniju Čertovicko — Borovo — Novo-Usmanj i u toku 14. i 15. oktobra vršio je intenzivno izviđanje položaja korpusa. Sad je već naše levo krilo dejstvovalo zajedno sa jedinicama 8. armije. Njena 12. i 16. pešadijska divizija, koje su izgubile vezu sa štabom armije, bile su nam privremeno potčinjene u operativnom smislu. Desni bok korpusa ostao je i dalje otkriven, a sve je govorilo da je koncentracija velikih snaga bele konjice na severu i severoistoku od Voronježa značila da neprijatelj još namerava da udari u ovaj otkriveni bok korpusa, u razmaku između 8. i 13. armije. Pred nama je bilo pitanje: odmah produžiti napad na Voronjež ili najpre srediti korpus a onda naneti odlučan udar.

Na osnovu analize stvorene situacije došli smo do zaključka da čitav niz faktora čini necelishodnim neodložno nastupanje korpusa na Voronjež.

Prvo, korpus je bio umoran posle višednevnih borbi. Bio je potreban makar kratak odmor za sređivanje jedinica i privlačenje pozadinskih delova.

Drugo, nismo imali dovoljno sigurne podatke o snagama neprijatelja u Voronježu. Znali smo da su тамо korpsi Mamontova i Škura, ali nije isključeno da bi u Voronježu mogle biti i druge jedinice belih.

Treće, nismo imali nikakvih podataka o sistemu obrane neprijatelja na prilazima Voronježu, pa i u samom Voronježu, i nismo poznavali mogućnosti forsiranja takve ozbiljne vodene prepreke, kao što je reka Voronjež.

Četvрто, trebalo je vremena da bi se desnokrilne jedinice 8. armije pripremile za zajednička dejstva sa korpusom. Ako se već pristupilo tako ozbiljnoj operaciji, kao što je zaúzimanje Voronježa, sa otkrivenim desnim bokom korpusa, onda je trebalo osigurati bar njegovo levo krilo.

Na osnovu svega toga, 16. oktobra sam posle savetovanja sa komandantima divizija, komesarom i načelnikom štaba korpusa naredio da se korpus utvrdi na liniji Izlegoš — Ramonj — Tresvjatska — Rikanj i da se spremi za odlučni napad na Voronjež. Kao pojačanje pridao sam korpusu, privremeno, 21. železničku brigadu u rejonu Usmanj.

Tih dana nastupilo je rđavo vreme. Neprekidna kiša je poplavila sva niska mesta i pokrila puteve neprolaznim blatom.

Za vreme kiše prilazi Voronježu skoro su neprohodni, zato što su doline reka Usmanji i Voronježa barovite i sā mnogo manjih jezeraca. Uspešno nastupanje na Voronjež time je bilo jako otežano, čak i u slučaju napada sa nadmoćnjim snagama. Korpus je, pak, bio brojno slabiji od neprijatelja. Prema 6 kozačkih divizija belih imali smo samo 2 konjičke divizije i malobrojnu, slabo naoružanu konjičku grupu Filipova. U ovom slučaju sam računao samo na konjicu, zato što se glavna bitka očekivala između konjice neprijatelja i Konjičkog korpusa. Pešadijske jedinice, koje su bile potčinjene korpusu u operativnom smislu, mogle bi samo osiguravati njegove bokove, prikivati neprijatelja na frontu i učvrstiti uspeh konjice.

Neprijatelj je imao i to preim秉stvo što je mogao u slučaju neuspeha da se povuče u Voronjež, gde bi se sklonio od naših mitraljeza i topova, dok bi naš korpus morao da dejstvuje pod jakom vatrom na otvorenom, barovitom terenu koji je neprijatelj daleko osmatrao sa kosa ispred kojih se širio Voronjež.

Vagajući sve to, došli smo do zaključka da je situacija u svakom pogledu nepovoljna za napad i da nam je zgodnije da čekamo da napadne neprijatelj, kako bismo vatrom mogli rastrojiti njegov borbeni poredak i poraziti ga u protivnapadu. Pretpostavljao sam da će neprijatelj, u svakom slučaju, napadati u više kolona zato što bi kretanje čitave grupacije belih u jednoj koloni uslovilo sužavanje njihovog manevra i stvorilo našoj artiljeriji i mitraljezima najpovoljnije uslove za gađanje. Nastupanje, pak, neprijatelja u nekoliko kolona raznim pravcima po slabim putevima pružiće nam mogućnost da ga razbijemo po delovima i izbegnemo teškoće juriša na grad.

Čekati napad neprijatelja — to je bila moja konačna odluka koja je bila objavljena na savetovanju sa komandantima i načelnicima štabova divizija, komandantima brigada i pukova i njihovim načelnicima štabova. Naredio sam starešinama svih položaja, kao i komesari-ma i načelnicima štabova da drže jedinice u punoj pripravnosti za borbu u svakom momentu i da intenzivno izviđaju neprijatelja.

Idućeg dana komesar korpusa Kivgela sazvao je prvu korpusnu partijsku konferenciju na kojoj su komunisti i svi aktivisti, borci i starešine, bili pozvani da mobilišu ljudstvo u jedinicama korpusa za pripreme odlučne bitke za Voronjež.

U saglasnosti sa usvojenim rešenjem, glavnina 6. konjičke divizije privučena je bliže iz Roždestvenskog Hava i ceo korpus koncentrisan u Gorkama i Orlovu, spremam da zgromi neprijatelja.

12. i 16. pešadijska divizija utvrđivale su danju i noću svoje položaje, pripremale vatrena sredstva za podršku konjičkog napada i pomoćna sredstva za prelaz preko reka Usmanj i Voronjež.

Tri dana je stajao korpus kod Voronjeza u očekivanju napada neprijatelja, ali neprijatelj nije napao. Prenoсеći opšte mišljenje boraca, mnoge starešine su zahte-

vale da mi pređemo u napad. Morali smo ili ponovo objašnjavati zašto čekamo ili, pak, da grdimo usijane glave. Najzad sam bio prinuđen da na ponovnom savetovanju komandanata i političkih radnika opet potvrdim svoju odluku i da je potkreplim novim činjenicama, koje je prikupila obaveštajna služba korpusa.

— Neke starešine — rekao sam, koje zahtevaju da korpus pređe u napad, ne razumeju da pobedu ne donosi svaki napad. Njihovo tvrđenje da korpus i pešadijske jedinice stoje bez posla, iz osnova je nepravilno. Kao crn oblak nadvili su se Konjički korpus i naše pešadijske jedinice nad gradom, u kojem su zaseli belogardejci i svakojaki buržoaski trulež. Nemir u Voronježu je došao dotle da je, kao što smo saznali, Mamontov otišao Sidorinu da traži pomoć.

— Ta nećemo valjda čekati dok ovaj buržoaski trulež pobegne iz Voronježa a Mamontov dovuče pomoć? — upitao je jedan starešina.

— Ništa, odgovorio sam — neka beži — namā i ne treba. A veoma je sumnjivo da će Mamontov uspeti da dovede pojačanja.

Na savetovanju smo sastavili poziv radnom kozarstvu u redovima bele armije i poslali po dvojici zarobljenih kozaka.

Poziv je glasio:

»Braćo radni kozaci!

Puštajući vaše staničnike, koje je 16. oktobra o. g. zarobila naša patrola, Fjodora Zozelja i Andreja Resuna, pripadnike 1. patizanskog puka, 5. eskadrona, izjavljujemo da vi boreći se protiv nas uzalud upropošćujete sebe i svoje porodice koje su ostale daleko na Kubanu i Donu. Mi znamo zašto se borimo — za slobodu celog radnog naroda, a vi — za generale, zemljoposednike, koji vašim očevima i ženama oduzimaju žito i stoku i šalju u Englesku u zamenu za municiju i topove, s kojima vi kao slepcu ubijate svoju braću radne seljake

i kozake, koji se bore za bolju budućnost celog radnog naroda.

Prestanite, braćo, da se borite, idite kućama ili prelazite na našu stranu...

Komandant Konj(ičkog) korpusa, st(ariji) ur-jad(nik) S. Buđoni.

Donski kozak, inspektor Konjičkog korpusa, Jefim Ščadenko.

Kozak iz Golubinskog Sela S. A. Zotov."

Na istom savetovanju neko je predložio, uz opšte veselo odobravanje, da se pošalje pismo Škuru.

Čuven po svojoj brutalnosti, Škuro je uobražavao da je već postao vojskovođa novog doba i zavidio je na slavi drugih, a naročito mračnoj slavi generala Mamontova. Smatrao je sebe osvajačem Voronježa i nije mu bilo pravo što je Mamontov došao u grad jer se bojao da će biti njemu potčinjen. Odnosi između njih bili su zaoštreni još od prvih dana, kad su Škurovi eska-droni dočekali mamontovce mitraljeskom vatrom kod Voronježa.

Po odlasku Mamontova iz Voronježa, Škuro je pri-grabio svu vlast u svoje ruke. »Buržujima«, koji su žurili da pobegnu iz grada, samopouzdano je govorio:

— Kud se žurite, mi smo tu za večita vremena. A konjicu Buđonija ja ču da razbijem, ako još nije pobegla.

O svemu tome smo mislili kad smo pisali pismo Škuru. U sastavljanju pisma učestvovali su svi prisutni, kao što su, u svoje vreme, kozaci pisali turskom sultanu, ne birajući izraze i bez diplomatskih obzira.

Ako se izostave neki suviše sočni izrazi, onda je pismo izgledalo, otprilike, ovako:

»Sutra ču da zauzmem Voronjež. Sve kontrarevolu-cionarne snage da budu postrojene na Okrugloj pijaci. Raport za početak parade predaćeš meni. Tebi, belo-gardejskom kopilanu, naređujem da budeš koman-dant parade. Za sva nedela, za krv i suze radnika i

seljaka ti ćeš biti posle parade obešen na licu mesta — na telegrafskom stubu na Okrugloj pijaci. A ako te je pamćenje izdalo da te podsetim: to je ono mesto gde si ti streljao i vešao trudbenike i crvene borce.

Moju naredbu saopštiti celokupnom ličnom sastavu voronješkog belogardejskog garnizona. Buđoni.«

Nije bilo teško odneti pismo generalu Škuru. Naši obaveštajci često su se uvlačili u Voronjež i odlično znali gde se nalazi Škurov štab. Jedan od naših junaka, Oleko Dundić, prihvatio se zadatka da odnese pismo.

Ivan Dimitrijević Dundić, kako smo ga na ruskom zvali — bio je čovek legendarne slave. Došao je k nama sa svojim internacionalnim eskadronom kod Caricina i uskoro su ga svi zavoleli kao odličnog druga i starešinu. Naročito smo bili ushićeni njegovom smelošću i drskošću u borbi. Pamtim, bilo je to u rano proleće 1919. godine, kad smo vodili teške borbe na Maniču. Dundić je onda zamenio ranjenog Strepuhova i komandovao 19. pukom.

Jedne noći pozvao sam na savetovanje komandante pukova i dok smo se savetovali, Dundićev puk se povukao. Ne znajući to, Dundić je u svitanje otišao na staro mesto, u pratnji jednog seiza. U selu, na trgu ispred crkve video je kozački puk. Iz daljine se nije moglo razlikovati da li su to naši ili tudi, zato što je i Dundićev puk bio kozački, ali on je odmah primetio grupu oficira, koji su stajali ispred stroja puka.

— Pazi — pokazao je Dundić seizu u pravcu crkve — dok smo išli tamo i natrag beli oficiri su se uvukli u naš puk i sad vrbuju naše borce! Sad ću ja kod njih proagitovati!

I Dundić se trkom ustremio na oficire. Seiz, koji ga je sledio, uskoro je shvatio o čemu se radi i povikao je:

— Druže Dundiću! Pa to su sve beli!

Ali Dundić je već sekao desno i levo.

Belogardejci su se trgли začuvši ime Dundića i povikali: »Dundić! Dundić! Uhvatite ga živog, drži ga sotonu!«

Ubili su Dundićevog konja — on je skočio na konja oficira koga je posekao. Hvatali su ga za rukave i peševe bunde, iscepali su mu bluzu, pokušavali da ga izbace iz sedla. Drugi mu je konj isto pao, ali je on ne prekidajući borbu, skinuo oficira s konja i uz jahao trećeg konja, uspravio ga na stražnje noge i tako se istrgao iz gužve i izmakao, ostavljajući u rukama belogardejaca, iznenađenih tolikom drskošću, samo parčad bluze i bunde.

U štabu korpusa Dundić se pojavio sa krvavom sabljom u ruci, u iscepanoj košulji i sa krznenim okovratnikom od bunde, koji mu je nekim čudom ostao na vratu.

U uniformi belogardejskog oficira, Dundić je otišao uveče u Voronjež sa pismom generalu Škuru. Srećno je došao do Škurovog štaba, predao pismo dežurnom oficiru a posle obišao ceo grad i razgledao straže i osiguranja neprijatelja. Međutim, takvo relativno mirno putovanje nije zadovoljilo Dundića. On se vratio i kroz prozor bacio u Škurov štab dve ručne bombe. Nastala je strahovita panika. Sa svih strana su poleteli belogardejci da hvataju diverzanta, a »diverzant« se, u oficirskoj uniformi, muvao zajedno sa njima vičući koliko ga je grlo nosilo: »Drži! Hvataj!« Najzad je Dundiću dosadilo da sam sebe ganja. Dojahaо je do straže na izlasku iz grada, koju su držali dobrovoljci iz mesne buržoazije i povikao: »To ste vi, pečurke titulisane, propustili crvene diverzante! Otvarajte prolaz, šta zijate!« I preneraženi dobrovoljci su propustili »razljućeno blagorodije«.

I tako čekali smo kad će neprijatelj da napadne. Naše iščekivanje je, izgleda, pobudilo nezadovoljstvo u štabu Južnog fronta i to se smatralo, u najmanju ruku kao nedozvoljena sporost i nedovoljna odlučnost štaba Konjičkog korpusa. To se moglo zaključiti iz direktive Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta koju smo dobili 18. oktobra, čije su kopije dostavljene koman-

dantima 8. i 13. armije i načelniku štaba Revolucionarnog vojnog sovjeta Republike.

U direktivi se govorilo o tome, da se na Kavkazu širi ustanak protiv belih i da je za komandanta vojske, koja se bori sa ustanicima, postavljen Škuro, čija je jedna divizija već prebačena na Kavkaz i tamo razbijena; da je avionsko izviđanje otkrilo kretanje vojnih kompozicija iz Voronježa prema Kastornoj što potvrđuje pretpostavku o odlasku Škurovog korpusa iz rejona Voronježa i dolasku Tuljske pešadijske divizije i jedinica Novočerkaskog, Rostovskog, Gundorovskog i Mitjakinskog puka; da su levokrilne iedinice 13. armije presekle železnicu Jelec — Kastorna u rejonu Jekaterinovke i iz svega toga izvlačio se zaključak da »opšta situacija na frontu nameće najveću aktivnost«.

Nismo ništa znali o ustanku na Kavkazu, nismo koristili podatke avionskog izviđanja, nismo znali za akciju levokrilnih jedinica 13. crvene armije, ali o neprijatelju, koji je bio pred nama, znali smo sve. Sasvim smo sigurno znali da je u Voronježu bio kompletan Škurov korpus i da je to bila glavna snaga belih. Izgledale su nam neubedljive pretpostavke o prebacivanju vojske belih iz Voronježa, zasnovane na podacima avionskog izviđanja. Ako su piloti zaista primetili kretanje kompozicija od Voronježa ka Kastornoj, onda se pre moglo prepostaviti da su to vozovi kojima je bežala voronješka buržoazija i odvlačila naplačkana imovina.

Pretpostavka da Tuljska divizija dolazi da smeni Škurov korpus bila je isto što i tvrdnja da su beli rešili da napuste Voronjež. Tuljska divizija bila je sovjetska jedinica koju je Mamontov zarobio za vreme svog prvog reida u rejonu Grjazi — Tambov — Kozlov. U povlačenju na jug, Mamontov je poveo i ovu diviziju i ostavio je u rejonu Nižnjdevicka. Ova divizija nije bila nikakva — njeno ljudstvo je bukvalno bežalo na sve strane. Pojedinci i manje i veće grupe dezertaera iz Tuljske divi-

zije dolazili su kroz šume severnije od Voronježa u jedinice Konjičkog korpusa i mi smo ih upućivali 12. pешadijskoj diviziji. Što se tiče Novočerkaskog, Rostovskog, Gundorovskog i Mitjakinskog puka, takve jedinice ili uopšte nisu postojale ili se o njima nije znalo oko Voronježa.

I na osnovu ovih maloverovatnih pretpostavki, direktiva je preporučivala:

»Ne uvlačiti jedinice korpusa u zonske borbe, nego dejstvovati manevrom. Bez odugovlačenja, razbiti neprijatelja u rejonu Voronježa, omogućiti izlazak 8. armije na ukazanu liniju i izvršiti munjeviti manevr pravcem Kastorna — Kursk.«

Sastavljači direktive izgleda nisu imali pojma o situaciji kod Voronježa (velika nadmoćnost neprijateljskih snaga, njihov povoljniji položaj, vreme, itd.).

Naročito me je čudilo što su ovu direktivu potpisali Jegorov i Staljin.

To se, verovatno, moglo objasniti time što štab Južnog fronta još nije bio očišćen od hohšaplera i dezinformatora i oni su uspeli da umešaju svoje prste. Neko se, izgleda, nadao porazu Konjičkog korpusa, ako bi ga gurnuo na nadmoćnijeg neprijatelja koji je zaseo u Voronježu.

Ipak smo se čvrsto držali naše ranije odluke da čekamo napad belih, i nismo sumnjali u to da ćemo razbiti neprijateljev napad i da ćemo posle toga izvršiti udar u rejon stanice Kastorna i tako u potpunosti izvršiti zadatak koji je postavilo rukovodstvo fronta.

U očekivanju neprijateljevog napada neumorno smo radili na pripremi jedinica za najodlučniju i najžešću bitku.

Celokupan partijsko-politički rad bio je usmeren na to da svaki borac shvati kao jednu celinu događaje na frontu i u zemlji i svoje mesto i zadatke korpusa.

Kao rezultat tih velikih priprema starěšina i komesara, korpus je bio potpuno pripremljen za najteži ispit.

Govoreći figurativno, glavnina korpusa, prikupljena u rejisu Orlovo — Gorki ličila je na moćnu zategnutu oprugu, gotovu da se u svakom momentu, na prvi pucaj neprijatelja, strelovito opruži i da ga uništi.

3

Ne znam već da li je naše pismo kojim smo hteli da ga razjarimo uticalo na Škura, ali je on, kao što smo i očekivali, rešio da iskoristi to što se Konjički korpus isturio napred sa otkrivenim bokom, što se glavnina 8. armije još nije primakla Voronježu i što je između 8. i 13. armije bio veliki razmak.

Škuro je krenuo u napad četvrtog dana našeg iščekivanja, kad je prestala kiša i nastupilo toplo vreme sa gustim, neprozornim maglama. U toku noći 19. oktobra njegove konjičke jedinice krenule su iz rejona Babjakovo — Nova Usmanj, u svitanje upale u selo Hrenovo i potisnule isturene jedinice 6. konjičke divizije. Ovaj uspeh belogardejaca bio je, međutim, veoma kratkotrajan. Obavešten o napadu belih na Hrenovo, komandant divizije Apanasenko sa glavninom divizije prešao je u protivnapad. Dotle je 4. divizija, dignuta na uzbunu, hitno pošla u pomoć 6. diviziji u pravcu sela Nova Usmanj. Gorodovikov je spretnim manevrom izveo svoje jedinice neprijatelju iza leđa koga je vezivala 6. divizija, i iznenada napao belogardejce. Jaka magla sprečavala je i nas i neprijatelja da upotrebimo mitraljeze i artiljeriju i borba je od samog početka dobila karakter žestoke seće. Stisnuti s fronta i s leđa, beli nisu izdržali navalu naših jedinica, napustili su selo Hrenovo i u panici pobegli u pravcu Voronježa, bacajući u blato artiljeriju, mitraljeze i sanitetska kola. Iznureni noćnim maršem po rđavim putevima, njihovi konji već nisu bili u stanju da izmaknu konjima naših boraca i put povlačenja belokozaka bio je pokriven njihovim leševima.

Gonjenje neprijatelja je trajalo do reke Voronjež, gde su naše isturene jedinice zaustavljene vatrom blindi-

ranih automobila i oklopnih vozova, koje je Škuro dovukao da štite njegovu konjicu. U međuvremenu, od Somova je izvršila protivnapad neprijateljeva pešadija uz podršku oklopnih vozova, sa namerom da udari u bok 6. divizije u selu Babjakovo. Ali se belogardejska pešadija suviše zaletela i nju je svu posekla brigada 4. divizije, koja je stigla na lice mesta. Najefikasnije su dejstvovali oklopni neprijateljevi vozovi. Jedan od njih, prikriven u železničkom useku između Voronježa i stанице Otroška, držao je pod vatrom naše jedinice na levoj obali reke Voronjež i jedinice koje su nastupale duž železnice na stanicu Otroška. Naši artiljeri nisu uspeli da pogode oklopni voz, iako su isturili top i gađali direktnom vatrom. Onda sam sa eskadronom samostalnog konjičkog diviziona preuzeo mere protiv oklopnih vozova belih. Kad smo upali u stanicu Otroška, zatekli smo na kolosecima jedan sanitetski voz i nekoliko lokomotiva. Načelnik sanitetskog voza, žena u oficirskoj kubanskoj uniformi, izgubljeno se obratila meni:

— Šta da radim?

— Da stojite na mestu i čekate — odgovorio sam u prolazu.

Dojahaо sam do jedne lokomotive i naredio mašinovođi da pusti lokomotivu punom parom na oklopni voz koji je manevrisao između stanica Otroška i Tresvjatska. Naređenje je bilo odmah izvršeno i posle oštećenja u ovom sudaru, oklopni voz je prekinuo vatrnu.

Da bi se paralisao manevr drugog oklopnog voza između Otroške i Voronježa, poručio sam železničarima da miniraju jedan otvor železničkog mosta, što su i izvršili njihovi dobrovoljci.

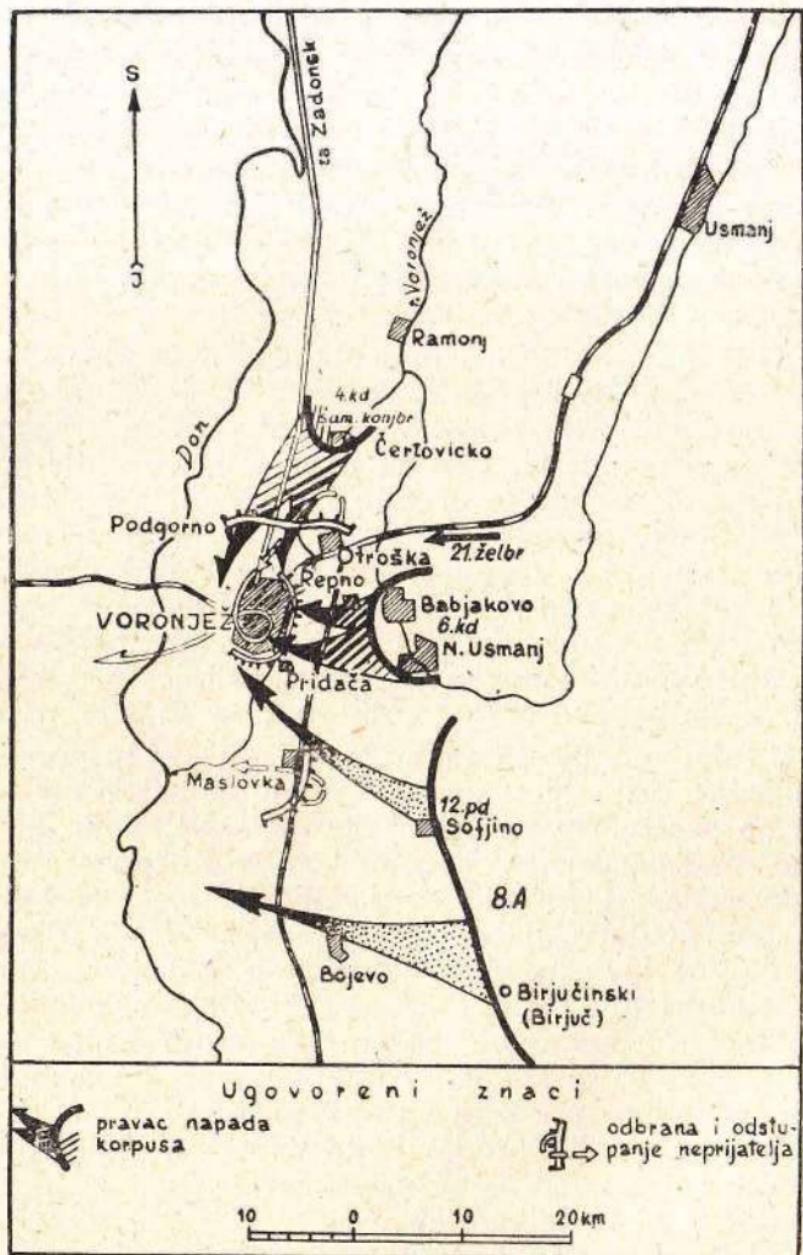
Uveče 19. oktobra prednji delovi korpusa zauzeli su Otrošku i Monastirštinu. Neprijatelj je pretrpeo ozbiljan poraz. Korpus je zarobio mnogo ljudi i materijala, a između ostalog i oklopni voz »General Guseljščikov« i oklopljenu platformu »Azovac«. Inicijativa je bila u našim rukama, ali pošto je već pao mrak a i zato što su

u toku borbe jedinice korpusa bile mnogo razvučene, odlučio sam da pre odsudnog udara po neprijatelju pri vučem artiljeriju i zaostale jedinice. Zato je naređeno korpusu da se povuče na liniju Borovo — Babjakovo — Nova Usmanj i da se na njoj sredi.

U svitanje 20. oktobra, u sadejstvu sa 12. i 16. pešadijskom divizijom korpus je počeo napad na Voronjež i na istočnim prilazima ka gradu počela je borba. U toku noći neprijatelj je uspeo da dovuče sveže snage na liniju reke Voronjež i da sve prelaze preko reke drži pod jakom mitraljeskom i artiljerijskom vatrom. Borba je trajala ceo dan i nijedna strana nije prevagnula.

Kod peginulog načelnika štaba jedne divizije belih, našli smo borbenu zapovest i to nam je pomoglo da otkrije mo Škurovu zamisao. Prema ovoj zapovesti, i našim opažanjima u toku borbe, glavnina neprijatelja bila je koncentrisana u pravcu Pridače i Babjakova i držala je prelaze preko reke Voronježa za protivudare u desni bok korpusa. U vezi s tim, odlučio sam da naš glavni udar ne bude sa istoka, gde su bile glavne Škurove snage, nego sa severa. Prema takvoj odluci, 6. konjička divizija napadom sa linije Novi Usmanj — Babjakovo na Voronjež, imala je da prikuje neprijatelja sa fronta, dok je 4. konjička divizija sa pridatom rezervnom konjičkom brigadom (bivšom konjičkom grupom Filipova) trebalo da forsira reke Usmanj i Voronjež u selu Čertovickom i u sadejstvu sa 21. železničkom brigadom da napadne Voronjež sa severa na jug, zadonskim drumom. 4. divizija je imala glavni i najteži zadatak. Ona je imala da izvrši marš po teškom pošumljenom i barovitom terenu i forsira jake vodene prepreke. 12. pešadijska divizija 8. armije, u sadejstvu sa 6. konjičkom divizijom, napadala je Voronjež sa jugoistoka (skica 8).

21. i 22. oktobra združene jedinice korpusa vodile su uporne borbe prema postavljenim zadacima. Naročito žestoki okršaji bili su u rejonu Otroška — Repno — Pridača. Na ovom odseku neprijatelj je sa krajnjom

Skica 8. — Borbena dejstva Konjičkog korpusa od 23. do 24. oktobra 1919. godine i zauzimanje Voronježa

upornošću branio prelaze koji su bili pod vatrom skoro čitave artiljerije našeg korpusa.

U toku noći 20/21. oktobra došla je zapovest Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta, kojom su se odobravala dejstva Konjičkog korpusa.

Saopštena komandantima divizija na savetovanju i objavljena svim jedinicama korpusa, ova je zapovest dala nove snage za odlučujući udar po neprijatelju, koji je zaposeo Voronjež.

Ujutru 23. oktobra jedinice korpusa su ponovo krenule u napad. Artiljerija korpusa i 12. pešadijske divizije, kao i svi naši oklopni vozovi, otvorili su uragansku vatru na neprijatelja. Beli su naprezali sve svoje snage da bi odbili napade 6. divizije na Voronjež sa istoka i 12. pešadijske divizije sa jugoistoka i da bi ih sprečili da forsiraju reku Voronjež. Borba se žestoko rasplamsala i trajala je ceo dan. Kad se smračilo, neprijatelj je počeo da pali kuće da bi osvetlio prelaze preko reke, ali više ništa nije moglo zaustaviti jedinice 6. konjičke i 12. pešadijske divizije, koje su uporno išle napred.

U toku noći bio sam u štabu u Otroški i brinuo se za 4. diviziju, koja je u vanredno teškim uslovima napadala sa severa. Iz izveštaja Gorodnikova, koji je, očevidno, napisao njegov načelnik štaba Kosgov, nije se moglo sagledati stvarno stanje divizije. Zato sam izdao potrebna uputstva načelniku štaba i, sa dva kurira, pobjahao u Čertovicko, gde je bio štab 4. divizije. Prolazeći ispred jedne manje kuće u Čertovickom, začuli smo neku larmu i psovanje. Zbog mraka se ljudi nisu videli.

— Pogledajte šta je to tamo — naredio sam kurirom i zajedno se s njima približio kući.

To su larmali Gorodovikov i Kosgov, koji su se zaglavili u kapiji.

— Šta vi ovde radite?

— Pa eto, gledali smo stan a kapija je uska, pa smo se zaglavili — odgovorio je Gorodovikov.

— A gde vam je štab divizije?

— Eno ga, u komšiluku, u onom kućerku!

— Da ste odmah u štabu i da čujem šta se tu radi!

Napao sam Gorodovikova čim sam zatvorio vrata na zgradi štaba.

— Šta ste mi ovo poslali?

— Kako šta? Izveštaj — Gorodovikov je iskolačio oči i od straha mrdnuo brcima.

— Kakav izveštaj?! Pa to je cigansko pismo. »Pretpostavljamo«, »sumnjamo«, »malo verovatno«, »približno«, i zašto ste ovde kad vam je mesto u Voronježu? Pešadije ispred vas nema, a vi ste se uplašili šume, nekih rovića i žice! Eno, šesta divizija se smatra manje herojskom i zaslužnom, a ona je već na ivici Voronježa. A gde se vi muvate? Gde vam je neprijatelj?

— U Podgornom, druže komandante — odgovorio je Gorodovikov.

— Oni imaju mnogo mitraljeza — dodao je Kosogov.

— A zar vi nemate mitraljeza? Zašto ste tu stali?

— opet sam napao Gorodovikova.

— Ljudima treba dati odmor... ujutru napadamo

— pravda se Oka Ivanovič.

On je ustuknuo natrag i digao ruku kao da se brani.

— Evo šta, Gorodovikov, ako divizija ne bude u Voronježu ujutru u 6 časova, smatrajte da vi više niste komandant divizije. Skinuću vas sa položaja komandanta divizije i gurnuću u eskadron a možda i u vod. Odmah da se divizija diže na uzbunu i...

Nisam dovršio, kad je Gorodovikov već ispaо napoљe vičući:

— Idem, trčim dok je glava na ramenima!

Za svega sat vremena 4. divizija na čelu sa svojim divnim komandantom, pregazila je belogardejce i upala u Podgorno...

Teško je zamisliti skromnijeg i odvažnijeg vojnika od Oke Ivanoviča Gorodovikova. Uvek me je čudilo kako se u njegovom karakteru srećno dopunjavaju vanredno

staložena i pametna razložnost sa nezadrživim prkosom. U borbama nije bio samo hrabar, nego odvažan preko svake mere, ali ta njegova odvažnost nije imala ničeg zajedničkog sa ludim junaštvom. On je činio herojska dela kao da je vršio običan svakodnevni posao, a sve je to bilo zahvaljujući njegovoj visokoj disciplinovanosti. Ne pamtim da je Gorodovikov ikad izbegao da izvrši nađenje ili da se izvukao iz borbe.

Treba priznati da je Kosogov bio jedan od najboljih načelnika štaba divizije. Svojom visokom kulturom on je bio od neocenjive koristi za Gorodovikova. Oni su se međusobno razumevali bez mnogo reči i kao da su bili jedna celina. Utoliko me je više čudilo što je ovoga puta moj duboko poštovani Ivan Dimitrijević poslao tako zbrkan izveštaj.

Te nemirne noći kod Voronježa nisam grdio Gorodovikova zbog slabog dejstva. Njegova 4. divizija vodila je ovih dana teške borbe i izvršila teške marševe, i on je postupio potpuno pravilno kad je uoči odlučnog napada dao odmor svojim premorenim jedinicama. Ali sam ga grdio zato što je potpisao izveštaj iz koga se nije videlo stvarno stanje divizije. Istinu govoreći, trebalo ga je i požuriti sa napadom, zato što Apanasenkova 6. divizija tek što nije upala u Voronjež.

Tačno u 6 časova ujutru 24. oktobra divizije Konjičkog korpusa (4. sa severa, 6. sa istoka i jugoistoka) upale su u Voronjež. U isto vreme je ušla u grad i 12. pešadijska divizija.

U produženju napada 4. divizija se ustremila ka zapadnoj ivici Voronježa da bi preprečila put za polaska neprijatelja ka Donu. Belogardejci su osetili da će biti opkoljeni, svom snagom su navalili na 4. diviziju, probili se i u panici pobegli u jugozapadnom pravcu. Još je samo puk »voronjeških kozaka«, formiran od dobrovoljaca, penzionisanih generala i oficira, činovnika i trgovaca pokušavao da pruža otpor, no to su bili uzaludni pokušaji. Voronjež je već bio u našim rukama.

Hiljade stanovnika Voronježa izašlo je na ulice da pozdravi Crvenu armiju koja je oslobođila grad od belogardejaca.

Čim se štab smestio u zgradi broj 18 u Ulici Velike Devicke, poslao sam rukovodstvu Južnog fronta sledeći izveštaj:

»Posle teških borbi u 6 časova 24. oktobra hrabre jedinice Konjičkog korpusa zauzele su grad Voronjež. Neprijatelj je odbačen preko Dona. Gonjenje se nastavlja. Pojedinosti kasnije.«

Istog dana održan je veliki miting uz prisustvo velikog broja trudbenika grada i predstavnika vojnih jedinica.

4

Pobeda kod Voronježa naglo je promenila stanje u korist sovjetske vojske. Konjički korpus se pojavio na desnom boku glavne udarne grupacije Denjikinove armije koja je nadirala ka Moskvi. On je ugrozio najvažnije železničke arterije i pozadinu belih, a time i snabdevanje njihovih udarnih jedinica u rejonu Kurska i Orla.

Već po završetku građanskog rata, u razgovoru za vreme VIII kongresa Sovjeta, V. I. Lenjin me je upitao:

— Jel' Vi shvatate šta je učinio Vaš korpus kod Voronježa?

— Razbio neprijatelja — odgovorio sam.

— Nije to tako prosto — nasmejao se Lenjin. I odmah je nastavio:

— Da nije bilo Vašeg korpusa kod Voronježa, Denjikin bi mogao uvesti u bitku konjicu Škura i Mamontova i Republika bi se našla u vrlo teškoj situaciji. Ta mi smo već bili izgubili Orel. Beli su se primicali Tuli.

Tako je Vladimir Iljič ocenio značaj pobjede koju je izvojevao Konjički korpus nad jedinicama Škura i Mamontova, u odnosu na opšti tok borbe protiv denjikinaca.

Poznato je da je još i 25. oktobra bilo ozbiljno stanje na odseku 14. crvene armije u rejonu Orela i Kroma. Član Revolucionarnog vojnog sovjeta 14. armije Ordžonikidze javljao je Staljinu preko direktnе telegrafske veze:

»Borbe kod Kroma i Orela dobijaju sve teži karakter, zato što je neprijatelj privukao ovamo svoje najbolje snage. U toku noći smo napustili Krome... Ako u najkraćem roku ne uspemo da pripremimo rezerve — mi ćemo popustiti. Izvlačimo 7. diviziju u rezervu, ali ona nema više od 800 bajoneta. Potrebna nam je popuna od najmanje 10.000 naoružanih, obučenih i odevljenih ljudi, a kroz dve nedelje još toliko. Ova popuna omogućila bi nam da držimo uvek spremnu pesnicu kojom bismo mogli podržavati i razvijati naš uspeh, a u slučaju neuspeha da zadržavamo neprijatelja. Na Vama je da nas nekako pomognete...«.²⁾

Svojom akcijom kod Voronježa Konjički korpus nije dozvolio belogardejskom rukovodstvu da prebaci ma i jednu jedinicu sa voronješkog pravca u rejon Kroma i Orela, gde smo bili u veoma teškom položaju. Denjikin nije mogao, takođe, ni da počne napad u širokom razmaku između krila 8.. i 13. armije. »... Opšte stanje kod Voronježa — pisao je kasnije Denjikin — primoralo je armiju da napusti Orel i Livni.«

Ozbiljan uspeh naše taktike i operativnog iskustva bilo je razbijanje Škurovog i Mamontovog korpusa.

Škurova i Mamontova konjica bile su najbolje u Denjikinovoј armiji, a njeni komandanti — generali, smatrani su kod belih kao najsposobniji. I eto, ovi najjači korpsi na čelu sa generalima, o čijoj su se nepobedivosti pričale bajke, bili su potučeni do nogu od crvenog Konjičkog korpusa uz beznačajne sopstvene gubitke a, k tome, još i tri puta slabijeg od njih.

Da bi nekako opravdale svoje potučene vojskovođe, bili su širili vesti, pa čak i u novinama pisali da su

²⁾ CGAKA, f. 199, op. 4, d. 150. list 45—46.

Škuro i Mamontov razbijeni od bivšeg generala, maltene saratnika čuvenog generala Skobeljeva.

— Morali smo, moj bato, ispravljati da Buđoni nije general nego samo narednik-vodnik — smejući se govorio mi je Lenjin prilikom već spomenutog razgovora na VIII kongresu Sovjeta.

U šali sam se zahvalio Vladimiru Iljiču za unapređenje.

— Pa zar niste imali taj čin?

— Kako da ne, privremeno sam vršio dužnost narednika-vodnika.

— Glavno je — rekao je Iljič — da je došlo vreme kad su ljudi iz naroda počeli da pobeduju buržoaske generale. Neka to vide imperijalisti. Vi ste im dali dobru lekciju.

Kao i uvek, zauzimanje velikog grada nametalo je poslove oko zavođenja sovjetske vlasti, preuzimanja mera za sigurnost komunalnih objekata i drugih vrednosti, smeštaja jedinica i odbrane grada.

U gradu je stvoren Revolucionarni komitet, koji je preuzeo svu vlast. Čuvanje materijalnih vrednosti i održavanje reda na ulicama preuzele su jedinice Konjičkog korpusa i odredi radničkih aktivista, pod rukovodstvom Revolucionarnog komiteta.

Masu posla zadavali su i ogromni trofeji koje smo uzeli u Voronježu. Oba korpusa belih ostavila su tu skoro svu svoju artiljeriju. Sem oklopног voza belih — »General Guseljščikov«, zarobili smo još dva oklopna voza — »Na Moskvu« i »Škuro«. Sam general Škuro tako je brzo pobegao da je u žurbi zaboravio i svoj salon-vagon.

Između ostalog, zarobljene su i štamparske mašine i rukopisi i od toga stvorena štamparija koja je izdavala »Crvenog konjanika«, borben crvenoarmejski list Konjičkog korpusa, a posle Prve konjičke armije. List je stvoren na inicijativu komesara korpusa Avksentija Akmoviča Kivgele.

Uveče 25. oktobra nameravao sam da pođem sa koinesarom Kivgelom u jedinice korpusa, koje su bez zadržavanja u Voronježu nastavile gonjenje belogardejaca pravcem na zapad. Nismo uspeli da pođemo. U štabu su nas zadržali neodložni poslovi. Već je prošla ponoć, kad sam počeo da pišem odgovor J. V. Staljinu, koji bi ujutru odneo za Moskvu E. A. Ščadenko.

U svom pismu — pisao sam Staljinu — Vi ste pitali šta bi nam trebalo za još veće uzdizanje borbene sposobnosti korpusa i šta bi trebalo učiniti za njegovu bolju upotrebu. To su veoma ozbiljna pitanja i smatram svojom dužnošću da se na tome zaustavim detaljnije, ukoliko je to moguće.

Danas naš korpus nadmašuje svaki korpus belih kako svojim naoružanjem i organizovanošću, tako i borbenošću ličnog sastava. On je u stanju da se uspešno bori sa konjičkim korpusima neprijatelja, ako bi se znački koristio u sadejstvu sa našim pešadijskim združenim jedinicama. Takav zaključak potvrđuju borbe korpusa kod Caricina i razbijanje Mamontova i Škura kod Voronježa!

Međutim, dejstva korpusa bila bi još značajnija, ako bi se otklonio današnji nered u smislu potčinjavaњa korpusa i njegove upotrebe. Zamislite samo šta se tu radi?! Na sanitetskom i novčanom snabdevanju korpus se nalazi kod 10. armije, na intendantskom kod 9., dok se municijom snabdeva kod 8. armije, a u operativnom smislu je potčinjen Južnom frontu. No, sve je to samo formalno. Faktički, niko ničim korpus ne snabdeva, a zadatke postavljaju svi. Ako se tome doda da neki naši rukovodioci ne poznaju suštinu konjičke borbe i principa upotrebe konjice, onda ćete razumeti u kakvim uslovima mora da dejstvuje korpus.

Vi me, nadam se, shvatate da izveštavajući Vas o svemu tome ja ne mislim da bi korpus trebalo postaviti u neke idealne uslove. Ja sam, pre svega, zainteresovan

za efikasniju upotrebu naše još tako malobrojne crvene konjice.

Smatram da sve dok korpus bude potčinjen armiji, on se neće pravilno upotrebljavati i ne može se stvoriti perspektiva porasta naše konjice. U najboljem slučaju, on će izvršavati taktičke zadatke lokalnog karaktera a u najgorem — zatvarati rupe u odbrani pešadije.

Međutim, kome danas nije jasno da se u našim uslovima, kao pokretni rod vojske, konjica mora upotrebljavati masovno i to u interesu fronta a ne armije. U svakom slučaju, belogardejsko rukovodstvo to dobro razume. Ono formira, pretežno, konjičke korpusse i uvek je u stanju da brzo grupiše pokretnu snagu na ma kojem delu fronta. Ja razumem da beli imaju veće mogućnosti za formiranje konjice zato što drže rejone kozačkih pokrajina, no i mi možemo mnogo učiniti. Ako mi ne možemo stvoriti toliki broj konjičkih korpusa, koliko imaju beli, zašto ne bi, za početak, razvili naš korpus u konjičku armiju. To bi bila prva takva formacija konjice u istoriji tog roda vojske.

Imamo sve što treba za stvaranje Konjičke armije, a Konjički korpus poslužiće kao dobra osnova za to. Iz svake divizije korpusa može da se izvuče jedna konjička brigada i oko nje, kao jezgra, mogla bi se od dobrovoljaca formirati 3. konjička divizija. Takva bi se divizija mogla stvoriti i od konjičkih jedinica trupne konjice. Ako se hoće, može se stvoriti 2. konjički korpus i od 2 korpusa armija.

Naš je korpus prikupio veliko iskustvo u organizovanju svoje visoko operativne pozadine. Naša pozadina je u dobrom stanju i poslužiće kao baza za organizovanje armijske pozadine. Armija pozadina će biti čvrst oslonac za dejstvo borbenih jedinica i likvidiraće sadašnje apsolutno nezadovoljavajuće stanje snabdevanja.

Uveren sam da stvaranje Konjičke armije — nije puki eksperimenat, nego potreba koja je sazrela. Ona (Konjička armija) će postati ne samo protivteža belo-

gardejskoj kozačkoj konjici nego i moćno oružje u rukama frontovskog ili vrhovnog rukovodstva za rešavanje zadataka u interesu fronta, a možda čak i u interesima cele Sovjetske Republike.

Računajući, bez rezerve, na Vaše duboko razumevanje suštine mog predloga, nadam se da ćete ne samo da ga podržite nego da ćete se i lično založiti za nje-govo sprovođenje. Mislim da će ga podržati i A. I. Jegorov.

Ako bi se pitanje stvaranja Konjičke armije rešilo pozitivno, onda bih u tom slučaju imao još jednu veliku molbu. Pošaljite, molim Vas, jedno 300 radnika-komunista. Oni bi učvrstili redove boraca-konjanika, razjasnili im najvažnije zadatke naše revolucije, podigli im svest a time i borbenost. Potreba u komunistima uslovljena je time što je ogromna većina boraca-konjanika — seljaci. Oni su dobri i hrabri borci ali ih više vuče zemlja nego politika i zato ne mogu uvek pravilno shvatiti ciljeve i zadatke naše borbe za pobedu sovjetske vlasti.

Na kraju pisma pisao sam Staljinu da će mu Ščadenko lično izložiti stanje korpusa, ispričati o njegovim dejstvima i izneti naše potrebe.

X. NAPAD NA KAŠTORNU

1

Goneći neprijatelja, jedinice Konjičkog korpusa izšle su 26. oktobra na Don i počele da pripremaju prelaz preko njega na unapred određenim mestima.

Brinulo me je stanje na desnom krilu korpusa, koje je i dalje bilo otkriveno. Razmak između korpusa i le-vokrilnih jedinica 13. armije još uvek je bio velik. Znao sam iz direktive Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta da se za obezbeđenje rejona Lipecke i za povezivanje korpusa sa 13. armijom stvara grupa K. E. Vorošilova od 61. pešadijske i 11. konjičke divizije, ali štab korpusa nije imao podatke o tome gde je ta grupa.

Međutim, krajem dana iz Lipecke mi se javio Vorošilov, preko direktne telegrafske veze. Obavestio me je da su se njegove jedinice prikupile u Lipecki i da je konjičkim jedinicama dat zadatak da zauzmu Zadonsk, uspostave vezu sa Konjičkim korpusom i izviđaju u pravcu Zemljanska.

Kasno uveče 26. oktobra korpusu je naređeno da izade na liniju Perlovka — Šumejka i da se tamo utvrdi, pri čemu je 4. diviziji dat zadatak da ujutru 27. oktobra forsira Don u rejoni Panske Gvoždiovke. Demonstracijom prelaza Dona na odseku Panska Gvoždiovka — Semiluka, 6. divizija bi skrenula pažnju neprijatelja sa 4. divizije i onda za njom prešla Don i izašla na liniju Šumejka — Latino.

12. i 16. pešadijska divizija 8. armije, koje su bile u operativnom smislu potčinjene Konjičkom korpusu,

dobile su zadatak da čvrsto drže levu obalu Dona, od Semiluke nizvodno. Demonstracijom prelaženja preko Dona one bi na sebe privukle neprijatelja i time pomogle prelaz korpušu.

Noć uoči 27. oktobra bila je relativno mirna. Jednice korpusa užurbano su se spremale za prelaz, izviđale gazove i uz pomoć stanovništva pripremale priručna sredstva. U težnji da omete naše pripreme za forsiranje Dona, neprijatelj je pokušao da manjim snagama pređe Don na odseku 12. pešadijske divizije. Ovaj pokušaj neprijatelja osujetile su jedinice divizije puščanom, mitraljeskom i artiljerijskom vatrom, uz podršku jedinica korpusa.

Ujutru 27. oktobra železnicom Voronjež — Kastorna 2 okloplna neprijateljska voza prišla su Donu i otvorila jaku artiljerijsku vatru po mestima prelaženja jedinica korpusa. Sem toga, usled noćašnje provale oblaka, porastao je vodostaj u reci i poplavljene obale postale su neprolazne. U vezi s tim, povučena je naredba za prelaz korpusa, koji je trebalo da se izvrši 27. oktobra. Svi naporci su bili usmereni na to da se što pre dovuče artiljerija, koja bi vatrom onemogućila neprijatelja da se učvrsti na desnoj obali Dona. Divizije su dobine zadatku da nastave pojačano izviđanje mesta prelaza i organizuju sistem vatre za obezbeđenje forsiranja Dona.

Krajem dana štab korpusa, koji je bio u Voronježu, uspostavio je vezu sa štabom fronta i ja sam odlučio da sa rukovodstvom fronta raspravim niz pitanja. Do sada nam nije bio poznat tačan položaj 13. armije, naročito njenog levog krila. U takvim uslovima korpus je bio primoran da drži u stalnoj pripravnosti veće snage na desnom boku, dok je glavna grupacija neprijatelja ispred korpusa bila na njegovom levom boku i u centru. 12. i 16. pešadijska divizija na levom krilu bile su privremeno potčinjene korpusu u operativnom smislu i trebalo je očekivati da će štab 8. armije uskoro uzeti u svoje ruke rukovođenje ovim divizijama i upotrebiti ih,

možda, i mimo interesa Konjičkog korpusa. To znači da ni levo krilo korpusa nije moglo potpuno računati na stalnu podršku pešadijskih jedinica. Sem toga i dalje je bilo nejasnoće u potčinjenosti korpusa kako u operativnom smislu tako i u smislu svih vrsta snabdevanja.

U 19 časova sam stigao u štab korpusa i kroz pola časa imao sam direktnu vezu sa načelnikom štaba Južnog fronta Petinom. Navešću nešto skraćenu verziju razgovora sa njim.

»... Izveštavam da jedinice Konjičkog korpusa drže levu obalu Dona i liniju Konj-Kolodjez — Semiluke. Jaka kiša i blato danas su omeli forsiranje... Sutra, 28. oktobra, nameravam da se odlučnim napadom prebacim na desnu obalu Dona, uglavnom u rejonu Panske Gvoždovke. Situacija zahteva da znam šta se radi desno od korpusa. Za konačno razbijanje neprijatelja za sada je potrebno pridati korpusu, kao što ste obećali, 11. konjičku diviziju koja se sad nalazi bez posla u rejonu Lipecka.

Nisam dobio odgovor na moju poslednju depešu sa pitanjem kome se korpus potčinjava u svakom pogledu. Sadašnje stanje je nemoguće, mi se nalazimo u abnormalnom položaju u smislu snabdevanja svim sredstvima. Prema poslednjim naređenjima korpus je potčinjen: u administrativnom i sanitetskom smislu — 10. armiji, u smislu ishrane — 9. armiji, snabdevanje municijom — 8. armiji, u operativnom smislu — Južnom frontu, a za snabdevanje novcem — nikome...

Molim da još danas budem obavešten o svim ovim pitanjima.«

Petin je na ovo odgovorio:

»Dajem kratka obaveštenja, koliko je to moguće preko morzeovog aparata: u rejonu Dimitrovske i Kroma, a takođe Orla i Jeljca u toku su uporne borbe. Danas će biti, verovatno, zauzet Dimitrovsk. U rejonu Orla su borbe u susretu, neprijatelj je ovamo dovukao najbolje snage. Neprijatelj pokušava da zauzme Jeljec

obilaznim manevrom sa severoistoka. Prema poslednjim podacima izviđanja oko stanice Talica-Jelecka pojavile su se pešadijske i konjičke jedinice neprijatelja i zauzele selo Drezgalovo, a njegove patrole su došle 26. oktobra do st. Lutoškino i sela Budalovke. Njegove se snage u ovom rejonu cene na oko hiljadu i po ljudi. Stanje na frontu 8. armije, Verovatno Vam je poznato.

U vezi sa Vašim uspesima i sporog napada u rejonu Orla, komandant Južnog fronta sad je dao novu zapovest kojom se Vaš stari zadatak nešto menja, a u vezi s tim menjaju se i zadaci bližih Vaših armija. Zapovest će Vam biti prenesena šifrom odmah posle našeg razgovora.

Jedinice 11. divizije još se nisu prikupile i nameđa da Vam se ona dodeli nije otkazana... Ukoliko sam ušao u tok poslova (danas je peti dan otkad sam u štabu Južnog fronta), Konjički korpus je potčinjen neposredno komandantu Južnog fronta. Izvestiće po svim pitanjima snabdevanja.¹⁾

U nastavku, Petin me je obavestio o grupisanju neprijatelja na odseku Jelec — Voronjež ali videći da on slabo poznaće situaciju na tom sektoru, skrenuo sam mu pažnju na to da su njegovi podaci o neprijatelju zastareli i kazao sam da prema podacima dobivenim od prebeglica, neprijatelj grušiće oko 6 pukova konjice Škurovog korpusa u rejonu Panske Gvoždovke i delove Mamontovog korpusa u Devici, a između Panske Gvoždovke i Device ima 2 puka pešadije belih. Glavno je — podvukao sam — da Konjički korpus pređe reku u rejonu Panske Gvoždovke i tamo razbije neprijatelja, zatim da nanese udar na južnom pravcu, po grupaciji Mamontova i u severozapadnom na Zemljansk. A za izvršenje toga opet sam zamolio da se korpus u što kraćem roku ojača 11. divizijom i dobije borbenu zapovest.

¹⁾ CGAKA, f. 100, op. 2, d. 7/s list 314—316 (telegrafski zapis).

Načelnik štaba Južnog fronta izjavio je da je zapovest sastavljena baš u tom duhu, kako ja želim, i zamolio me da ukratko pismeno izvestim o dateljima zauzimanja Voronježa. Oprštajući se, rekao je da ide da požuri šifriranje zapovesti.

Rano ujutru 28. oktobra dobio sam depešu Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta sledeće sadržine: »Konjičkom korpusu, za Buđonija

Povereni Vam korpus potčinjen je u svakom pogledu isključivo Južnom frontu. Snabdevanje korpusa biće postavljeno kako treba, i to se naređuje načelniku intendature i Komitetu za ishranu Južnog fronta. O snabdevanju novcem naređeno je takođe načelniku intendature Južnog fronta. Privremeno dodeljivanje 11. konjičke divizije Vama ima taj cilj da divizija u smislu borbenosti postane takva, kakve su i ostale Vaše divizije — 4. i 6. U najskorije vreme nameravamo da stvorimo 2. konjički korpus od 11. i 8. divizije. Oba će se korpusa objediniti pod Vašom komandom i imaće status Konjičke armije. Danas 11. konjička divizija (ima) samo 2 brigade, 3. dolazi sa turkestanskog fronta. Posle sagledavanja situacije narednih dana, naknadno će narediti faktičko stavljanje divizije pod Vašu komandu. Odgovorite na pitanje o starešinskom sastavu ove divizije, postavljeno Vam u jednoj od prethodnih depeša. Korpus će se nazivati — »Konjički korpus Južnog fronta«.²⁹⁾

Kako sam docnije saznao, naređenje koje je Revolucionarni vojni sovjet dao načelniku intendature fronta glasilo je: »Bez odlaganja uzeti Konjički korpus na puno snabdevanje u svakom pogledu, videti šta korpusu nedostaje i zadovoljiti u potpunosti i sa naročitom pažnjom«.

28. oktobra u 14 časova, saglasno naređenju, 6. konjička i 12. pešadijska divizija počele su na svojim sektorima demonstraciju prelaza preko reke i zametnule borbu sa neprijateljem da bi ga odvukle od stvarnog

²⁹⁾ Arhiv IML, »Pravda« br. 320 (8005). 19. XI 1939. god.

mesta prelaza u rejonu 4. divizije. U isto vreme 4. divizija pod vatrom neprijatelja markirala je podizanje mosta severnije od N. Životinog, dok je njena glavnina počela da gazi Don na odseku N. Životino — Hvoščevatka. Dubina gaza je otežavala prelazak. Konji su svaki čas gubili dno pod nogama i plivali. Topovi i mitraljесke tačanke prevlačeni su zapregama i samo su topovski i mitraljeski zatvarači prenošeni odvojeno. Najteže je bilo preneti sanduke sa topovskim mećima, zato što nismo imali nikakva plovna sredstva. Onda je naređeno da svaki borac poneće po jedan metak. Na takav način smo manje reskirali da će nam neprijateljska vatra masovno uništiti topovsku municiju. Izgubili smo samo nekoliko metaka zbog šarana. Stvar je u tome, što su eksplozije granata belih u vodi ubijale masu ribe. Voda je nosila krupne debele šarane koji su privlačili pažnju boraca. Poneko od njih, držeći u jednoj ruci topovski metak, drugom je pokušavao da uhvati šarana. Pri tome je gubio ravnotežu i, da bi se izvukao iz matice i dočepao obale, morao je da baci i šarana i metak.

U 16 časova glavnina 4. konjičke divizije završila je prelazak na desnu obalu Dona. Podržavana svojom artillerijom, koja se već postavila na ranije određene položaje, divizija je udarila na neprijateljsku konjicu, koja se borila peške, i gonila je pravcem Zemljansk — Perlovka — Šumejka.

Prelazak 6. konjičke divizije, u rejonu Semiluka, pokazao se kao najteži. Mostovi preko Dona bili su u tom rejonu porušeni a gazovi još dublji. Sem toga, tamo je dosezala veoma intenzivna artiljerijska vatra oklopnih vozova belogardejaca. To je bio razlog za odlaganje prelaza glavnine 6. divizije do zore idućeg dana, kako bi se dotle napravili mostovi. Za obezbeđenje prelaska 6. divizije, koji je bio određen za 29. oktobar u rejonu Životinog, na mestu prelaza 4. divizije i uz njenu pomoć bila je prebačena na desnu obalu Dona jedna brigada 6. divizije ojačana artiljerijom.

29. oktobra sve su jedinice Konjičkog korpusa prešle Don i vodile borbe za proširenje mostobrana na desnoj obali. Potiskujući pred sobom neprijateljsku konjicu, divizije su se kretale na zapad i 30. oktobra izašle na liniju Perlovka — Šumejka — Latino.

Izveštavajući komandanta Južnog fronta o forsiranju Doma 29. oktobra, molio sam ga da uputi što pre 11. konjičku diviziju. Još nismo imali vezu ni sa ovom divizijom, niti sa 13. armijom. Ujutru 30. oktobra stigla je komandantu 13. armije kopija direktive Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta, iz koje se videlo da je 42. pešadijska divizija, levokrilna divizija 13. armije, još daleko od konjičkog korpusa u rejonu Znamenskog i da konjička brigada ove divizije izviđa u pravcu Zadonska. I u ovoj direktivi nije bilo nikakvih podataka o mestu gde bi mogla da bude 11. divizija.

30. oktobra stanje na frontu korpusa bilo je sledeće: u dodiru sa korpusom na linije Perlovka — Šumejka — Latino, neprijatelj je ostavio zaštitnicu, dok je glavninu povukao na liniju Zemljansk — Turovo. Korpus Mamontova prikupljao se u rejonu Nižnjedevicke. U rejonu Kastorne bilo je veliko prikupljanje neprijateljske pešadije, a u rejonu Zemljanska — prikupljanje konjice belih, za koju se prepostavljalo da su to jedinice Škurovog korpusa.

U vezi sa takvom situacijom, korpusu je naređeno da se utvrdi na sadašnjim položajima i dobro pripremi za napad na žel. st. Kastorna. Obaveštavajući o tome načelnika štaba fronta, opet sam ponovio svoj zahtev za što skoriji dolazak 11. konjičke divizije u sastav korpusa.

Najzad, 31. oktobra, kad sam iz obaveštajnih podataka već znao da se 11. divizija kreće u pravcu Zemljanske, došla je direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta komandantu spoljnog odbrambenog odseka Južnog fronta sa zahtevom da se 11. divizija bez odlaganja preda Konjičkom korpusu kako u operativ-

nom, tako i u smislu svih vrsta snabdevanja. Odmah sam naredio da se divizija prikupi u Zemljansku.

Eskadron 32. puka 6. konjičke divizije pod komandom Sobakina poslat je da prenese ovo naređenje. Sobakinu je naređeno da prenese komandantu divizije Matuzenko da sve izveštaje o borbenim dejstvima divizije upućuje štabu korpusa, koji se premestio u Stadnicu.

2

31. oktobra divizije korpusa prešle su u napad u pravcu Kastorne. 4. divizija je uspešno napredovala i, razbijajući i zarobljavajući isturene neprijateljske jedinice, njeni prednji delovi su zauzeli Melovatku, Staru Vedugu, Gnjilušu. Neprijatelj se povlačio u pravcu Kastorne i Nižnjedevicke. 6. divizija, međutim, nije uspešno podržala napad 4. divizije. Umesto da goni neprijatelja i da se utvrđuje u oslobođenim tačkama, Apanasenko je vratio diviziju na polazne položaje. Uz to je poslao tako glup izveštaj - da sam bio prinuđen da odmah krenem u rejon njegove divizije.

Evo izvadaka iz njegovog izveštaja: »Izveštavam da je u 13 časova neprijatelj bio potisnut i gonjen sve do Kijevke (Njiž. Veduge). Neprijateljske snage jačine do 6 pukova konjice. Glavnina poverene mi divizije povukla se i smestila u Titovki, Losevki, Šumejki, Latnoju... Neprijatelj odstupa u zapadnom pravcu. Bilo bi potrebno zajedno sa 4. divizijom u najskorijem vremenu nati neprijatelju odlučan udar... Molim da mi javite gde je 11. divizija i šta je uradila 8. armija na žel. st. Liski.«.

Prosto nisam mogao da razumem na šta je mislio Apanasenko kad je pisao ovaj izveštaj. Neprijatelj se povlači u zapadnom pravcu, a on vodi svoju diviziju u suprotnom pravcu. Jedinicama 4. divizije je toliko potrebna podrška u njihovom prodiranju napred, a Apanasenko samovoljno povlači svoje jedinice nazad u tople stanove i filozofira — »bilo bi potrebno zajedno sa 4.

divizijom u najskorijem vremenu naneti neprijatelju odlučan udar».

Apanasenko ne zna šta se radi na bokovima njegove divizije, a pita kao da je komandant fronta: »šta je uradila 8. armija«.

U prisustvu komandanta brigade, u štabu 6. divizije kritikovao sam izveštaj Apanasenka i objavio da ga smerujem sa dužnosti komandanta divizije za neodlučna dejstva, slabo rukovođenje jedinicama i neodgovoran odnos prema zadatku divizije i da ga postavljam za komandanta 2. brigade 6. divizije. Umesto Apanasenka postavio sam S. K. Timošenka za komandanta 6. konjičke divizije i stavio do znanja njemu i svima komandantima brigada da će ubuduće svaki starešina koji u ma kojem smislu izmeni borbeno naređenje, ići pod Revolucionarni sud.

Komesaru 6. divizije P. V. Bahturovu i komesaru korpusa stavljeno je u dužnost da napišu naredbu 6. diviziji sa objašnjnjem borcima i starešinama u vezi dolaska Timošenka na dužnost komandanta divizije. U naredbi, koju su potpisali Timošenko i Bahturov, opisan je borbeni put divizije, istaknuti su herojski podvizi borača i starešina i izneti naredni zadaci ...

Na kraju naredbe rečeno je:

»Sve starešine moraju se čvrsto držati na svojim mestima i tačno izvršavati sva naređenja i uputstva sovjetske vlasti. Najteži prestup je neizvršavanje naređenja, zato što to produžuje borbu i otežava oslobođanje trudbeničkih masa od nasilja. Sovjetska vlast zahteva od svakog crvenog borca tačnost i spremnost, koje su neophodne za brže razbijanje neprijatelja.

Na prvom mestu mora biti revolucionarna disciplina, koja je garantija efikasnosti i pokretljivosti naših crvenih jedinica. Svaku aljkavost i ležernost u vršenju dužnosti starešina i boraca ubuduće će presecati u korenju.«³⁾

³⁾ CGAKA, f. 245, op. 4, d. 1145, list 87—88, kopija.

U vezi sa promenom rukovodstva 6. konjičke divizije treba nešto reći o I. R. Apanasenku, S. K. Timošenku i P. O. Bahturovu.

Josif Rodionovič Apanasenko započeo je svoju borbenu aktivnost organizacijom jednog od partizanskih odreda stavropoljske pokrajine, a posle toga je stvorio Stavropoljsku konjičku diviziju, koja je poslužila kao jezgro za formiranje 6. konjičke divizije Konjičkog korpusa.

Njegov lik starešine formirao se u periodu partizanskog pokreta, kad je cvetala »batjkovština« karakteristična po samovolji partizanskih prednjaka i slaboj disciplini u odredima.

Posle reorganizacije partizanskih odreda u regularne jedinice Crvene armije, neki od ovih »batjka« su se brže oslobođali negativnih osobina partizanštine, drugi sporije. Apanasenko se dugo nije mogao oslobođiti ostataka »batjkovštine«. To je bio starešina duboko odan Partiji i narodu, ratovao je odvažno ali je ponekad bio svojevoljan i zato sam ga morao premestiti na nižu dužnost.

Semjon Konstantinovič Timošenko, koji je na mesto Apanasenka postavljen za komandanta 6. konjičke divizije, pokazao se kao hrabar vojnik i sposoban organizator. Jake volje i bezgranično odan ideji revolucije. S. K. Timošenko je za kratko vreme postao jedan od proslavljenih komandanata divizija Konjičkog korpusa. Dobro sam zapamlio žestoku borbu kod Kamiševahe u proleće 1919. godine. Tada se Samostalna konjička divizija borila protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Stanje je bilo toliko teško, da je na momente izgledalo da nećemo izdržati pritisak ogromnih masa belokozaka, da će nas pregaziti pobesneli neprijatelj, pritisnuti ka razlivenom Maniču i udaviti u njemu. Na glavnom pravcu udara belogardejaca borila se Timošenkova brigada. Njeni su se konjanici borili herojski a ispred njih, u samom ža-

rištu borbe, nadvišujući sve svojom krupnom pojavom, tukao se mladi komandant brigade Timošenko. On je se kao desno i levo nekakvim dugačkim mačem i to tako žestoko da je izgledalo da od jednog njegovog udarca pada po nekoliko belogardejaca na zemlju izgaženu konjskim kopitima. »Gde je on našao ovaj viteški mač, i zašto mu se mač savija, kao gvozdeni bič i opasuje protivnika?« — mislio sam posmatrajući borbu sa brežuljka, pokrivenog jutarnjom maglom. I želeo sam da svi moji borci i starešine budu isto tako jaki i hrabri kao Semjon Timošenko.

Moglo se nadati da će na čelu sa Timošenkonom 6. konjička divizija postati isto tako visoko borbena, kao što je to bila 4. divizija, utoliko više što je njen komesar, Pavel Vasiljevič Bahturov, postao jedan od najobdarenijih političkih radnika korpusa. Meni i svima koji su poznavali Bahturova, ostaće celog života u sećanju šik ovog hrabrog boljševika, čoveka toplog srca i velikog uma, vatrengog partijskog agitatora i nadahnutog pesnika. Teško je rečima izraziti duboko poštovanje koje su borci imali prema Pavlu Vasiljeviču, kako su slušali njegove ubedljive i vatrene reči, kojima je pozivao u odlučnu borbu sa neprijateljem, kako su pevali njegove pjesme, među kojima je bila i »Mi smo crvena konjica, o nama guslari pevaju! . . .«. Borci su govorili sa ponosom: »Naš komesar može i mrtve da digne u borbu«.

Potiskujući neprijatelja, jedinice korpusa su 2. novembra izašle na liniju: 4. divizija — Stara Veduga — Gniluša, 6. divizija — Losevo. Neprijatelj je sa 6 konjičkih pukova napao 6. konjičku diviziju od Niž. Veduge. Jedinice 6. divizije, podržavane 4. divizijom, prešle su u protivnapad i odbacile neprijatelja u pravcu Turova.

3. novembra 4. i 6. divizija korpusa ostale su u rejonu Melovatka — Stara Veduga — Gniluša i izviđale neprijatelja. 11. divizija je još bila na putu za Zemljansku.

Ujutru 4. novembra spremio sam se da pođem u 4. diviziju, ali su me u tome omeli neočekivani gosti.

U dvorište kuće u selu Stadnici, u kojoj je bio štab korpusa, ušle su sanke. Njih su jedva vukla dva neugledna konjića. Ispred i iza sanki jahao je po jedan konjanik. Prvi se skinuo s konja i, rekavši nešto svome drugu, uputio se u štab.

U sankama su sedela dvojica. Jedan od njih se pridigao, želeći, izgleda, da siđe ali na oštro naređenje jahača: »sedi!« — samo se šireći ruke spustio natrag u sanke.

Kućna vrata su se s treskom otvorila i sprovodnik je raportirao:

— Druže komandante! Patrola 2. brigade 6. divizije dovela Vam je na raspolaganje 2 buržuja, a možda i trgovca.

— Kakvi buržuji?

— Obični. Bežali su belima iz Voronježa, a mi smo ih uhvatili.

— Pa, šta će mi oni? Vodite ih komandantu brigade ili divizije.

— Mi znamo red i sami bismo tako učinili, ali to su neki čudni ljudi. Vodi nas Buđoniju, kažu. Jedan kaže da je predsednik Rusije a drugi da je predsednik Ukrajine. Vrbovali su nas celim putem.

— Daj ih ovamo, da vidimo.

Uhvaćeni su imali dugačke bunde, kakve su nosili trgovci onog doba. »Izgleda da su menjševici« — ne znam zašto sam pomislio, gledajući u naočare i šiljatu bradicu jednog od njih. On je skinuo naočare, obrisaо ih krajičkom šala i, pružajući svoja dokumenta komesaru Kivgelu, zagledao mi se u lice, kao da me je proučavao. Komesar mi je priskočio i čutke pokazao potpis na mandatu — Uljanov (Lenjin).

Pred nama su bili — predsednik VCIK RSFSR Mihajlo Ivanovič Kalinin i predsednik CIK USSR Grigorij Ivanovič Petrovski.

Ja sam se predstavio gostima i zamolio ih da izvine za tako neljubazan doček.

— Ništa, ništa — rekao je i blago se nasmejao Mihajlo Ivanović. — Sad smo ja i Grgorij Ivanović spaseni i od mraza i od tvojih junaka. Skidajte, kažu, bunde, dosta ste se vi grejali, a na onaj svet primaju i gole ljudi. Ja sam se bio sasvim smrzao — smejao se Mihajlo Ivanović — dok je Grigorij Ivanović morao da pokaže jednomet od njih mandat — čitaj, de, Lenjin je potpisao. A on mu kaže: Ti, buržuju jedan, nemoj da prljaš druga Lenjina, ja ne znam da čitam, a takvih ugnjetača kao vi, video sam dosta». Drugi borac kaže: »Ma šta da pričamo, daj da svršimo sa ovom ,kontrom' da ne izgubimo naše«. Ne braćo — kažem mu — imaćete vremena da nas streljate. Vodite nas Budoniju, on će videti ko smo mi.

— Oprostite, opet vas molim, druže Kalinjin. Ni sam se nadao da će to tako da ispadne. Strogo ćemo kazniti krivce — rekao sam.

— Ne, ne dragi moj — živo je odgovorio Mihajlo Ivanović. — Za sve to sami smo krivi. Poneo nas je vrag iz Voronježa k Vama bez pratinje. Moramo se još zahvaliti ovim borcima. Po takvom vremenu mogli smo još i kod belih da zalutamo, i zalutali bismo da nije bilo vaše patrole.

Ponudili smo naše drage goste vrućim čajem pa čak še, u takvoj prilici, našla i koja čašica votke. Mihajlo Ivanović i Grigorij Ivanović su jako ozebli i nije im bilo na odmet da se zgreju.

Kalinjin nam je izneo stanje u Republici — dezorganizacija, glad, nemanje goriva, gasa pa čak ni šibica. Kao da bi potvrdio to, on je pijući čaj, izvadio iz džepa tri crna peksimita i parčence šećera, pažljivo uvijene u parče novina.

— No i pored toga — produžio je Mihajlo Ivanović — naši radnici i revolucionarno nastrojeni seljaci puni su odlučnosti da odbrane svoju vlast sovjeta. Baš

svoju, u to su svi čvrsto ubedjeni i zato će se boriti do pobeđe. I eto, ja i Grigorij Ivanovič došli smo kod vas da se još jednom uverimo u to. Mnogo smo čuli o vašem korpusu i nismo mogli da ne dođemo i da ne vidimo.

Izložio sam Mihajlu Ivanoviću stanje i zadatke korpusa, pokazao na karti raspored jedinica. Uz put sam spomenuo i moj predlog o čemu sam pisao Staljinu. Ideja za stvaranje Konjičke armije zainteresovala je Mihajla Ivanovića i on je obećao da će je podupreti.

Govoreći o susednim armijama podvukao sam da je krajnje potrebno učvrstiti rukovodstvo 8. armije. Komandant armije Sokolnikov nikad nije u štabu, luta negde po okolini i to sad kad je njegov štab dezorganizovan izdajom Rotajskog. Divizije njegove armije se, u većini slučajeva, bore samostalno a kad imaju zajedničke zadatke sa Konjičkim korpusom onda se potčinjavaju njemu u operativnom smislu.

Zamolio sam i Kalinjina da preko Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta požuri 13. armiju. Neprijatelj će se povlačiti brže kad mi zauzmemo Kastornu i treba ga goniti energičnije, ne dajući mu predaha.

Kalinjin je izrazio želju da obide front i jedva sam uspeo da ga ubedim u opasnost ovog putovanja zato što se situacija tih dana naglo menjala a nepogoda je ometala čak i borce da se orijentišu gde su naši a gde je neprijatelj.

— Pa kako to — uzrujao se Mihajlo Ivanovič. — Otići odavde i ne videti čuveni juriš vaših sokolova-konjanika.

— Možete i bez rizika po život da steknete utisak kako jurišaju naše jedinice — dobacio je načelnik štaba korpusa Pogrebov. Sad će izići na taktičku obuku Samostalni rezervni konjički divizion.

— Obuka?! — začudio se Mihajlo Ivanovič i počeo da se raspituje kako je kod nas postavljena obuća novih boraca. Objasnio sam da se borci obučavaju, pre svega, efikasnom gađanju, što je naročito važno usled

stalnog nedostatka municije, kojom se snabdevamo uglavnom uzimajući je od neprijatelja, zatim učimo borce veštini rukovanja sabljom i upravljanja konjem u borbi i, ako se uzme u obzir da većina naših borača nikad nije bila u sedlu i nije držala sablju u ruci, onda se vidi da je to teška stvar; učimo ih maskiranju, pravilnom korišćenju terena, godišnjeg doba, dana i noći i vremena, učimo ratnom lukavstvu i drugarskoj pomoći. Posle pojedinačne obuke prelazimo na obuku tektičkih jedinica. Na zanimanjima se uvežbavaju borbene radnje, način sadejstva i sve bez čega se ne može rati-vati a pogotovu pobeđivati.

— Časna reč! — uzviknuo je Mihajlo Ivanović. — Nisam očekivao da vi, u takvim nečuveno teškim uslovima, sprovodite vojnu obuku. Snažnom revolucionarnom poletu naših boraca dodati znanje — pa to je sjajno! To i jeste jedna od tajni vašeg uspeha! Hvala, Semjone Mihajloviču i za obaveštenja i za pouku starom revolucionaru, ali sasvim mladom vojniku — našalio se Mihajlo Ivanović.

Obukli smo se i izašli na ulicu. Mećava je jenjavala. Jak vetar je zviždalo i bacalo gomile snega na naherene seoske kućice i na trule dvorišne zgrade.

Na ivici sela sklonili smo se od vetra iza jedne manje usamljene šupe. Naredio sam Pogrebovu da dâ signal »za napad« i, u očekivanju juriša, pričao gostima o borbama na prilazima Kastorne.

I evo, začulo se nekoliko pojedinačnih pušaka a posle je zagrmelo snažno i neprestano »ura!«

Najpre su iz oblaka snega počeli da ispadaju pojedinačni jahači, posle ih je bilo sve više i više i najzad moćna lavina konjice, bacajući gomile snega konjskim kopitim i sekuci vazduh stotinama sabalja, projurila je prema selu Stadnici.

Strelovit »juriš« ostavio je jak utisak na Kalinjinu i Petrovskog.

— Daa, takve je teško slomiti a još teže pobediti — rekao je, očito uzbuđen Mihajlo Ivanovič. — Semjone Mihajloviču, to je dakle, vaš korpus? — upitao je i podigao naočare, gledajući u mene.

— Ma kako, Mihajlo Ivanoviču, pa to je samo rezervni konjički divizion.

— Ajde, ajde, Semjone Mihajloviču, — počeo je da se smeje Kalinjin — kakav divizion kad je tolika grdosija! Nemoj da me buniš, golubiću moj.

Objasnio sam mu da ovaj konjički divizion vrši kurirsku službu a u kritičnom momentu služi kao rezerva. Često se divizion koristi za zarobljavanje neprijateljeve artiljerije napadom s leđa, u čemu su borci i starešine konjičkog diviziona postali pravi majstori. Svaki od njih je do sada ubio i posekao bar desetak neprijateljskih vojnika, a svi su bili više puta ranjavani.

— To bi značilo — izveo je umesto mene zaključak Grigorij Ivanovič — da ovi junaci predstavljaju probarnu crvenu gardu vašeg korpusa.

Dok smo razgovarali, borci i starešine su se okupili oko nas. Mihajlo Ivanovič i Grigorij Ivanovič razgovarali su s njima, raspitivali se o njihovom ratnom životu, pričali im o uspesima sovjetske vlasti i o teškoćama koje još stoje na putu.

Pred veče, praćeni pojačanim vodom rezervnog konjičkog diviziona, Kalinjin i Petrovski su se oprostili s nama i otišli u Voronjež.

3

4. novembra su jedinice korpusa nastavile izviđanje neprijatelja, pripremajući napad na Kastornu, i samo su se izviđačke patrole sudarale sa neprijateljem. Izviđanjem je ustanovljeno da se neprijatelj spremi za upornu odbranu. Oko stanice Kastorne i sela Kastornog neprijateljska pešadija je kopala rovove za kružnu odbranu. Železnicom su manevrisali oklopni vozovi i držali su pod vatrom sve prilaze ovom železničkom čvoru. Ovamo

se prikupljala i neprijateljska konjica. Čuli smo, da se general Postovski, koji je komandovao odbranom Kastorne, zakleo da neće napustiti ovaj železnički čvor i da će krvlju crvenih natopiti sve prilaze njemu.

Neprijatelj je bio brojno nadmoćan, imao je odlične uslove za manevrisanje oklopnih vozova i podesan geografski položaj za odbranu Kastorne. Ja sam, međutim, čvrsto verovao u našu pobedu oslanjajući se na veliko borbeno iskustvo korpusa, na njegovu veliku borbenu sposobnost i nadajući se pomoći 11. konjičke divizije, čiji bi nas dolazak znatno ojačao.

Po karti i na osnovu izviđanja, za koje treba reći da je bilo veoma intenzivno u rejonu Kastorne, videli smo da je teren sa severne strane Kastorne bio jako ispresecan. Sa istoka su Kastornu štitile reka Olim i naročito jako utvrđeni položaji neprijatelja. Najotvoreniji i najzgodniji za napad je bio teren sa juga i jugozapada i rešio sam da nanesem udar sa te strane.

4. novembra uveče naređeno je korpusu da u zoru 5. novembra krene u napad i zauzme železnički čvör Kastorna.

U toku noći uoči napada, kako je zahladnelo, počeo je da pada svr sneg sa vетром, a ujutru je nastala prava mečava.

Ne obazirući se na nevreme, sve su jedinice korpusa krenule zorom 5. novembra u napad. 4. konjička divizija napadala je pravcem Orehovo — Pogoževka — Kotovka sa izbijanjem na prugu Stari Oskol — Kastorna da bi obuhvatila neprijatelja sa juga. 6. konjička divizija u tesnom sadejstvu sa 4. divizijom napadala je ešeloniranjem ulevo, preko stanice Nižnjedevick — Olim — Sukovkino i štitila korpus od glavnine snaga Mamontova.

U 16 časova 4. konjička divizija je pod borbom izbila na liniju Semjonovka — Gorjainovo — Plosko — Orehovo. Naročito se žestoka borba rasplamsala u rejonu Orehova. 6 neprijateljskih konjičkih pukova pružalo

je žestok otpor ali su se pred strelovitim udarcima glavnine 4. divizije povukli u pravcu Pogoževke pod zaštitom vatre oklopnih vozova.

6. konjička divizija je u 13 časova zauzela Gornje Turovo. Međutim, jakom vatrom oklopnih vozova i nadmoćnih snaga neprijatelja, dovedenih iz varoši Nižnjedevicka, divizija je bila prinuđena da napusti Gornje Turovo i da se vrati na polazne položaje.

Jaka mečava onemogućila je svako osmatranje i orijentaciju i zato je korpus obustavio napad i učvrstio se na zadobijenim položajima.

6. i 7. novembar su prošli u uzajamnim napadima i protivnapadima. Neprijatelj je dovlaciо sveže snage i izveo na prugu Kastorna — Voronjež 3 oklopna voza, koji su držali položaje naših jedinica pod neprestanom uraganskom vatrom. 7. novembra, međutim, korpus je poboljšao svoj položaj time što je 4. divizija zauzela Uspenu a 6. Pogoževku.

Snagama od oko 4.000 sabalja i oko 8 pukova pešadije neprijatelj je 8. novembra prešao u napad od stанице Kastorne, Kotokve i Nižnjedevicka, uz podršku 4 tenka i 3 oklopna voza. Na celom frontu korpusa počele su uporne borbe, koje su trajale ceo dan.

U 9 časova ujutru u Uspenu, gde je bila 2. brigada 4. konjičke divizije, ušla su 4 belogardejska tenka. Naši borci nikad dotle nisu videli tenkove i zbog toga, a i zbog slabe vidljivosti kroz mečavu, mirno su ostali u dvorištima sela, gde su se sklonili od nevremena, smatrajući da su to kola natovarena snegom. Tenkovi koji nisu nikoga našli na ulici, okrenuli su natrag i, ne otvarajući vatru, polako se vratili. Kroz neko vreme Uspenu je napala grenadirska divizija. Grenadiri su se uporno tukli, a pošto su bili brojno nadmoćniji i imali podršku tenkova, uspeli su da potisnu 2. brigadu, ali je već u 17 časova 2. brigada, zajedno sa 3. brigadom iste divizije, izbacila belogardejce iz Uspene zajedno sa tenkovima i oterala ih u Kastornu.

Dok se 4. divizija borila sa neprijateljem koji je nastupao od Kastorne, beli su prikupili oko 3.000 sabalja u rejonu Nižnjedevicka i uz podršku 3 oklopna voza napali 2 brigade 6. konjičke divizije u Pogoževki. Da bi izašle ispod vatre oklopnih vozova, ove su se brigade, posle uporne borbe, povukle iz Pogoževke u Orehovo.

Istog dana korpus je obavešten o tome da 11. divizija dolazi u Zemljansk a da je njena 3. brigada (Turkestanska) stigla železnicom na stanicu Otroške. Štab je bio obavešten i o tome da su levokrilne jedinice 13. armije zauzele Naberežno a da su jedinice 8. armije izašle na liniju Turovo — Nikolajevsko — Vjaznovatka.

U vezi sa situacijom na frontu i dolaskom 11. divizije u rejon dejstava korpusa, odlučio sam da se osiguram prema neprijatelju manjim snagama a da glavninom, prikupljenom u rejonu Orehovo — Pogoževka, nanesem udar u jugozapadnom pravcu, razbijem grupu generala Postovskog i izbijem na liniju Kastorna — Sukovkino — Gornja Devica.

Ostavljujući štab korpusa i dalje u Stadnici, pošao sam u 4. konjičku diviziju kako bih mogao na licu mesta da rukovodim napadom.

Ujutru, u 7 časova, 9. novembra jedinice 6. konjičke divizije, koristeći mečavu, porušile su žel. prugu Voronjež — Kastorna i krenule u brzi napad u pravcu varoši Nižnjedevicka i sela Nove Orleanke. Iako brojno nadmoćnija, bez podrške oklopnih vozova, konjica neprijatelja je počela povlačenje, sa jačim zaštitnicama na začelju.

4. konjička divizija je u svitanje stupila u borbu sa jakim snagama pešadije i konjice neprijatelja, koje su vatrom podržavale oklopne vozove, tenkove i blindirane automobile. Od samog početka bila je to vanredno žestoka borba. Konjički juriši sledili su jedan za drugim, artiljerijska i mitraljeska vatra se nije prekidala. Na front 4. divizije prebačen je najveći deo vatrenih sredstava korpusa i brigada 6. divizije.

Ceo dan smo ja i komesar korpusa A. A. Kivgela jurili na konjima od brigade do brigade, od puka do puka i organizovali juriše i protivjuriše, koncentrišući vatru mitraljeza i artiljerije na najugroženijim delovima fronta.

Da bi se neprijateljske snage odvukle sa pravca napada 4. divizije na severoistočne prilaze Kastorne prebačena je iz rezerve brigada Kolesova, koja je započela borbu sa belogardejskom pešadijom.

Do uveče korpus je odbacio glavninu neprijateljskih snaga ka Nižnjedevicku, Sukovkinu i Kastorni. Obaveštajni podaci i izjave zarobljenika ukazivali su na to da pozadinske ustanove neprijatelja odlaze iz Kastorne u pravcu Starog Oskola.

Postalo nam je jasno da je potreban još jedan udar da bi se slomio otpor belogardejaca. Zato je odlučeno da se, ostavljujući manje snage na liniji Uspenka — Kotovka, izjutra 10. novembra napadne pravcem Sukovkino — Bičjok — Lačinovo da bi se presekli putevi za povlačenje neprijatelja iz Kastorne i da bi se on opkolio i uništio. Za osiguranje korpusa sa juga bile su ostavljene jedinice na pravcu Kulevke. Glavni udar nanele bi 5 brigada 4. i 6. konjičke divizije.

U zapovesti izdatoj uveče 9. novembra, naročita je pažnja komandanata divizija i njihovih štabova skrenuta na organizovanje što boljeg sadejstva kako u združenim jedinicama tako i između njih.

Sem ove zapovesti, izdato je i naređenje sa pozivom za borce i starešine, koje je glasilo:

»Crvene starešine i crveni borci,

Došao je odlučujući momenat! Na celom Južnom frontu Republike otpor neprijatelja je slomljen. U toku poslednjih 6 dana snage crvenih su zauzele jedanaest gradova. Posle pet dana borbi na frontu korpusa pokazalo se da neprijatelj nema snage da slomi gvozdenu otpornost našeg korpusa. Kao rezultat borbe u toku 9. novembra, neprijatelj je odbačen i pritisnut u pravcu žel. st. Kastorna — Krasna Dolina — Sukovkino gde poku-

šava da brzim manevrom izbegne poslednji udar korpusa. Ovim se naređuje Konjičkom korpusu da 10. novembra izvede takav udar i uništi živu silu neprijatelja.

Naređujem:

Starešine i borci da zapamte da od uspeha ove zamišljene operacije zavisi uspeh operacija našeg celog Južnog fronta i da ispolje svu energiju pri izvršenju ovog naređenja.

Određenog časa, od komandanta do borca svi na svoja mesta, pušku čvrsto zgrabiti žuljevitim rukama i kao bujica, koja sve ruši pred sobom — napred na neprijatelja!

Zapamtite, da Republika neće zaboraviti naša herojska pregnuća ali neće ostaviti nekažnjeno ni zločinačku pasivnost u odlučujućem momentu.“⁴⁾

U svitanje 10. novembra korpus je krenuo na izvršenje borbenog zadatka ali je neprijatelj preduhitrio naše jedinice i sa dva konjička korpuša počeo napad u pravcu Nove Oljšanke. Jedinice 6. i 4. divizije protivnapadima su zaustavile belokozake i prinudile ih na hitno povlačenje ka žel. st. Sukovkino, gde je belogardejsko rukovodstvo dovelo oklopne vozove da zaštiti svoju vojsku u povlačenju. U isto vreme 11 pukova belih, podržani sa 2 blindirana automobila, prešli su u napad na liniju Uspenka — Pogoževka, potisnuli naše isturene jedinice i produžili prema Orehovu.

U vezi s tim, u rejon Orehova prebačen je znatan deo korpusa, uglavnom veći deo 4. konjičke divizije. Brzi dolazak jedinica 4. divizije omogućio im je da na vreme izadu u bok belogardejske pešadije, koju su 2 naše brigade, boreći se peške, vezale za sebe kod Orehova. Strelovit udar 4. divizije u bok i pozadinu poremetio je borbeni poredak belogardejske pešadije i prinudio je na hitno povlačenje ka selu Kastorno. U 16 časova 10. novembra prvobitno stanje je bilo vraćeno i 4. divizija se utvr-

⁴⁾ CGAKA, f. 245, op. 3, d. 6/s, list 283.

dila na liniji Semjonovka — Milavka — Orehovo. Glavnina 6. konjičke divizije povukla se od stанице Sukovkino u Novu Oljšanku. 11. konjička divizija je prešla iz Zemljanska u Staru Vedugu.

Jedinice korpusa, umorne od neprekidnih borbi su 11. i 12. novembra ostale na mestu i izviđale neprijatelja ispred fronta i na bokovima.

Na osnovu podataka obaveštajne službe korpusa i podataka dobivenih izviđanjem i od prebeglica, znali smo da neprijatelj ne misli više na napad i da povlači svoje snage neposredno na stanicu i u selo Kastorno, za organizovanje kružne odbrane.

Korpus Mamontova se prikupio u varoši Novodevciku a Škurov korpus u Bičjoku.

U noć 11/12. novembra pošao sam u štab korpusa u Stadnicu, odakle su mi javili da je došla direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta.

Direktiva od 9. novembra stavila je korpusu sledeći zadatak:

»Posle zauzimanja rejona Kastorne, izvršiti forsiranim maršem reid u pozadinu neprijatelja, rastrojiti njegovu pozadinu i prekinuti železničku prugu Kursk — Bjelgorod između stanica Solncevo i Ržava.«⁵⁾

Reid u pozadinu neprijatelja — to je pravi zadatak za Konjički korpus! Još u periodu januar-februar 1919. rezultati reida Samostalne konjičke divizije pod Caricinom ubedili su nas kako jako utiču uspešne reidske operacije na promenu situacije na celom frontu. I ja sam se sa gorčinom setio kako Šorin nije htio da odobri moj plan reida Konjičkog korpusa na Milerovo. Taj reid bi, u to sam bio ubeđen, izmenio situaciju na frontu i mi možda ne bismo morali da vodimo krvave borbe ni kod Voronježa ni kod Kastorne.

Korpus je bio u stanju da u otvorenoj borbi razbije nadmoćne snage belogardejske konjice. To je dokazao već čitav niz operacija. Ali zašto kod Kastorne nije mo-

⁵⁾ CGAKA, f. 100, op. 2, d. 13/o, list 33-34.

gao da postigne uspeh iz pokreta? Zašto je korpus bio tu primoran da vodi teške, krvave i dugotrajne borbe? Neću da govorim o tome da nas je ometalo vreme, iako je tako zaista bilo; neću da spominjem ni brojnu nadmoćnost neprijatelja, koja je u ovom slučaju bila ogromna. Samo to još ne bi moglo da zadrži korpus. Glavna teškoća je bila u tome što je neprijatelj držao prirodno vrlo jake položaje, ojačane dejstvom oklopnih vozova, kojima nije nedostajalo municije i koji su, koristeći velike mogućnosti za manevrisanje, uvek mogli držati pod unakrsnom vatrom sve prilaze ka stanicu Kastorno. Svaki put, kad se pod udarcima korpusa neprijatelj povlačio, naše jedinice, koje su ga gonile, padale su pod uragansku vatrju njegovih oklopnih vozova i morale su da se povlače. Naša artiljerija nije mogla da vodi efikasnu borbu protiv oklopnih vozova ne samo zato što nije imala dovoljno municije, nego i zato što su oklopni vozovi brzim manevrom bežali ispod njene vatre da bi se opet pojavili na drugom ugroženom delu fronta.

Uporne, žestoke borbe kod Kastorne, jako su umorile korpus, ali smo postigli ono što je glavno — iscrpli smo neprijatelja i prinudili ga da pređe u odbranu. Poslednje borbe su pokazale da je otpor neprijatelja načet i da borbenost belih opada.

Sve je govorilo zato da je, bez obzira na umor ljudi i konja, na hladnoću i mečavu, potrebno izvršiti odlučan pritisak da se neprijatelj ne bi oporavio i organizovao jaku odbranu ili da ne bi napustio Kastornu i sačuvao živu силу.

Te noći smo ja, komesar A. A. Kivgela i načelnik štaba korpusa B. A. Pogrebov, detaljno proučavali položaj neprijateljskih i naših jedinica, pokušavali da pogodimo tok predstojeće operacije, mislili kako ćemo bolje rasporediti snage i sredstva, kako ćemo bolje organizovati sadejstvo taktičkih i združenih jedinica korpusa i tražili najcelishodniji pravac glavnog udara. Na kraju sam doneo odluku: ostaviti prema neprijatelju manje snage

na liniji Arhangelsko — Uspenka, a glavninom korpusa u svitanje 13. novembra naneti udar na pravcu Sukovkina, odseći grupaciju neprijatelja u Kastorni od konjice Mamontova i Škura, razbiti neprijatelja i izaći na liniju Razdolje, — Bičjok — Alisovo — Kulevka — Jasenki.

Iste noći zapovest je umnožena i po patrolama Samostalnog rezervnog konjičkog diviziona poslata u divizije. Prema zapovesti 4. konjička divizija je iz rejona Semjonovki prelazila na stanicu Nižnjedevick, 11. konjička divizija i brigada Kolesova prelazile su iz Stare Veduge u Uspenku a 6. konjička divizija je ostajala na stanci Nižnjedevicka i u Novoj Oljšanki.

12. novembra sam rešio da ostanem do kraja dana u štabu korpusa, da bih posvršavao niz važnih poslova i između ostalog, da se povežem sa štabom fronta kako bih upoznao situaciju na frontu i zamolio da se ubrza kretanje levokrilnih jedinica 13. armije, koje su napadale u pravcu Kastorne.

Komandant i načelnik štaba fronta nisu bili prisutni. Aparatu je prišao načelnik operativne uprave štaba fronta. On me je ukratko informisao o stanju na frontu i saopštio da je Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta 10. novembra zahtevaо od komandanta 13. armije energičnije napredovanje levokrilne 42. pešadijske divizije, koja napada u pravcu Kastorne.

— Sutra korpus počinje operaciju okružavanja i uništenja grupacije neprijatelja u Kastorni — preneo sam mu. — Molim vas da o tome obavestite Revolucionarni vojni sovjet fronta i kad dobijete vest o zauzimanju Kastorne, spremite dalji zadatak korpusu.

Uveče 12. novembra vreme se pokvarilo. Posle kiše jako je zahladnilo, digao se jak vetar, nastala je golomrazica a za njom mećava.

Napad korpusa je, zbog toga, bio odgođen. Mećava je trajala 13. i 14. novembra. Divizije su se pripremale i intenzivno izviđale.

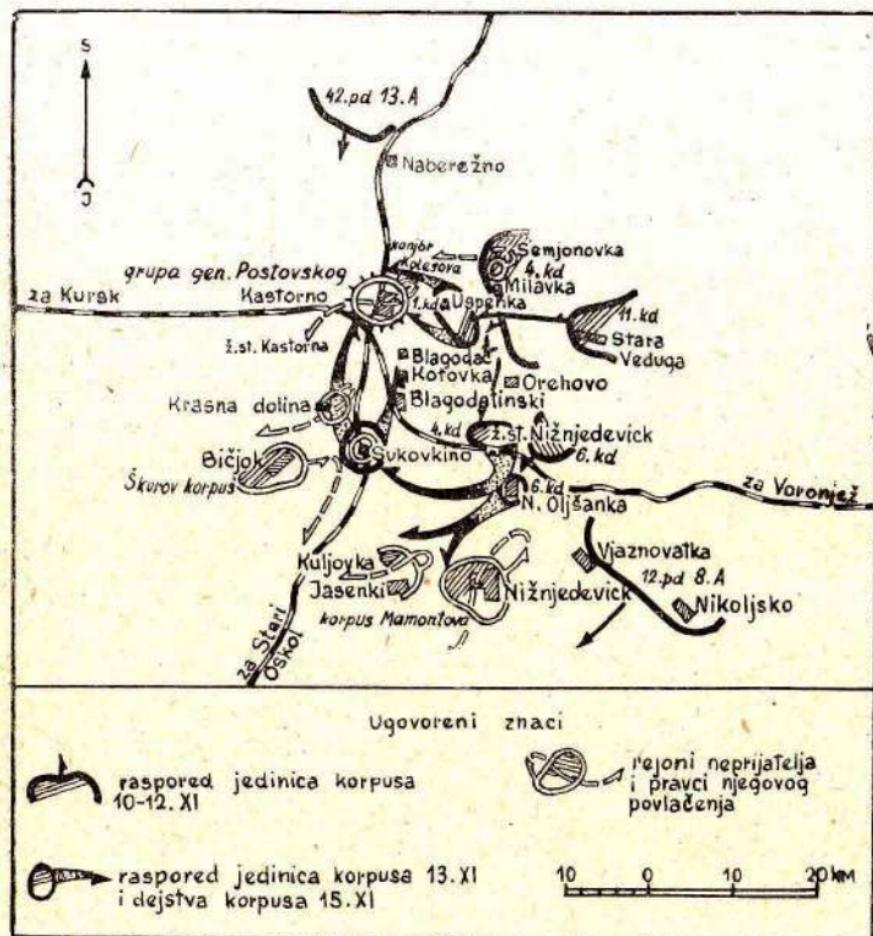
Po podne 14. novembra odlučio sam da napad na Kastornu otpočne 15. novembra, bez obzira kakvo će vreme biti, i sa operativnom grupom štaba krenuo u jedinice da bih precizirao zadatke divizija.

6. konjičkoj diviziji stavljeno je u zadatak da napada za 4. divizijom ešeloniranjem ulevo, pravcem Kulevka — Jasenki i da obezbeđuje operaciju korpusa sa jugoistoka od konjice Mamontova. 4. konjička divizija je morala u svitanje 15. novembra da krnne u pravcu Nove Oljšanke, poruši prugu Kastorna — Stari Oskol, zauzme stanicu Sukovkino i udari na Kastornu sa juga.

11. konjičkoj diviziji, sa rezervnom brigadom Kolesova, pridatom za vreme operacije, naređeno je da krene u napad u 5 časova izjutra i u sadejstvu sa jedinicom 4. divizije napadne neprijatelja u Kastorni sa istoka i severoistoka (skica 9).

Zbog odlučujućeg značaja ove borbe za Kastornu, kao pomoć komandantima divizija upućeni su politički radnici iz političkog odeljenja i šapski stručnjaci iz štaba korpusa. Naređenje komandantu 11. konjičke divizije odneo je, u pratnji konjičke patrole, lično načelnik obaveštajnog odeljenja štaba korpusa I. V. Tjulenjev. On je imao najteži i najodgovorniji zadatak zato što mi još nismo znali u koliko je meri 11. divizija, koja je tek došla u sastav korpusa, sposobna za borbu pa čak nismo znali ni gde se nalazi i nju je tek trebalo tražiti po strašnoj mećavi. Zato smo i poslali I. V. Tjulenejeva u 11. diviziju kao čoveka u kome su se odlično dopunjavale osobine sposobnog šapskog stručnjaka i hrabrog, borbenog starešine.

Uveče, kad sam bio u 4. diviziji, kod mene je dojedio kurir iz 6. divizije i javio da su belogardejci napali naše kurire, koji su nosili naređenje za ovu diviziju.

Skica 9. — Borbena dejstva Konjičkog korpusa od 10. do 15. novembra 1919. godine za vreme zauzimanja Kastorne

Naša patrola, koja je slučajno naišla, odbranila je kurire, ali je uspeo da umakne kozak koji je zgrabio na-ređenje.

U vezi s tim odlučio sam da 4. divizija počne nastu-panje 12 časova ranije, nego što je bilo u naređenju, ne u svitanje, nego čim padne mrak.

Gorodovikovu je bilo naređeno da hitno prikupi i postroji diviziju i da borci budu što toplije odeveni.

U noći se mećava još više pojačala. Vetur je obarao ljudе, mraz ledio lice a oštar sneg udarao u oči.

Gorodovikov je izvestio da su jedinice postrojene. Izašao sam iz zgrade, uzjahao konja i prišao čelnim pukovima divizije. Borci su bili natukli kape na oči i tiho razgovarali, trljajući smrzle ruke. Ozebli konji su se zbijali u gomilu i kvarili stroj.

Obilazeći pukove u šali sam govorio borcima:

— Dozvoljavam da zebete, sokolovi moji, ali zabranjujem da promrznete. Borite se protiv mraza kao protiv neprijatelja revolucije. Zauzećemo Kastornu i tamo ćemo se ogrejati.

Ja i Gorodovikov smo stali na čelo divizije i poveli je za sobom. Do Nove Oljšanke smo išli orijentišući se prema vetruscu, koji je duvao sa desne strane. U Novoj Oljšanki smo skrenuli tačno na zapad. Mrak, sneg i jak vetur u lice, otežavali su pokret, dok su jaruge i jarkovi popunjeni snegom bili prepone koje su se s mukom svladavale. A ipak, u svitanje 15. novembra 4. konjička divizija je izašla na stanicu Sukovkino i zarobila iznenadenu manju pešadijsku jedinicu neprijatelja i operativnu ispostavu štaba generala Postovskog, koja je povezivala grupaciju u Kastornoj sa konjicom Škuroa i Mamontova.

Zarobljeni operativni oficir generala Postovskog je izjavio da bela vojska u Kastorni, oko 5.000—6.000 ljudi, drži kružnu odbranu. Postovski ima na raspolaganju 4 oklopna voza, koji po redu, u toku noći, patroliraju u pravcu Kurska a po danu se skupljaju u Kastorni, odašte dejstvuju prema situaciji na frontu. Sinoć je jedan od njih bio između stanica Sukovkino i Kastorne. Zarobljeni oficir je rekao, takođe, da Postovski ima četiri blindirana automobila i četiri tenka, koji su upućeni za Kursk ali ih je Postovski zadržao za sebe. U Kastorni ima i artiljerije ali on (oficir) ne zna koliko. Stanica je zatrpana kompozicijama sa municijom, koja je isto

tako, već delom upućena za Kursk ali je zaustavljena u Kastorni.

Naredio sam ovom oficiru da pozove na aparat operativnog dežurnog u štabu generala Postovskog. Tobože kao oficir operativne ispostave javio sam dežurnom u štabu da su se bez obzira na mečavu, neprijateljske patrole više puta približile stanici Goršečno i rušile prugu severno i južno od stanice Sukovkino. U vezi s tim, molio sam da se uputi oklopni voz da brani stanicu i operativnu ispostavu od iznenadnog napada.

Dežurni u štabu Postovskog odgovorio je da će poslati oklopni voz i sa svoje strane je zamolio da se javi Škurou da uputi ojačanu izvidnicu u istočnom pravcu od stанице Sukovkino.

Upitao sam dežurnog da li zna nešto o tome da crveni nameravaju da krenu u napad.

Odgovorio je da je uhvaćena Budonijeva naredba u kojoj se govori o napadu, ali on (dežurni oficir) pretpostavlja da su crveni namerno ubacili ovo naređenje, kao neki lukavi potez. Malo je verovatan napad po takvom vremenu, ali ipak pričuvajte se — završio je dežurni.

Posle razgovora sa dežurnim oficirom generala Postovskog pripremili smo se za zarobljavanje oklopnog voza, koji je on obećao da će poslati.

Da ne bismo izazvali sumnju kod posade oklopnog voza, mi smo se kamuflirali. Ja, Gorodovikov i grupa boraca, koja je ostala s nama na peronu, obukli smo kozačke bunde i spolja se ni po čemu nismo razlikovali od belih. Da bismo još više ličili na bele postavili smo ispred sebe zarobljenog žandarma i oficira. Borci, koji su određeni za zarobljavanje oklopnog voza, sklonili su se sa obe strane koloseka.

Nismo dugo čekali. Uz peron se zaustavio belogardejski oklopni voz i njegov komandir, lepo doteran pucnik, elegantno je iskočio na peron i prišao mi sa raportom: »Gospodine generale, oklopni voz „Slava“ ofi-

cirima' stigao vam je na raspolaganje» (on je smatrao da sam Mamontov). Prekinuo sam ga i naredio mu da podje sa mnom u staničnu zgradu i da mi detaljno izloži stanje u Kastorni.

-- Razumem, vaše prevashodstvo — odgovorio je oficir i lupnuo petama. Okružen našim ljudima, ušao je za mnom u staničnu zgradu i bio odmah razoružan.

Poručnik nije mogao da doda ništa novo onome što nam je već rekao zarobljeni oficir operativne ispostave. On je samo dodao da je na istočnoj strani sela Kastorne počela borba i da štab grupe Postovskog, vojeći se verovatno eksplozije, preduzima mere za rasterećenje stanice Kastorne od kompozicija sa municijom — njihovom evakuacijom ili razvlačenjem vagona na veće međusobno odstojanje. Do takvog zaključka je došao posmatrajući manevriranje lokomotiva na stanicu.

Sa perona su se začuli pojedinačni pucnji a posle se sve umirilo. Kad smo izašli iz stanične zgrade, naši borci su već bili osvojili oklopni voz. Na veliku radost naših artiljeraca u oklopnom vozu je bila znatna rezerva municije. Naredio sam da se municija podeli 4. i 6. diviziji a da se oklopni voz pripremi za dejstvo u pravcu Kastorne.

Tek što su se naši borci snašli u oklopnom vozu, kad je u stanicu punom parom uletela kompozicija od 14 vagona i tek kad se voz zaustavio, mašinovođa i oficir koji je sedeо pored njega, shvatili su da je stanica u rukama crvenih. Oni su otkačili lokomotivu i pokušali da beže u pravcu žel. raskrsnice Vasiljevke, ali su iza stanice naše jedinice već razrušile kolosek i videći to, oficir i mašinovođa su se predali. U kompoziciji je bilo 70 oficira-dezertera sa fronta, 40 konja i čitavi vagoni naplaćkanih stvari i hrane.

I opet nova vest: preko Sukovkina za Novi Oskol idu kompozicije sa municijom. Uskoro je naš zarobljeni oklopni voz bio zatvoren pridošlim kompozicijama i nismo ga mogli upotrebiti za napad na Kastornu.

Na stanici Sukovkino naredio sam da 2. brigada 4. divizije, krijući se između usputnih naselja, nastupa na Kastornu duž železničke pruge, 3. brigada Alauhova da nastupa prema železničkoj pruzi Kastorna-Voronjež i izade na blagodatinsku skretnicu. 1. brigada je ostala u Sukovkinu da čuva plen i osigurava stanicu sa pravca od Bićjoka gde je kao što smo znali, bio znatan deo Škurovog korpusa. Zarobljen oklopni voz nije mogao da manevriše, ali je imao dobre uslove za kružno gađanje i, zahvaljujući tome, stanica Sukovkino je bila dobro osigurana sa jugozapada.

Kroz neko vreme opet sam se povezao sa štabom grupe Postovskog i, tobože, kao oficir operativne ispostave štaba izvestio da se oklopni voz, koji su oni poslali, koristi za praćenje kompozicija koje dolaze od njih i da faktički ne postoji mogućnost da on patrolira na deonici Sukovkino — Kastorna. Neprijatelj, međutim, postaje aktivniji sa pravca stanice Nižnjedevick i nije isključena mogućnost da će on prebaciti snage iz tog rejona na deonicu pruge Kastorna — Sukovkino. U vezi s tim, bilo bi poželjno da se na blagodatinsku skretnicu uputi oklopni voz koji bi mogao da dejstvuje u pravcu stanice Nižnjedevick, a u isto vreme da kontroliše železnički trougao Sukovkino — Kastorna — Blagodatinska. Dežurni je odgovorio da će to preneti štabu.

Posle ovog razgovora, poslao sam naređenje komandantu 3. brigade Alauhovu da požuri na blagodatinsku skretnicu i da se pripremi za zarobljavanje belogardejskog oklopnog voza.

Alauhov je izvestio posle podne da je naređenje izvršeno i da su njegovi artiljeri već u zarobljeni voz. Komandant 3. brigade Nikolaj Alauhov, bivši kozački stariji vodnik, učesnik u I svetskom ratu — bio je hrabar i sposoban čovek. On je počeo kod nas kao redov i vrlo brzo je postao komandant brigade.

Krajem dana beli su, najzad, shvatili da smo mi u Sukovkinu i prešli su na kružnu odbranu stанице Kastorne.

Napredovanje 4. divizije na Kastornu nailazilo je na žestok otpor neprijatelja u rejonu Kotovke i Krasne doline, ali su naši uporno išli napred.

Izjutra 15. novembra 6. divizija, koja je napadala pozadi 4. ešeloniranjem ulevo, stigla je do Kulevke i Jasenke gde je bila dočekana jakom puščanom i mitraljeskom vatrom neprijatelja, koji se branio na drugoj strani dubokih jaruga punih snega. Iako nije zauzela Kulevku i Jasenku, 6. divizija je ipak izvršila zadatak. Ona je odsekla konjicu Mamontova od Kastorne i sa tim pomogla glavnini 4. i 11. divizije da razbiju grupu generala Postovskog.

Redosled događaja neposredno u rejonu Kastorne odvijao se na sledeći način: ujutru 15. novembra sa istoka su napale selo Kastorno jedinice 11. konjičke divizije zajedno sa konjičkom brigadom Kolesova, ali su dočekane artiljerijskom vatrom i vatrom pešadije iz robova bile uskoro prinuđene da se povuku natrag ka Uspenki. Tu su jedan puk brigade Kolesova i jedan puk 11. konjičke divizije sjahali i peške ponovo napali selo Kastorno. Ovoga puta neprijatelj nije mogao da odoli i povukao se na drugu liniju odbrane. Na istočnoj ivici sela i kod stanice se razbuktala borba koja je na momente prelazila u borbu hladnim oružjem. Usled velikih gubitaka beli nisu mogli da izdrže navalu naše vojske i u 16 časova su počeli povlačenje na jug i jugozapad. Tog momenta, ostali pukovi brigade Kolesova i 11. konjičke divizije izvršili su konjički juriš na pešadiju koja je bežala.

Videći da je dalji otpor beskoristan, beli su se počeli predavati u masama. Oficirski bataljon 2. märkovskog puka, koji je pokušao da se i dalje bori, bio je skoro potpuno uništen.

Uveče su rezervna brigada Kolesova i jedinice 11. konjičke divizije upale u selo Kastorna sa severoistočne strane. U isto vreme 4. divizija, uz podršku zaplenjenog oklopног voza, napadala je sa juga i jugoistoka i zau-

zela žel. stanicu Kastornu. U borbi je artiljerijskom vatrom izbliza raznesen oklopni voz neprijatelja i zaplenjena blindirana platforma sa dalekometnim topom.

Razbijene i demoralisane jedinice neprijatelja, viđeći besciljnost daljeg otpora, položile su oružje.

Brigada Kolesova je prva upala u selo Kastornu i on je, oduševljen uspehom, poslao izveštaj: »Bitka je bila danas neopisiva... Sva je pešadija razbijena, skoro ceo puk je zarobljen, mnoštvo je posećeno, veliki plen kao: topovi, puške, mitraljezi, komore, kujne, itd.«.

Dakle, stanica Kastorna je bila u rukama Konjičkog korpusa. Ostaci razbijenog neprijatelja bežali su u jugozapadnom pravcu. General Postovski sam, bez štaba, pokušao je da umakne iz Kastorne u sankama, ali su ga naši borci prepoznali i posekli.

Rezultat kastorske operacije bio je: neprijatelj izgubio 4 oklopna voza, 4 tenka, 100 mitraljeza, 22 topa, desetine hiljada topovske municije, milione puščane municije, 1.000 konja i oko 3.000 zarobljenih vojnika i oficira, koji su se predali.

U selu Kastorni prvi put sam video 11. konjičku diviziju u punom sastavu, postrojenu u moju čast.

Ona je ušla u sastav korpusa na bojištu i sad, ravno-pravno sa svima, slavila je pobedu sa svojom braćom po oružju.

Divizija je ostavila dobar utisak. Svideo mi se i komandant divizije Matuzenko i komesar, Litvanac, Ozelin. Borci i starešine, svi kao jedan, junačkog izgleda, obućeni u novu novcijatu uniformu — crvene čakšire, husarski mundiri, šinjeli sa otvorenim reverima, šlemovi sa plavom zvezdom. Palo mi je u oči da jedan eskadron nije imao šlemove, nego šapke i upitao sam zašto je to tako. Matuzenko mi je objasnio da su borci ovog eskadrona zamenili svoje šlemove za šapke boraca eskadrona Sobakina, kad su se susreli prilikom dolaska eskadrona u 11. diviziju po mom naređenju.

— A možda i nisu zamenili — nasmejao se on — komandir eskadrona tvrdi da su im borci Sobakina prosto naprosto skinuli šlemove i dali svoje šapke.

Naša nova divizija nije imala svoje artiljerije i za to je odlučeno da se njene baterije formiraju od zarobljene neprijateljske artiljerije. Odlučili smo, takođe, da je popunimo dobrovoljcima, kako bi njen brojni sastav bio jednak sastavu 4. i 6. divizije.

Do noći je Kastorna potpuno očišćena od belogardejaca. Isturene jedinice 4. konjičke divizije gonile su ostake razbijenih jedinica neprijatelja, koje su u panici bezale na jug i jugozapad. U međuvremenu u Kastornu su ušle levokrilne pešadijske jedinice 13. crvene armije.

Razbijanje grupe generala Postovskog u Kastorni bilo je od vanrednog značaja za našu vojsku.

Ako su poraz korpusa Mamontova i Škura kod Voronježa i zauzimanje Voronježa omogućili sovjetskom rukovodstvu da likvidira opasnost neprijateljskog obuhvata 8. armije sa bokova, pomogli da se zaustavi napredovanje »Dobrovoljačke« armije Denjikina na Moskvu, da se izvrši pregrupisavanje snaga i pređe u ofanzivu, onda je razbijanje grupe Postovskog i zauzimanje Kastorna dovelo do slamanja denjikinskog fronta. Počelo je masovno odstupanje belogardejske vojske a naročito na frontu 13. i 14. crvene armije.

Belogardejsko rukovodstvo činilo je očajničke napore da odbrani kastornski železnički čvor i to ne samo zato što je preko njega snabdevalo svoje trupe na frontu 13. i 14. crvene armije, nego i zato što je bilo svesno posledica izlaska Konjičkog korpusa u pozadinu denjikinske vojske.

Boreći se sa jedinicama 13. i 14. armije, beli su stalno osećali pretnju na svoj desni bok od strane Konjičkog korpusa — on im je visio o boku. Zato, čim je pala Kastorna, odstupanje belogardejskih jedinica se ubrzalo, da bi se na odsecima bližim korpusu pretvorilo u bekstvo.

Razbijanjem neprijatelja kod Kastorne, Konjički korpus je omogućio ponovo spajanje krila 8. i 13. armije crvenih, koje su dugo bile rastavljene, a sam se našao na spoju između belogardejskih armija, »Dobrovoljačke« i Donske. To je pružalo realne mogućnosti za ostvarenje operativno-strategijskog plana za njihovo razbijanje po delovima.

Pobeda kod Kastorne i opšta ofanziva Crvene armije na Južnom frontu bile su uzrok promene stanja duhova, kako kod sovjetskih ljudi, tako i u belogardejskom lageru. U Donbasu, u harkovskoj i poltavskoj guberniji počeli su ustanci protiv Denjikina. Njegova pozadina je pucala na sve strane.

Ujutru 16. novembra došla je armijska zapovest 10. armije izražavajući zahvalnost borcima, starešinama i komesarima korpusa.

»Na osnovu telegrafske zapovesti Glavkoma*) — stajalo je u armijskoj zapovesti — Konjički korpus druga Buđonija odlazi na raspolaganje komandanta Južnog fronta.

S bolom u srcu se rastajemo sa hrabrim jedinicama Konjičkog korpusa druga Buđonija koji je u svim operacijama bio srce 10. armije crvenih.

Danas, na rastanku sa herojskim jedinicama Konjičkog korpusa druga Buđonija, u ime armije izražavam duboku zahvalnost komandantu korpusa drugu Buđoniju, njegovim slavnim komandantima divizija, komandantima brigada i komandantima pukova, načelniku štaba korpusa drugu Pogrebovu, načelnicima štabova divizija i načelnicima štabova brigada, celokupnom komesarskom sastavu i svim slavnim herojima-borcima 1. crvenog konjičkog korpusa Sovjetske Republike.

Uveren sam da će herojske jedinice Konjičkog korpusa, koje su do nogu potukle stožer Denjikinove kontrarevolucije, korpuše generala Mamontova i Škura, do-

*) Glavnog komesara. — Prim. red.

neti našoj Sovjetskoj Republici nove pobjede nad našim zakletim neprijateljem.

,Ura' slavnim herojima! 10. crvena armija pažljivo će pratiti borbe korpusa i uverena je da će, kad-tad, opet videti u svojim redovima herojske jedinice Konjičkog korpusa druga Buđonija.

Komandant 10. armije — Kljujev⁶.)

---

⁶) CGAKA, f. 245, op. 1, d. 49, list 45. štampani otisak.

XI. PRVA KONJIČKA ARMIJA

1

Posle kraćeg odmora u Kastorni, Konjički korpus je produžio nastupanje goneći jedinice konjičkih korpusa Škura i Mamontova koji su se u neredu povlačili na jug. U isto vreme, udar Konjičkog korpusa i pritisak sovjetske vojske sa fronta, prisilili su i pešadijske jedinice »Dobrovoljačke« armije Denjikina da odstupaju takođe na jug. Mestimično se njihovo odstupanje odvijalo neorganizovano, na sopstvenu inicijativu pukova pa čak i bataljona, koji su izgubili međusobnu vezu. Rezultat svega — protivničke snage su se čudnovato izmešale: napred su išle razbijene jedinice korpusa Mamontova i Škura, gognjene jedinicama našeg Konjičkog korpusa, nas je pritiskivala pešadija belih, koju su gonile pešadijske jedinice 13. i 14. armije crvenih.

Ispočetka takva situacija ne samo što je bila podnošljiva, nego čak, u izvesnom smislu, i za nas podesna. Međutim, kad je postalo izvesno da neprijatelj dovlači snage da bi zaustavio Konjički korpus i kad je korpus toliko istrčao napred da je njegove pozadinske ustalone ugrozila odstupajuća belogardejska pešadija, takvo je stanje postalo neprihvatljivo.

U toku borbi kod Kastorne pokidane su u svim pravcima telefonske i telegrafske linije. Korpus je izgubio vezu sa susednim armijama i, što je najvažnije, sa štabom fronta. Teško je bilo odrediti najcelishodniji pravac nastupanja korpusa bez poznavanja mesta i zadataka 8. i 13. armije.

Opšte stanje, kako se to moglo sagledati na osnovu obaveštajnih podataka, izjava zarobljenika i prebeglica i pričanja stanovnika, zahtevalo je da korpus nastupa duž železničke pruge prema Starom Oskolu i dalje na Novi Oskol, gde su belogardejci prikupljali snage za učvršćenje spoja između Donske i »Dobrovoljačke« armije. Na snazi je, međutim, još uvek bila direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta od 9. novembra, koja je zahtevala udar Konjičkog korpusa u rejon Solonceva i Ržava. Udar u tom pravcu sad već ne bi bio celishodan, zato što su se beli i bez toga povlačili u neredu na frontu 13. armije.

Polazeći od realnog stanja, odlučio sam da i dalje razvijam do tada postignut uspeh, to jest da produžim nastupanje duž železničke pruge na jug i da se probijem u međuprostor Denjikinovih armija.

Sad, kad je slomljen neprijatelj odstupao na celom frontu, došlo je vreme za rešavanje glavnog strateškog zadatka — strelovitim udarom kroz Donbas na Rostov raseći na dvoje glavne snage belih i počesno razbijati »Dobrovoljačku« i Donsku armiju.

Ovaj zadatak mogle bi uspešno da reše samo pokretne trupe, a jedini pokretni rod vojske onoga doba bila je konjica. Koristiti radi toga jedinice trupne konjice ne bi bilo moguće. Otkinuta od svoje pešadije, i bez njene podrške, trupna konjica, kao slabija, postala bi lak plen velikih neprijateljskih konjičkih formacija. Front je raspolažao jednom značajnom konjičkom formacijom — Konjičkim korpusom, ali ni on ne bi mogao da reši ovaj tako složen zadatak zbog mnogih razloga. Jeden od takvih razloga je bio što štab korpusa nije imao organ za razradu većih operativnih zadataka. Drugi, ništa manje važan razlog bio je što prema formaciji korpus nije imao takve pozadinske ustanove, koje bi ga učinile neovisnim od armijskih snabdevačkih ustanova.

Kao što je već rečeno, u smislu snabdevanja, korpus su vezivali za pešadijske armije koje ga faktički ni-

čim nisu snabdevale. Puka formalnost je bila i odluka o snabdevanju korpusa preko frontovskih pozadinskih ustanova.

Ako korpus ne bi mogao da bude snaga koja bi razdvojila Donsku i »Dobrovoljačku« armiju, onda bi Konjička armija to mogla da bude. Samo Konjička armija u rukama fronta ili neposredno Glavkoma, koja bi se oslanjala na sopstvene operativne organe i sopstvene pozadinske ustanove, mogla bi sa uspehom da raseče Denjikinov front i da brzim prodiranjem u dubinu obezbedi, u sadejstvu sa drugim armijama, razbijanje njegovih armijskih grupacija.

Odluku o stvaranju Konjičke armije već je doneo Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta, ali ja o tome još nisam bio zvanično obavešten. Prvi put sam čuo o stvaranju Konjičke armije od komandanta 11. konjičke divizije Matuzenka, koji mi je prilikom susreta u Kastorni izjavio da je njegova divizija uključena u sastav Konjičke armije.

Nastavljujući kretanje na jug, duž železničke pruge Kastorna — Stari Oskol, Konjički korpus je 18. novembra zauzeo stanice Goršečno, Bogorodicko, Gnjilo. 19. novembra je nastavljeno gonjenje neprijatelja. Divizija je naređeno da se prikupe u rejonu Borki — Kotovo — Terehovo radi napada na grad Stari Oskol.

Otpor neprijatelja je rastao sa približavanjem Starom Oskolu. Beli su uspeli da pregrupišu i srede jedinice korpusa Mamontova i Škura i dovuku 2 oklopna voza.

20. novembra, 6. divizija i rezervna brigada Kolesova naišle su na svom putu prema ukazanim rejonima na jak otpor 10. konjičke divizije belih. U borbi je bilo što posećeno što zarobljeno preko 500 belokozaka. Tu se naročito istakla rezervna brigada Kolesova, koja je kasnije ušla u sastav 6. divizije kao 4. brigada. Prema obaveštajnim podacima i na osnovu iskaza zarobljenika, postalo je izvesno da se u rejonu Starog Oskola

sa caricinskog dela fronta hitno prebacuju jedinice konjičkog korpusa generala Ulage i čečenska — kavkaska divizija. Tamo su se povukle i jedinice generala Mamontova i Škura. Bilo je podataka i o tome da se u pozadini Konjičkog korpusa, u varoši Timu, beli aktiviraju i da su već tamo prikupili 16 topova i zнатне pešadijske snage.

Na osnovu ovih podataka, naredio sam 6. konjičkoj diviziji da ubrza svoje kretanje, preseče železničku prugu južno od Starog Oskola i time spreči dovlačenje neprijateljskih pojačanja. 62. konjičkom puku 11. divizije naređeno je da se forsiranim maršem prebaci kod varoši Tima i tamo razbije neprijatelj i otkloni opasnost napada na pozadinske ustanova korpusa.

21. novembra korpus se prikupio u rejonu Kotovo — Terehovo — Boloto — Borki.

U isto vreme levokrilne jedinice 13. armije izlazile su na liniju Otuženj — Roždestvena — Maksimovka. Desnokrilne jedinice 8. armije su se upravile ka Berjozovki, Hvoščevatki i Planoj Lipjagi.

Istog dana korpus je dobio naređenje da zauzme Stari Oskol. Nastupajući pravcem Ugli — Stari Oskol, 11. divizija je morala da razbije neprijatelja i izađe na liniju Stojlo — Peščana Pristanj. Pozadi levog krila 11. divizije udar u pravcu Verhnje-Atamanskog je nanosila 6. divizija sa zadatkom da razbijajući neprijateljsku grupaciju na svome putu, izađe na liniju Verhnje-Atamsko — Sorokino. 4. divizija se kretala na spoju 11. i 6. divizije, u korpusnoj rezervi, da bi ih podržala u toku borbe.

22. novembra divizije su krenule u napad

Dok su krilne divizije vršile duboko obilaženje Starog Oskola sa istoka i juga, 4. divizija je odsekla oklopne vozove belih, upala na stanicu Stari Oskol i, skoro bez metka, zarobila u vagonima brigadu korpusa Ulage, koja je stigla ovamo. Zarobljena je i 2. brigada Ulage, koja je dolazila u Stari Oskol sa juga. To se desilo

tivni u celoj harkovskoj guberniji. Oko Belgoroda, Kupjanska, Volčanska napadali su belogardejske pozadinske ustanove, skladišta, rušili mostove i železničke pruge.

Takvo je stanje bilo u lageru belih, kad smo ušli u Stari Oskol.

Tu sam bio zvanično obavešten o odluci Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta o stvaranju Konjičke armije. Bio sam jako zadovoljan time što su za članove Revolucionarnog vojnog sovjeta 1. konjičke armije bili postavljeni drugovi K. E. Vorošilov i E. A. Ščadenko.

Veliko iskustvo Vorošilova, stečeno u organizovanju i rukovođenju 10. crvenom armijom, biće nam od pomoći pri rešavanju mnogih pitanja, između ostalog pri stvaranju armijskog aparata konjičke armije (štaba, političke uprave, pozadinskih ustanova, itd.).

Ščadenko je imao veliko iskustvo u formiranju jedinica, što je isto bilo za nas vrlo važno.

Nestrpljivo sam očekivao dolazak Vorošilova i Ščadenka da bismo zajedno pristupili organizovanju 1. konjičke armije.

2

Od Starog Oskola korpus je uspešno nastupao prema Novom Oskolu, ali 24. novembra morali smo usporiti napredovanje korpusa zato što pozadina nije mogla da prati jedinice u njihovom brzom kretanju. Trebalo je sačekati a trebalo je i snabdeti jedinice hranom, furažom i municijom, a u vezi sa nastajanjem hladnog vremena i topлом odećom. A glavno je bilo to što još uvek nismo imali veze sa susednim armijama i sa štabom fronta i nismo znali dalje zadatke korpusa.

Pred frontom korpusa neprijatelj je bio uvek isti — jedinice korpusa Mamontova i Škura, nanovo popunjeno korpus Ulage, kojim je sad komandovao general Naumenko i samostalni konjički pukovi i kozački bataljoni.

Neprijatelj nije ni pomicao na protivnapade i potpuno se odrekao aktivnih dejstava. Beli su obično odstupali u razvijenom stroju, zadržavajući naše jedinice puščanom i mitraljeskom vatrom, no čim bi se glavni na Konjičkog korpusa postrojila za napad, neprijatelj bi se brzo prikupio u kolone i povukao, ostavljajući zaštitnice. Iako nisu pružali ozbiljan otpor, beli su ipak težili da odstupaju više-manje organizovano i da čuvaju svoje snage.

26. novembra korpusu je naređeno da produži nastupanje opštim pravcem na Novi Oskol.

Idućeg dana od jutra divizije su se kretale napred i uspešno su odbacivale zaštitnice neprijatelja. Ali ukoliko se korpus više bližio Novom Oskolu utoliko je više jačao otpor belih. Tako su u drugoj polovini dana 27. novembra, 2 Denjikinova konjička puka izvršila protivnapad iz rejona Velike Mihajlovke pravcem Malo Gorođišće — Bubnovo. Međutim, 2. konjička brigada 6. divizije je energičnim udarom razjurila neprijatelja. Uskoro su beli uz podršku 4 oklopna voza opet počeli da napadaju, ovoga puta već od stanice Černjanke, no i ovaj pokušaj im je propao. 6. divizija je krenula da zaobiđe stanicu Černjanku i, bojeći se opkoljavanja, belozraci su hitno odstupili ka Novom Oskolu. Artiljerijskom vatrom oštetećena su 2 neprijateljeva oklopna voza, ali su belogardejci ipak uspeli da ih odvuku u Novi Oskol.

27. novembra posle borbe došli smo do zaključka da neprijatelj dovlači ka Novom Oskolu i Velikoj Mihajlovki jače snage donskih i kubanskih kozaka, sa željom da zaustavi naše napredovanje. U isto vreme saznaли smo da pešadijske jedinice neprijatelja odlaze iz Novog Oskola u Valujke. Pred nas se opet postavilo pitanje — kojim pravcem upraviti udar korpusa? Direktivom Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta naređeno je »... brzo goniti neprijatelja opštim pravcem Stari Oskol — Koroča — Belgorod ...«

Situacija stvorena zauzimanjem Starog Oskola od strane Konjičkog korpusa, diktirala je drukčije rešenje. Sva konjica neprijatelja, koja je bila ispred Konjičkog korpusa, povlačila se na jug, duž železničke pruge Stari Oskol — Valujke, ostavljajući zaštitnice u većim naseljenim mestima, na železničkim stanicama i kod prirodnih prepreka, sa namerom da zadrže naše isturene jedinice. Ako se u pravcu Valujke neprijatelj povlačio više-manje organizovano, ispred 13. crvene armije, koja je nastupala u pravcu Belgoroda, beli su odstupali u manjim, odvojenim grupama bez opštег rukovođenja. To se naročito dobro video kod desnokrilne 11. konjičke divizije, koja je svaki čas nailazila na zahutale odrede belogardejske pešadije.

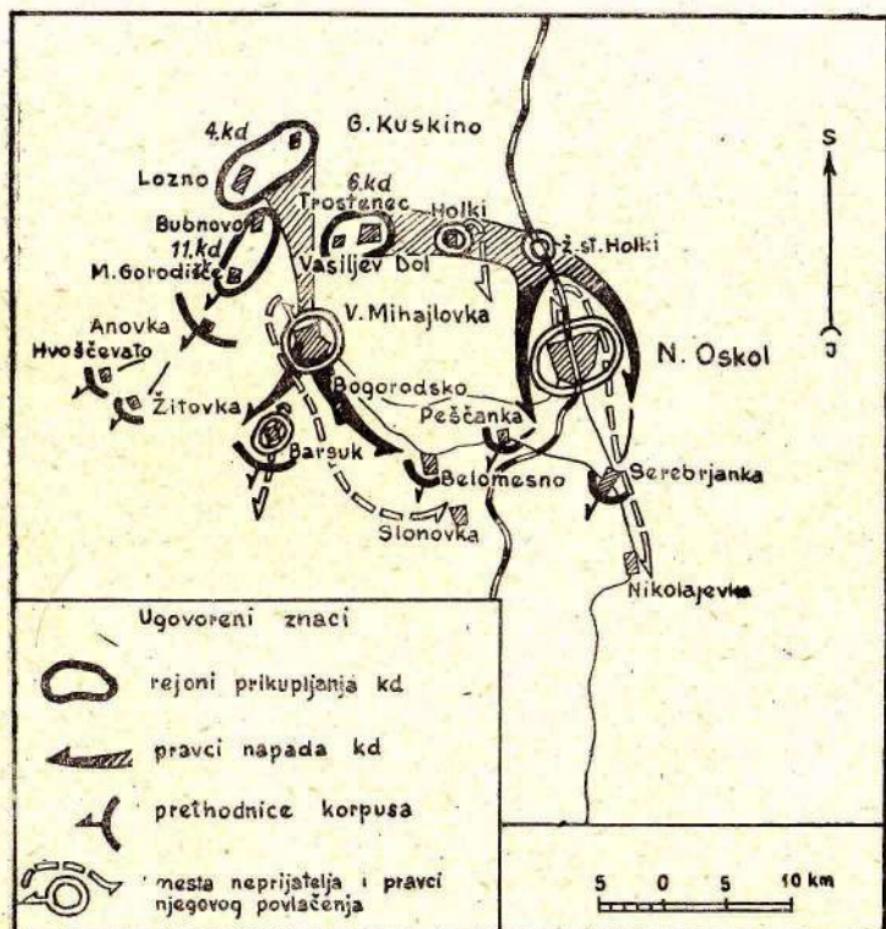
Kakav bi onda bio smisao da Konjički korpus nastupa na Belgorod, kad u tom pravcu nije ni bilo ozbiljnog neprijatelja? Hvatati u rejonu Belgoroda sitne jedinice belih — zar je to zadatak za jedan konjički korpus? To bi samo oslabilo elan naših jedinica. Glavno je, međutim, bilo što bi nastupanjem na Belgorod, korpus oslobođio jake konjičke snage belih u rejonu Novog Oskola. One bi sigurno bez odlaganja prešle u protivnapad i, između ostalog, udarile u bok Konjičkog korpusa. Kratko rečeno, naše nastupanje na Belgorod išlo bi na ruku neprijatelju, koji je grozničavo utvrđivao spoj između Donske i »Dobrovoljačke« armije da bi sprečio prođor naših snaga u Donbas.

Ocena stvorenje situacije navela me je na rešenje da razbijem neprijatelja u rejonu Novi Oskol — Velika Mihajlovka a posle da dejstvujem prema prilikama, boreći se i dalje za vezu sa štabom Južnog fronta.

28. novembra jedinicama korpusa je naređeno da krenu na jug i zauzmu polazne položaje za napad na Novi Oskol. U prvoj polovini dana, 29. novembra 4. divizija se prikupila u rejonu Verhnje Kuskino — Lozno, a 6. u rejonu Vasiljev Dol — Trostenec. 61. konjički puk 11. divizije je zauzeo varoš Koroču a oko 18

časova cela se divizija prikupila u rejonu Malo Gorodišće — Bubnovo.

29. novembra korpusu je naređeno da zauzme grad Novi Oskol. 4. i 6. divizija nanosile su glavni udar iz rejona Lozno u jugoistočnom pravcu, obuhvatajući Novi Oskol sa zapada i juga. 11. konjička divizija se pomerala napred u rejon Anovke sa zadatkom da osigurava desni bok korpusa od neprijatelja sa pravca Jablanovo — Koroča (skica 10).

Skica 10. — Konjički korpus osvaja N. Oskol

Od jutra 30. novembra počele su žestoke borbe na prilazima ka Novom Oskolu. Ceo dan je 4. divizija vodila uporušnu borbu za Veliku Mihajlovku. Koristeći prirodne prepreke, belogardejci su u toku nekoliko časova odbijali naše napade i tek uveče, pokoleban bočnim udarima jedinica 4. divizije i veoma jakom artiljerijskom vatrom, neprijatelj je ostavljujući komore, počeo da se povlači na jug pravcem Barsuk — Sidorovka.

Protiv 6. konjičke divizije, koja je nastupala duž železničke pruge, borile su se kozačke jedinice i jedinice 2. kavkaskog pešadijskog puka sa 2 oklopna voza.

Najjače borbe su bile u rejonu Holkija, ali i tu je bio slomljen otpor neprijatelja i 6. divizija je zauzela stanicu Holki.

Uveče, kad sam bio u štabu 4. konjičke divizije, kod mene je doletoe kurir iz štaba korpusa sa porukom od Pogrebova. On je javljaо da su u Voronjež stigli komandant Južnog fronta Jegorov i član Revolucionarnog vojnog sovjeta Staljin i da nameravaju da krenu k nama 2. decembra. Zajedno sa Staljinom i Jegorovim doćiće i Vorošilov i Ščadenko. Rukovodstvo fronta traži da mu se javi gde će u to vreme biti štab 1. konjičke amrije.¹⁾

Odmah sam napisao sledeću depešu:

»Komandantu Južnog fronta Jegorovu, članu RVS fronta Staljinu.

Rado ću vas dočekati u V. Mihajlovki (15 vrsta zapadnije od N. Oskola) kuda će se danas prenesti štab 1. konjičke armije. U slučaju daljeg kretanja štaba armije, kod crkve V. Mihajlovke ostaviće se kuriri i pratnja.²⁾

Dao sam potrebna uputstva Gorodovikovu, a sâm sam pošao u štab 6. konjičke divizije da bih izjutra 1. decembra lično rukovodio napadom na Novi Oskol.

¹⁾ Od tog dana Konjički korpus zvanično se naziva 1. konjičkom armijom.

²⁾ CGAKA, f. 7937, op. d. 17, list 201.

Noć je prošla relativno mirno ali su već u samo svitanje 4. i 6. divizija otpočele borbu.

4. divizija je zaobišla naseljena mesta Barsuk, Belomestno, Oljhovatku i prinudila korpus generala Nau-menka da napusti položaje i da se žurno povuče u Slonovku.

Na frontu 6. divizije beli su, držeći se železničke pruge sa 2 oklopna voza, pokušavali da se zadrže na prilazima ka Novom Oskolu. Ni konjica ni pešadija neprijatelja nisu smele da se udalje od oklopnih vozova, bojeći se, očevidno, napada 6. divizije. Da bi se slomio otpor neprijatelja, komandantu divizije Timošenkiju naređeno je da prebaci Knjiginu brigadu istočno od pruge, a da sa 2 brigade zaobiđe Novi Oskol sa zapadne strane.

Dok su 2. i 3. brigada na čelu sa Timošenkom obilazile Novi Oskol, 1. brigada pod komandom Knjige tapkala je u mestu.

— U čemu je stvar? Zašto 1. brigada ne napada?
— upitao sam načelnika štaba 6. divizije.

— Izgleda Knjiga nešto iščekuje — odgovorio je on.

Pojurili smo u 1. brigadu. Zbilja, komandant brigade Knjiga sklonio je pukove u jaruge i merkao do-gledom neprijateljske oklopne vozove, koji su, povlačeći se ka Novom Oskolu, održavali slabu vatru po brigadi.

— Druže Knjiga, zašto ste sakrili borce pod zemlju, kao da su krtice?

— Druže komandante armije, puca taj, proklet bio — pokazao je u pravcu oklopnih vozova.

— Gde puca? Neprijatelj se povlači i svakako ne zato što se vas uplašio. 2. i 3. brigada već napadaju Novi Oskol a vi tu tapkate!

— Jaši! — zaurlao je Knjiga i kroz nekoliko minuta je 1. brigada, dižući oblake snega, projurila pored oklopnih vozova u pravcu severoistočne ivice Novog Oskola.

1. brigada se smatrala najboljom u diviziji. Ona je bila sastavljena od dobrotoljaca-najsiromašnijih stavro-

pcljskih seljaka, koji su duboko poštivali svog komandanta brigade. Oni su ga smatrali svojim istaknutim čovjom, iako je on bio seljak kao i oni, i oslovljavali ga s poštovanjem po očevom imenu. On nije bio neki junak, ali je umeo i prostim rečima da oduševi ljudi i da ih bez oklevanja povede na juriš.

Novi Oskol je zauzet u 13 časova. 2. i 3. brigada ostale su u gradu, gde su se i osigurale, dok je Knjigina brigada nestala, kao da je u vodu propala. Tek drugog dana smo saznali da kad je 1. brigada izbacila iz Novog Oskola jedinice korpusa Mamontova, ona je nastavila da ih goni u toku celog dana. Beli su odstupali pravo na istok.

U toku noći korpus Mamontova se otkinuo od 1. konjičke brigade, ali je ujutru 2. decembra u varoši Birjuč natrapao na pešadijske jedinice 8. crvene armije. Pojava korpusa Mamontova bila je još neočekivana za jedinice 8. armije i belokozaci su to iskoristili. Oni su zarobili oko 1.000 naših pešaka a ostale oterali na severoistok. Međutim, goneći našu pešadiju i u isto vreme bežeći od Knjigine konjičke brigade, mamontovci su naleteli na jedinice 12. i 16. divizije 8. armije, koje su se kretale iz Sinjih Ljipjaga za Birjuč i Aleksejevku. Vezaće sa fronta 12. i 16. pešadijskom divizijom i pod udarom Knjigine brigade s leđa, belokozaci su ostavili zatrobljenike i s njima zajedno 7 zaplenjenih topova, napustili deo svojih komora, koje su zapale u sneg, i hitno odstupili ka Aleksejevki.

Do kraja dana i skoro svu noć ostao sam u 6. konjičkoj diviziji, u Novom Oskolu. Najviše me je brinulo što nema veze sa štabom fronta i sa Voronježom, gde su bili, kako mi je javio Pogrebov, Staljin i Jegorov. Trebalo je pošto-poto dobiti zadatak za dalja dejstva Konjičke armije, u vezi sa stvorenom situacijom. Ako je direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta za nastupanje na Belgorod ostala na snazi, onda Konjička armija nije mogla da ide dalje za glavninom ne-

prijatelja, koja se povlačila na Volujke. Zato sam uporno zahtevao od mog načelnika štaba da uspostavi vezu sa Južnim frontom. Za postavljanje telefonskih i telegrafskih žica odvojio sam jedan oklopni voz, ali na svaku moje ponovno pitanje Pogrebov je odgovarao da veze nema i da žice koriste za sebe ili ih kidaju jedinice 42. pešadijske divizije 13. armije, koje se kreću pozadi korpusa. Stvar se svršila time što sam ispovao Pogrebova i naredio mu da premesti štab armije u Veliku Mihajlovku i da me tamo čeka, nastojeći i dalje da dobije vezu sa frontom.

Odlučio sam da zaustavim napredovanje dok se ne uspostavi veza sa štabom fronta i dok ne stignu u armiju Jegorov i Staljin a s njima i Vorošilov i Ščadenko, članovi Revolucionarnog vojnog sovjeta 1. konjičke armije. Tako sam odlučio još i zato da bih privukao bliže pozadinu armije i da bi se jedinice malo odmorile što je bezuslovno bilo potrebno posle nastupanja od Starog Oskola sve seoskim putevima zavejanim snegom. Naročito su se namučili naši artiljeri i mitraljesci, koji su išli sa isturenim jedinicama divizija.

3

Još je bio mrak kad sam sa seizom Nikolajem Kravčenkcom krenuo 2. decembra iz Novog Oskola za 4. diviziju. Bio je jak mraz. Oštar vетar je brisao suv sneg sa grebena nameta i odnosio ga u daljinu. Hladnoća se probijala do kože, mraz ledio lice. Natukao sam jače krzne nu kapu, digao kragnu šinjela i poterao konja brže.

Put je vodio preko kose po kojoj su, kao pečurke, štrčali omanji grmovi. Gore na kosi iznenada smo se sukobili sa kolonom naših boraca pešaka. Borci su išli u koloni po jedan. Začelje kolone se gubilo u daljini iza kosa, obavijenih jutarnjom izmaglicom. Borci su bili odeveni šaroliko i slabo: neki u pohabane vojničke šinjelle raznih uniformi — ruske, engleske, nemačke, drugi u

pocepane kraće i duže bunde i kapute. Naročito je bila slaba obuća boraca. Mnogi su mesto obuće zamotali noge krpama.

Borcima na čelu kolone bilo je teško da idu, zato što su oni prtili sneg na stazi, lomeći nogama koru koja se od mraza uhvatila po snegu. Umorni među njima, činili su korak u stranu, puštali jače napred i opet se svrstavali u kolonu.

Usporio sam konja i upitao borce:

— Braćo, ko ste vi?

— Što pitaš, zar ne vidiš?

— Pa vidim da ste borci, ali iz koje ste jedinice?

— 3. brigade 42. pešadijske divizije — odgovorio je mlad, koštunjav borac u pocepanoj kratkoj bundi i sa crnom krznenom kapom koja je ličila na vranino gnezdo.

— Što kreštiš, svrako? — podviknuo je mladiću snažan bradonja, sav u inju, po svemu izgleda iskusni vojnik. — Zar se svakome kaže koja jedinica? A možda je to špijun — pokazao je na mene bradonja.

— Ma starešina je to, odmah se vidi — pravdao se mladi borac.

— Starešina, starešina — javio se i moj seziz.

— Pa kuda vi idete? — produžio sam da se raspitujem.

— Kako kuda? Nastupamo prema naređenju.

— Nastupate! A gde su vaše starešine, gde su puške?

— Starešine su pozadi, idu sankama. Tamo su i naše puške. Ta mi idemo iz pozadine. Eno u onom selu uzećemo puške, ogrejaćemo se i — dalje.

— Evo šta, momci, nemojte da idete dalje od onog sela. Tamo preko kosa su beli kozaci, zarobiće vas ili pobiti.

— Ma šta mogu beli, kad je ispred nas Abuđoni — ti, bratac, nemoj da nas buniš, mi i sami znamo kud treba da idemo.

— Ne, tamo se beli! Novi Oskol uzeli su crveni. Držite levo pa ćete se povezati sa našom 6. konjičkom divizijom.

— Nemoj bre da nas agitiraš! Abuđoni je davno već otišao napred.

— Ma ja sam taj Abuđoni — nasmejao sam se, setivši se da to on o meni govori.

Stari vojnik je skinuo krvnenu kapu, pogledao me kao da nišani pa reče:

— Jest', i ti si mi neki Abuđoni!

— Treba da slušate, budale, kad vam se istina govori — upao je Kravčenko.

— 'Ajde bre, guraj svojim putom, mlad si još da učiš.

Digla se larma.

— Da idemo, Nikola. Tamo će ih naše patrole zadržati.

Kolona se razvukla preko polja i činilo se da joj nema kraja.

Ujutru je mraz još više ojačao. Primicali smo se selu Barksu, gde je prema izveštaju Gorodovikova morao biti štab njegove divizije.

Pred očima mi je još uvèk lebdeo beskrajni lanac boraca-pešaka, promrzlih u svojim prnjama, sigurno gladnih, kako se uporno probijaju napred, ka pobedi. »U kakvim se neverovatno teškim uslovima bore ljudi za svoju narodnu vlast, za zemlju i slobodu« — mislio sam.

Gorodovikova smo brzo pronašli. Iako je bilo još sasvim rano, on i njegov načelnik štaba Kosogov, već su bili na nogama. Oka Ivanović mi je izložio tok poslednjih borbi. Ja sam mu, sa svoje strane, saopštio svoju odluku da zaustavim nastupanje armije dok ne dobijem jasan zadatak i dao sam uputstva 4. diviziji. Između ostalog, naredio sam da se jedan puk divizije pošalje u Veliku Mihajlovku u vezi sa dolaskom rukovodstva fronta.

Gorodovikov mi je ponudio da doručkujem, ali od nespavanja sam se toliko umorio da mi nije bilo do jela. Ne skidajući bluzu, legao sam u krevet Gorodovića, ali kurir koji je stigao sa izveštajem od Timošenka, nije mi dao da zaspim.

Timošenko je javljaо da su na 3. brigadu 42. pešadijske divizije, koja je bez oružja došla na front, napali belokozaci i da je brigada izgubila oko 150 ljudi. Ona bi verovatno bila potpuno uniштена, da joj nisu stigle u pomoć jedinice 6. konjičke divizije.

— To vam je nastupanje »prema naređenju« — glasno sam razmišljao i ispričao Gorodovikovu o mome susretu sa 3. brigadom i na kraju mu pročitao izveštaj Timošenka.

— Ih, da mi je tog komandanta brigade... — razlučen promrsio je Gorodovikov. — Streljati takve treba i ništa više.

Uzbuđen sudbinom 3. pešadijske brigade, čutao sam i dugo koračao po sobi.

Najednom, vrata su se naglo otvorila i u sobu je upala ogromna ljudina crvenog lica. Obraćajući mi se, razvukao je u basu:

— Jeste li vi komandant konjičke divizije? — I ne sačekavši odgovor, produži: — Ja sam komandant 3. brigade 42. pešadijske divizije. Zamislite samo, već drugi dan tražim brigadu, a od nje ni traga. Eto vam pešadije ne ide nego leti...

Stisnuvši pesnice do bola, koraknuo sam prema njemu.

— A... tu ste! Tako vi komandujete!

Gorodovikov, sa rukom na dršci nagana, iskosa ga je pratio pretećim pogledom.

— Gde ste bili kad su kozaci ubijali borce vaše brigade? — teško se uzdržavajući, upitao sam ovog nazovi-komandanta brigade.

On je, mumlajući nešto nerazumljivo i obazirući se, pošao ka vratima, spotakao se preko praga i s treskom

ispao u predsoblje. Gorodovikov je priskočio i vešto ga lupio. Vrativši se Oka Ivanović je jadikovao:

— Ljut sam, ispustio sam ga. Jak je kao zemlja, ja njega... a on na konja i magla.

Uzbuđen i ljut zbog slučaja sa 3. pešadijskom divizijom, pošao sam u Veliku Mihajlovku sa namerom da nađem komandanta 42. divizije i da ga uhapsim, ali nisam uspeo da ga nađem. Obišao sam jedinice, pogledao prostorije koje su bile pripremljene za štab armije i kasno uveče došao u Novi Oskol.

— Gde je Pogrebov? — upitao sam komandanta stana štaba Gonina.

— Ma stalno trči oko te veze, druže komandante armije. Opet je neki puk 41. divizije odvukao žice...

Uskoro je u štab došao Pogrebov. Kao odgovor na moj upitni pogled, on je drhćući samo širio ruke...

Ja sam ga ljuto napao:

— Koja to sotona tamo prekida vezu?

Tog momenta u sobu su ušla dvojica. Jedan od njih je bio načelnik štaba 42. pešadijske divizije a drugi — načelnik veze iste divizije.

— Baš ste mi vi i potrebni. 42. pešadijska divizija svašta radi, a komandanta ne može niko da nađe!

Bio sam spremjan da ih izgrdim i to tako da zapamte za ceo život, ali me je prekinuo Gonin, koji je utrčao u sobu.

— Na sedmom kilometru od Novog Oskola vezu je prekinula 42. pešadijska divizija — izvestio je Gonin. — Vezisti 42. divizije vuku žicu u grad.

— Kako to vuku? — obratio sam se načelniku štaba divizije.

— To je moguće — odgovorio je on. — Ali vi nemojte da se brinete, vezu vuku ka štabu divizije a mi smo vam na usluzi.

— Pa dobro — pristao sam — samo vi pripazite na vaše ljude. Sa vezom je kod mene čitav skandal a sve zbog vaših jedinica. Da uporedim časovnike i vi ćete

me tačno kroz četiri časa obavestiti da je veza sa frontom uspostavljena. Evo mog načelnika štaba. Držite s njim vezu.

Svi su otišli... Legao sam da spavam i probudio se tačno kroz četiri časa.

Ušao je Pogrebov.

— Ima li veze? — upitao sam.

— Nema, Semjone Mihajloviču.

— Kako nema?

— Ovi iz 42. divizije nestali su.

Nisam se mogao više uzdržavati.

— Gde je Gonin? Neka odmah spremi sanke!

U sanke smo ušli Pogrebov, načelnik snabdevanja armije Sidenko, Gonin i ja. Odjurili smo u štab 42. pešadijske divizije i sem jednog stražara nismo našli nikog.

U sobi štaba divizije, osvetljenoj žmirkavim fitiljem, stajao je dugačak kancelarijski sto i nekoliko starih, iskrzanih stolica. U malom pred soblju na gomilu je strpano nekoliko vreća sa papirima, desetine kalemova telefonskog kabla i neki prazni sanduci.

— Gde su starešine? — upitao sam stražara.

— Ne znam.

— Pa zašto stojiš tu?

— Eto, strpali su tu ovo — stražar je pokazao na gomilu vreća — postavili me i ja stojim.

Umorno sam se spustio na stolicu: kakvi nevaljaci! I kako sam mogao da im poverujem! Napričali su svašta i nestali.

— A i vi ste mi dobri, niste ni proverili ove lopove! — opet sam napao Pogrebova i Gonina.

Najednom su se vrata otvorila i u sobu je ušao čovek u konjičkoj dolamici i krznenoj kapi sa dancetom od sukna boje maline. Pogledao sam i u sebi zaključio: to je komandant 42. divizije. Ja ga tražim a on je tu.

— Gde je vaša 3. brigada? — oštrosno sam upitao, unoseći mu se u lice.

— Kakva brigada?

— Eto ti ga! Pomislite samo — kakva brigada! Vi se nimalo ne razlikujete od vaših potčinjenih, isti ste vi kao i komandant te brigade!

On je skinuo cviker i, malo otvorenih usta, začuđeno me posmatrao.

— Dozvolite da kažem ... — pokušao je on da me prekine.

— Šta da kažete? Da kažete da ste ipak komandant divizije ... i da na vas ne može svak da više ... Vi ste besposličar, a ne komandant divizije!

— To je nečuveno! Ko vas je ovlastio da vičete na mene?

— Tamo ginu ljudi na osnovu vaših glupih naređenja, a vi pitate — ko je ovlastio!!!

Shvativši, izgleda, da me neće ubediti samo rečima, on je izvukao iz džepa dokument i spustio ga na sto, Pogrebov, koji je stajao pored mene, pogledao je u njega i uplašeno progovorio:

— Semjone Mihajloviču! Vi ste pogrešili! To nije komandant divizije, nego član Revolucionarnog vojnog sovjeta 13. crvene armije i narodni komesar finansija Ukrajine drug Pjatakov!

Izvinio sam se objasnivši Pjatakovu šta me je toliko uzrujalo i otišao u štab armije.

Ujutru je Pogrebov izvestio da je veza uspostavljena i da je iz štaba fronta dato usmeno uputstvo — dejstvovati na Valujki do dolaska rukovodstva fronta u armiju, koje će dati konačan zadatak.

Uskoro me je pozvao Staljin na razgovor, preko direktnе veze.

— U čemu je stvar? — upitao je Staljin. — Mene su digli noćas i izvestili da ste imali neprijatan razgovor sa Pjatakovim. Kako je to bilo?

Ispričao sam. Staljin je posle toga poručio da će on i komandant fronta doći kod nas, verovatno, 6. decembra.

Izjutra 4. decembra Konjička armija je nastavila nastupanje, uveče je izbacila neprijatelja iz Volokonovke i prikupila se u rejonu Aleksandrovka — Jutanovka — Volokonovka.

5. decembra naređeno je da se u toku gonjenja neprijatelja presekū železničke linije Volčansk — Kupjansk i Valujki — Kupjansk, sa namerom da se zauzmu Valujki i da se nastupanje nastavi za Kupjansk.

Iako je vreme ojužilo i putevi se iskvarili, nastupanje Konjičke armije odvijalo se uspešno. Moralno i fizičko stanje neprijatelja je popustilo. Njegove patrole i predstraže su se povlačile bez metka pri prvoj pojavi naših prethodnica. Prema izjavama zarobljenika, njihove su jedinice postale malobrojne, usled velikih gubitaka u poslednjim borbama.

Štab 1. konjičke armije još uvek je bio u Velikoj Mihajlovki. Iako bi ga trebalo premeštati za jedinicama, ipak sam naredio Pogrebovu da ostane tu, kako bih mogao primiti rukovodstvo Južnog fronta i članove Revolucionarnog vojnog sovjeta Konjičke armije u Velikoj Mihajlovki.

Uveče 5. decembra vratio sam se u Novi Oskol sa obilaska isturenih jedinica 6. konjičke divizije. Bilo mi je poznato da će u Novi Oskol stići voz sa Jegorovim, Staljinom, Vorošilovim i Ščadenkom. Voz sa rukovodiocima kretao se vrlo oprezno, zato što su kolosek i mostovi, porušeni u toku borbi, popravljeni na brzinu i ne uvek sigurno. Kad će stići voz u Novi Oskol niko nije tačno znao, i zato sam rešio da ga ne čekam, nego da idem u Veliku Mihajlovku a u Novom Oskolu da ostavim Gonina sa polueskadronom i trojkom konja, upregnutom u sanke pune sena, da dočeka rukovodioce. Na žalost, nismo mogli ponuditi rukovodiocima nikakva druga prevozna sredstva — putničkih automobila u Konjičkoj armiji nije bilo, dok su naši oklopni automobili,

koje su po tako slabim putevima vukle konjske zaprege, bili kod prethodnica divizija.

Jegorov, Staljin, Vorošilov i Ščadenko stigli su u toku noći u Veliku Mihajlovku. Posle pozdravljanja ispratio sam ih do stanova koji su za njih spremjeni.

Ujutru 6. decembra počelo je prvo zasedanje Revolucionarnog vojnog sovjeta 1. konjičke armije. U suštini je to bilo zajedničko zasedanje revolucionarnih vojnih sovjeta Južnog fronta i 1. konjičke armije. Na početku sam upoznao rukovodstvo sa višim starešinskim sastavom Konjičke armije — privremenim vršiocem dužnosti načelnika štaba armije Pogrebovim, političkim komesarom armije Kivgelom, načelnikom političkog odeljenja armije Suglickim, načelnikom operativnog odeljenja štaba armije Zotovim, načelnikom obaveštajnog odeljenja štaba armije Tjulenjevim, načelnikom snabdevanja armije Sidenkom, komandantima divizija Gorodovikovim, Timošenkom i Matuzenkoma, načelnicima štabova i političkim komesarima divizija. To je bilo jezgro rukovodećeg starešinskog i političkog sastava, na koje se Revolucionarni vojni sovjet armije morao oslanjati u izvršavanju borbenih zadataka 1. konjičke armije.

Posle predstavljanja rukovodstvu Južnog fronta i članovima Revolucionarnog vojnog sovjeta armije, rukovodeći kadar divizija vratio se u jedinice.

Na zasedanju je prvi istupio Jegorov. On je rekao da Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta stvara 1. konjičku armiju kao operativno-stratešku pokretnu grupu, koja će biti nosilac glavne ideje plana za razbijanje Denjikina.

— Ova ideja sastoji se u tome — nastavio je Jegorov — da se Donska i »Dobrovoljačka« armija razdvoje strelovitim udarom kroz Donbas i da se razbiju u sadejstvu sa 8. i 13. crvenom armijom. Pitanje organizovanja borbenih združenih jedinica armije, armijskog aparata i pozadinskih organa, u praksi treba rešavati imajući u vidu ovu osnovnu namenu armije.

Posle Jegorova istupio je Staljin. On je govorio da se konjička armija stvara ne samo prvi put u istoriji, nego i suprotno stavovima nekih visokih vojnih rukovodilaca, a pre svega, nasuprot mišljenju predsednika Revolucionarnog vojnog sovjeta Republike Trockog.

Ne možemo da zatvaramo oči pred tim — nastavio je Staljin — što Trocki i niz vojnih stručnjaka smatraju da je stvaranje Konjičke armije izmišljen, pa čak i više, neznalački poduhvat u vojničkom smislu. Oni tvrde da u I svetskom ratu konjica sebe nije opravdala i da je konjicu zamenila pokretna tehnika. Ali šta da radimo kad nemamo pokretne tehnike, kada čak ni pušaka nemamo dovoljno? Odgovor je samo jedan: protiv masovne konjice neprijatelja treba stvarati našu masovnu konjicu, kao jedini u našim uslovima pokretni rod vojske, kao silu koja će biti u stanju da se suprotstavi kozačkoj konjici. Mnogi od rukovodećih drugova ne veruju u uspeh Konjičke armije. Na vama je da dokažete suprotno.

Naš sadašnji zadatak sastoji se u tome — rekao je Staljin — da presečemo nadvoje neprijateljski front i da ne dozvolimo jedinicama Denjikina da se povuku na severni Kavkaz. U tome je zaloga uspeha. I ovaj zadatak mi ćemo dati 1. konjičkoj armiji. A kad presečemo neprijatelja na dva dela i izbijemo na Azovsko more, onda će se videti kuda treba baciti Konjičku armiju, da li u Ukrajinu ili na severni Kavkaz.

To je veoma odgovoran zadatak — podvukao je Staljin — i za njegovo izvršenje potreban je maksimum snage i naprezanja. Konjička armija ići će kroz Donbas, gde može ostati bez furaži, ali zato, s druge strane nju će dočekati proletarijat Donbasa, koji nas čeka i daje nam sve što može — sa ovim faktorom treba računati. Rukovodstvo fronta preduzeće, sa svoje strane, sve mere da bi u najkraćem vremenu Konjička armija bila snabdevena potrebnim furažom i ljudskom hranom.«*)

^{*)} »Pravda«, 8. januar 1935. god.

Posle toga istupio sam ja i počeo s time što sam podvukao razliku između građanskog rata i I svetskog rata. Svetski rat je bio u osnovi pozicioni rat, sa neprekidnim frontom u vidu rovova i bodljikave žice i konjica, prirodno, u takvim uslovima nije mogla da dođe do izražaja. Građanski rat, pak, to je rat manevarski, sa linijama frontova ogromne dužine ali često su to samo uslovne linije i zato je u takvom ratu uloga konjice, kao najpokretnijeg roda vojske, ogromna. Borbe kod Voroneža, Kastorne pa i ceo borbeni put najpre 4. konjičke divizije, a posle Konjičkog korpusa, očevidno je dokazao nužnost stvaranja konjičkih združenih jedinica i grupa takvih jedinica, koje bi rešavale zadatke ne u interesu pešadijskih divizija ili armija nego u interesu fronta ili nekoliko frontova i to kako samostalno tako i u sadejstvu sa opštevojnim armijama.

Dalje sam rekao da skoro sve pešadijske divizije Crvene armije imaju ili eskadron ili puk pa čak i brigadu konjice. Međutim, konjičke jedinice pešadijskih divizija ne mogu da se odupru krupnim konjičkim grupacijama neprijatelja i igraju ograničenu ulogu trupne konjice za izvršenje manjih taktičkih zadataka i za izviđačku službu u interesu svojih divizija.

U zaključku sam pledirao za objedinjavanje trupne konjice i, između ostalog, predložio sam da 8. konjička divizija »červonog kozaštva«*) uđe u sastav Konjičke armije, o čemu se govorilo u depeši koju je Staljin poslao na moje ime 28. oktobra 1919. godine.

Jegorov se izjasnio protiv ovog mog predloga, iznoseći da su pešadijske jedinice navikle na sadejstvo sa svojom trupnom konjicom i zato bi njeno izuzimanje moglo štetno delovati na uspeh dejstva naše pešadije. On je izjavio da zasad ne može da preda Konjičkoj ar-

*) Červeno kozaštvo — kozaštvo sa Dnjeprom. Ono je isče-zlo posle Petra Velikog koji ga je uništil posle rata sa Šved-skom, zbog izdaje. U toku revolucije pokušalo se sa njego-vom regeneracijom. — Prim. prev.

miji 8. konjičku diviziju, pored ostalog, i zato što namejava da je upotrebi za ubacivanje prilikom probijanja fronta i za opkoljavanje oslonih tačaka neprijatelja i to uglavnom u Ukrajini.

Posle toga se prešlo na diskusiju po konkretnim organizacionim pitanjima i reč je uzeo Vorošilov.

Kao prvo bilo je pitanje organizacione strukture armije. Rešeno je da se zadrži uobičajeni, u to vreme u Crvenoj armiji, tip formacije armije, bez korpusa, tj. ako se ranije nameravala stvoriti Konjička armija od 2 korpusa sa po 2 divizije u svakom, sad je rešeno ne stvarati korpuse nego divizije potčinuti neposredno Revolucionarnom vojnog sovjetu Konjičke armije. U pešadijskim armijama onog vremena isto nije bilo korpusa. To se objašnjavalo ne toliko nedostatkom komandnog kadra za štabove korpusa, koliko time što se u ono doba smatralo da štabovi korpusa odvajaju rukovodstvo armije od neposrednog rukovođenja armijskim jedinicama. Rešeno je takođe, da se sastav armije poveća u toku vremena na 5 konjičkih divizija.

Posle razmatranja pitanja formacije, odlučeno je da se zasad usvoji formacija štaba armije u sastavu fronta, koja je bila objavljena u naredbi Revolucionarnog vojnog sovjeta Republike, br. 477 od 26. decembra 1918. godine.

Veliki interes je izazvalo pitanje pešadijskih jedinica u Konjičkoj armiji. Insistirao sam na tome da bi uz armiju, pod neposrednim rukovodstvom Revolucionarnog vojnog sovjeta, bile pešadijske jedinice koje bi igrale ulogu oslonca za manevar konjičkih jedinica. Saglasnost je postignuta u tome što će za početak Konjičkoj armiji biti potčinjene, u operativnom smislu, 2 pešadijske divizije.

Donete su odluke, takođe, i o stvaranju odeljenja za formiranje (kasnije je ono pretvoreno u Upravu za formiranje Konjičke armije), o organizovanju stalne bolnice sa komandom rekonvalescenata, o odlikovanju

boraca i starešina koji su se najviše istakli u borbama, i nekih celih jedinica počasnim crvenim zastavama. Odlučeno je da se traži 300 ordena Crvene zastave s tim da se Revolucionarnom vojnom sovjetu fronta dostave spiskovi predloženih za odlikovanja sa opisom onoga što su učinili u borbama.

Na sednici Revolucionarnog vojnog sovjeta rešena su, takođe, i pitanja komesara Kivgela i vršioca dužnosti načelnika štaba armije Pogrebova.

Visoko sam cenio komesara Kivgela. On je prošao dugi borbeni put sa Konjičkim korpusom i uživao zaslужeni autoritet među borcima, starešinama i političkim radnicima. Predlagao sam ga za člana Revolucionarnog vojnog sovjeta armije. Mene je podržao Staljin ali su Vorošilov i Ščadenko istupili protiv sa motivacijom da ukoliko će biti više članova Revolucionarnog vojnog sovjeta utoliko će biti i veća neodgovornost u rukovođenju armijom.

Jegorov se složio sa mišljenjem Vorošilova i Ščadenka i predložio da se Kivgela upotrebi na nekoj drugoj dužnosti. Teško mi je padao rastanak sa ratnim drugom ali sam se morao složiti u ime jedinstva rukovođenja armijom.

Za načelnika štaba Konjičke armije rešili su da postave Macilevskog, umesto Pogrebova. Njega su poznavali Vorošilov i Ščadenko. Ja nisam poznavao Macilevskog i zato mi je bilo teško da branim Pogrebova, pogotovu što su ga Staljin i Vorošilov cenili negativno i ne bez razloga. (Posle sednice, Staljin mi je rekao: »Zašto vi branite Pogrebova? Pa on je pijanica«. Odgovorio sam mu da je Pogrebov stručan i dobar radnik, da zaista voli da popije ali da se ipak može držati u rukama.)

Kad se raspravljalo njegovo pitanje, Pogrebov, koji je bio prisutan, čuteći je grizao usnice. Videlo se da mu je bilo teško.

Na tome se završilo prvo zasedanje Revolucionarnog vojnog sovjeta 1. konjičke armije.

Posle toga je pred članovima revolucionarnih vojnih sovjeta fronta i armije izведен defile Samostalnog rezervnog konjičkog diviziona i 19. konjičkog puka 4. divizije.

Posle doručka u mome stanu, Staljin je predložio da se odmore a uveče da se sastanu na drugo zasedanje Revolucionarnog vojnog sovjeta. Ovaj predlog su svi radio prihvatili jer su bili umorni.

Kad sam otpratio Staljina u stan, koji je bio za njega pripremljen, on me je zadržao i zamolio da mu još jednom objasnim kako se to desilo da sam zamenio Pjatakova sa komandantom 42. divizije i grubo ga izgrdio.

Objasnivši to, rekao sam na kraju:

— Možda sam malo preterao, ali nisam mogao, Josife Visarionoviču, mirno da gledam pogibiju boraca 3. brigade 42. divizije.

— No vi ste mogli da stavite u zadatak Specijalnom odeljenju da to izvidi i da pitanje kažnjavanja komandanta divizije iznese pred Revolucionarni vojni sovjet armije ili fronta... U takvim slučajevima ne valja se nervirati.

Staljin je začutao, učinio nekoliko koraka preko drvenog patosa sobe, koji se škripeći ugibao, i gledajući u mene, odjednom upitao:

— Jeste li vi član Partije?

— Na žalost, nisam.

— Zašto?

Rekao sam da smatram sebe za boljševika već odavno, u najmanju ruku od avgusta 1917. godine, kad sam u Minsku izvršavao zadatke frontovske partijске organizacije i pod rukovodstvom Frunze razoružavao u Orši »divlju« diviziju. A zar se nisam borio za stvar boljševičke partije kad sam kasnije učestvovao u stva-

ranju sovjetske vlasti u svome selu i u organizaciji crvenog partizanskog odreda?

— Sve što ste radili zaista je partijska stvar, naš boljševički rad — rekao je Staljin. — Trebalo je podneti molbu partijskoj organizaciji, pod čijim ste rukovodstvom radili. Zašto to niste učinili?

— Događaji su se razvijali toliko brzo — odgovorio sam Josifu Visarionoviću — da ispočetka prosto nije bilo vremena za sve ove formalnosti. A posle je uvek nešto smetalo, iako sam želeo da budem član Partije i ne jedanput podnosio molbu o tome Političkoj upravi 10. armije. U onom burnom vremenu drugovi, verovatno, nisu imali vremena da reše moju molbu tako da nisam dobio nikakav odgovor.

U potvrdu mojih reči pružio sam Staljinu kopiju jedne od mojih molbi sa datumom od 19. marta 1919. godine.

— Da, nije dobro ako komandant armije nije član Partije — primetio je Staljin. — Ja ću postaviti ovo pitanje na idućem zasedanju Revolucionarnog vojnog sovjeta armije. Vama će biti lakše komandovati kao komunisti, koristeći u punoj meri snagu i uticaj partijskih organizacija.

Uveče je bilo drugo zasedanje Revolucionarnog vojnog sovjeta, na kojem je komandant fronta konkretizovan zadatak 1. konjičke armije.

On je rekao da Konjička armija, ojačana 9. i 12. pешadijskom divizijom, kao udarna grupa koja će rasecati Denjikinov front po celoj njegovoј operativnoј dubini, treba da razvije brzo nastupanje pravcem Valujki — Svatovo — Lisičansk — Popasna — Debaljcevo — Ilovajska — Kutejnikovo — Matvejev Kurgan i uzimanjem Taganroga da izbije na Azovsko more. Na taj način dubina udara armije biće 400—500 kilometara.

Posle detaljnog razmatranja zadatka Konjičke armije, Staljin je postavio pitanje mog prijema u RKP(b). Rešeno je da se smatram kao član RKP(b) od 19. marta 1919. godine, to jest od momenta podnošenja moje

poslednje molbe za prijem u Partiju. Preporučili su me drugovi Staljin, Vorošilov i Ščadenko. Političkoj upravi armije stavljen je u dužnost da sproveđe moje primanje u Partiju na sastanku komunista i da oformi sve kako treba.

Na kraju je sastavljena i potpisana zapovest br. 1 o pretvaranju Konjičkog korpusa Južnog fronta u 1. konjičku armiju, sledeće sadrzine:

»Naredba revolucionarnih vojnih sovjeta Republike i Južnog fronta, Konjički korpus Južnog fronta (druga Budonija) preformiran je u 1. konjičku armiju. Na čelo rukovodstva armijom postavljen je Revolucionarni vojni sovjet sastava: komandant Konjičke armije drug Budoni i članovi Revolucionarnog vojnog sovjeta drugovi Vorošilov i Ščadenko.

Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije prima vanredno težak i odgovoran zadatak — skupiti jedinice crvene konjice u jedinstvenu, jaku duhom i revolucionarnom disciplinom, crvenu Konjičku armiju.

Primajući dužnost, Revolucionarni vojni sovjet podseća na veliki istorijski momenat koji preživljava Sovjetska Republika i Crvena armija, koja nanosi poslednji smrtni udarac bandama Denjikina i poziva sve borce, starešine i političke komesare da napregnu sve snage za organizovanje armije. Potrebno je da svaki borac-redov ne bude samo borac koji dobrovoljno izvršava naředenja, nego i svestan velikih ciljeva za koje se bori i daje život. Mi smo čvrsto uvereni da će se zadatak izvršiti i da će armija, snažna ne samo borbenim elanom nego i svesnim duhom, uništavajući bez milosti bande Denjikina snagom svojih gvozdenih pukova i divizija, ispisati na svome putu ka pobedi još mnoge slavne stranice istorije borbe za radničko-seljačku sovjetsku vlast.

Živila 1. konjička crvena armija!

Živila skora pobeda!

Živila svetska sovjetska vlast!«.*

* CGAKA, f. 245, op. 1, d. 4/s, list 1, original.

Na kraju sednice Staljin je objavio da za uspešno komandovanje korpusom i razbijanje konjice Mamontova i Škura VCIK RSFSR svojom odlukom od 24. novembra 1919. godine nagrađuje me zlatnim bojevim oružjem (sabljom) sa ordenom Crvene zaštave na njoj, a Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta — zlatnom doznom za cigarete.

Doznu mi je Staljin uručio odmah, dok zlatnu sablju sa ordenom sutradan na svečanosti pred strojem Samostalnog konjičkog rezervnog diviziona.

5

7. decembra, kad je Konjička armija zauzela Volokonovku i produžila nastupanje na Volujke, Jegorov, Staljin, Vorošilov i Ščadenko su odlučili da odu u rejon borbenih dejstava armije.

Staljin i Jegorov su krenuli sankama. Sa njima je pošao i kino-snimatelj E. Tise. Vorošilov, Ščadenko, Gorodovikov i ja pojahali smo konje. Pratio nas je Samostalni rezervni konjički divizion.

Bio je lep dan, mraz bez vetra. Daleko napred se videla gola ravnica pokrivena snegom. Tišinu je remetilo samo naše kretanje i daleko grmljavina topova.

Dugo smo se vozili. Već me je počelo uznemiravati što su divizije odmakle tako daleko. Možda bi bilo bolje, mislio sam, otići na stanicu Slonovke a odatle oklopnim vozom u Volokonovku...

Prošli smo Bogdanovku i Gorodovikov je počeo da me uverava kako ćemo uskoro videti njegove jedinice.

— A jel' obavezno da idemo u tvoju diviziju? — upitao sam ga uznemireno.

— A kako bismo drukčije, Semjone Mihajloviču, obavezno!

Odjednom su se, sasvim blizu, začuli rafali jednog a posle i drugog mitraljeza i puščana vatra. Preko naših glava su prozviždale granate i eksplodirale jedno 100

metara iza nas. Sa Okom Ivanovićem sam izleteo na uzvišenje i primetili smo kako veće mase neprijateljske konjice jurišaju na našu 4. diviziju. Divizija je dočekala juriš artiljerijskom i mitraljeskom vatrom i postrojala se za protivjuriš. Poslao sam Gorodovikova da rukovodi divizijom a sâm sam ostao da posmatram tok borbe. Oka Ivanović je priskočio svojoj diviziji i poveo je u protivjuriš. Počela je žestoka konjička seča. Pukovi 4. divizije upali su u masu neprijateljske konjice, ali su beli bili u velikoj brojnoj nadmoćnosti i, najpre pojedini njihovi jahači, a posle i čitave grupe, počeli su se infiltrati na bokovima naših jedinica.

Neprijatelj se okupio u najvećem broju na levom boku divizije, bliže nama. Prišli su Vorošilov, Staljin, Jegorov i Ščadenko. Zamolio sam ih da se sklone u selo, ali su oni to kategorički odbili. Međutim, neprijatelj je sve više obuhvatao levi bok 4. divizije. Naše levokrilne jedinice, braneći se, počele su povlačenje. Zapretila je realna opasnost da će belogardejci zaobići bok divizije i zarobiti rukovodstvo Južnog fronta. Tada sam na konju pritrčao Jegorovu i Staljinu. Oni su izašli iz sanki, popeli se na uzvišicu i kroz dogled pratili tok bitke. Na moju molbu da se skloni, Staljin je kratko odgovorio: »Njet!«.

Šta da radim? Beli tek što nisu probili front 4. divizije. 6. i 11. divizija su otišle, izgleda, napred — na njihovu pomoć se ne može računati.

Samostalni rezervni konjički divizion — to je sve što sam imao pri ruci. Taj divizion je vredeo koliko i jedna dobra konjička brigada. Ova crvena konjička garda je umirala ili pobedivala.

Isukanom sabljom sam pokazao pravac gde se zgomilala konjica belih i bacio konjički divizion u napad. Levokrilni pukovi 4. divizije, koji su uzmakli pod pritiskom nadmoćnih snaga neprijatelja, osetili su energičnu podršku diviziona i prešli u protivnapad. Poremećen pritiskom 4. divizije i konjičkog diviziona, neprijatelj je počeo da beži na jugoistok, u pravcu Volokonovke.

Nije prošlo ni deset minuta kad su beli naglo promenili pravac svog odstupanja. Oni su okrenuli na jugozapad i tako su opet pali pod udar 4. divizije a zatim su se, gonjeni našim jedinicama, izgubili iza kosa.

Kino-snimatelj E. Tise trčao je sa jedne »pozicije« na drugu, sa željom da uhvati na filmu slike borbe koje su se brzo menjale. Može se zamisliti njegovo razočaranje, posle, kad se ispostavilo da je u brzini zaboravio da umetne filmsku traku u aparat.

Tek kasnije, kad smo saznali sve što se desilo na frontu 1. konjičke armije izjutra 7. decembra, shvatili smo šta se to dešavalo na bojnom polju.

Na levom boku 1. konjičke armije, koja je dejstvovala prema Valujkima prikupile su se jedinice korpusa Mamontova, koje je 8. crvena armija izbacila iz varoši Birjuča. Dok je 6. divizija, prema zadatku, krenula u pravcu stanice Mandrovo i zauzela Fošćevato, korpus Mamontova u sadejstvu sa Naumenkovim korpusom napao je Volokonovku, kako bi zadržao napredovanje 1. konjičke armije na Valujke. U Volokonovki su bili pozadinski delovi 6. divizije, koji su pod pritiskom bele konjice uzmakli na severozapad i povukli za sobom belogardejce u pravcu dejstva 4. konjičke divizije.

Kad je saznao za napad belih na Volokonovku, komandant 6. divizije S. Timošenko zaustavio je nastupanje u pravcu Mandrova i ostavljajući u Fošćevatom zaštitnicu, prebacio je glavninu divizije u rejon Pokrovke, odakle je s leđa napao korpus Mamontova.

Pod neočekivan udar 6. divizije pala je 9. dronska kozačka divizija Mamontova. Trpeći velike gubitke u mrtvim i zarobljenim, ona se povukla na severozapad, u rejon gde je 4. divizija vodila borbu sa glavninom konjice Mamontova.

Odlučan protivudar 4. divizije i brz manevr 6. divizije doveo je bele u težak položaj. Belokozaci su se tukli žestoko, želeći da se izvuku iz obruča. Oni su izgubili orientaciju, nisu više shvatili gde je front a gde je

pozadina, bacali su se na sve strane i svuda nailazili na složne udare naših pukova.

Posle borbe je nastupila mučna tišina, koju su na-rušavali samo vapaji ranjenika i glasovi bolničara, koji su ih kupili.

Staljin, Vorošilov, Jegorov, Ščadenko i ja lagano smo jahali preko pocrnelih brežuljaka, pokrivenih leše-vima ljudi i konja.

Svi su čutali i žalosno posmatrali tragove žestoke konjičke seće. Teško je bilo videti ljudske leševe una-kažene udarcima sabalja.

Staljin nije izdržao i rekao mi je:

— Semjone Mihajloviču, pa to je strašan prizor. Zar nije moguće da se takve strašne stvari izbegnu? Ma-da u pitanju nismo mi! — I on je opet zapao u teško razmišljanje...

Uveče smo ispratili Staljina i Jegorova na stanicu Bibikovo, odakle su oni produžili oklopnim vozom za Novi Oskol.

XII. OSLOBOĐENJE DONBASA

1

Zasad nije bilo moguće povećati sastav Konjičke armije na 5 konjičkih divizija, kako se to nameravalo. Iako je predstavljala udarnu grupu Južnog fronta, kojoj je bilo namenjeno da raseče front Denjikina, Konjička armija je imala samo 3 konjičke divizije i bila je ojačana sa 2 pešadijske divizije — 12. iz 8. armije i 9. iz 13. armije.

Sem ove 2 pešadijske divizije, Konjičkoj armiji je pridat odred oklopnih automobila »sverdlov« (15 automobila sa teškim mitraljezima) pod komandom J. H. Argira, avio-odred M. P. Strojeva (12 aviona) za izviđanje neprijatelja i za vezu između jedinica armije i 4 oklopna voza: »Crveni konjanik«, »Komunar«, »Smrt direktoriji«, »Radnik« na čelu sa načelnikom oklopnih snaga Krivenkom. Mnogostruko je povećalo probojnu moć Konjičke armije prisustvo oklopnih jedinica i avijacije kojima su komandovali sposobni entuzijasti svojih rođova.

Iznenada je ojužilo. Putevi su se raskaljali. Komore divizija na sankama zapale su u težak položaj.

Međutim, bez obzira na teške uslove, jedinice armije su nastavile napredovanje. Trebalo je žuriti, kako se neprijatelj ne bi mogao oporaviti posle poraza kod Volokonovke i evakuisati materijal i opremu iz Valujaka. Nastupajući iz rejona Hatno — Kozinka, 4. divizija je obuhvatala Valijke sa severozapada; 11. divizija je na-

padala na severnu ivicu grada, sa strane stanice Princevke; 6. divizija je napadala iz rejona Foščevitog na stanicu Mandrovo, a odatle na Valujke sa severoistoka.

8. decembra ujutru bio sam sa Vorošilovim i Ščadenkom u štabu Konjičke armije, koji je sinoć prešao u Volokonovku. Posla je bilo mnogo, naročito za Klimenta Jefremoviča, kao novog čoveka u Konjičkoj armiji koji je žurio da upozna sve detalje njenog borbenog života.

Posle podne sam naredio da se spremaju konji, misleći da će zajedno sa Vorošilovim i Ščadenkom otici u isturene jedinice i neposredno na licu mesta rukovoditi operacijom zauzimanja Valujaka.

Kad su konji bili spremljeni, pozvao sam članove Revolucionarnog vojnog sovjeta da krenemo u jedinice. Međutim, u početku, moj predlog je bio dočekan sa nedobravanjem.

— Semjone Mihajloviču! — počeo je, kao i uvek žustro, da govori Kliment Jefremovič. — Pa vi komandujete armijom a ne partizanskim odredom. Nemojte se uvrediti, ja uvek govorim ono što mislim. A mislim da je već vreme da se oslobođimo partizanstine. Apsolutno nije potrebno da vi i mi sami sečemo sabljom. Nama stoji na raspolaganju štab armije i až'mo preko njega da rukovodimo jedinicama, kao što se to radi u svakoj armiji.

— Ne, Klimente Jefremoviču, vi kako hoćete, ali ja će da podđem, i ne da sečem sabljom nego da rukovodim divizijama na licu mesta. Naša armija nije obična, opštivojna armija, nego grupacija konjice. Rukovoditi Konjičkom armijom sedeći u štabu, po mom mišljenju znači uopšte ne rukovoditi. Ja isto tako ne želim da vas vredam kad kažem da ako budemo samo sedeli u štabu, onda ćemo ili ostati bez armije ili će nas zarobiti kozaci.

— Pa dobro, Semjone Mihajloviču, da idemo — iznenada je pristao Vorošilov, žečeći, izgleda, da proveri moje argumente u praksi.

U pratnji šapskih stručnjaka otišli smo u Valujke i srećom stigli na vreme. Sadejstvo između združenih jedinica armije bilo je prekinuto. Dok je 4. divizija napadala neprijatelja sa severozapada i vodila krvavu borbu sa belogardejcima, 6. konjička divizija se zaustavila severoistočno od Valujaka i nije pružala odlučnu podršku 4. diviziji. Sporo je napadala i 11. divizija.

Revolucionarni vojni sovjet je na licu mesta razradio zadatak svake divizije i naredio da se odlučno napada. Belogardejci su pružali jak otpor. Naročito teške borbe je vodila 4. divizija, na koju je neprijatelj koncentrisao jaku vatru oklopnih vozova. Divizije su ipak uporno išle napred u obuhvat Valujaka sa strana.

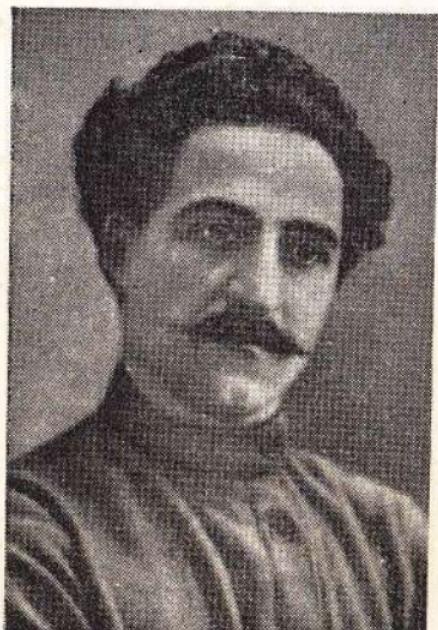
Kasno uveče 1. konjička armija je zauzela Valujke. Na železničkom čvoru i u gradu uzet je veliki plen — kompozicije sa hranom i municijom, mnogo trupne komore i konja. Združene jedinice Konjičke armije u stopu su gonile neprijatelja, koji se povlačio u južnom i jugoistočnom pravcu.

9. decembra ujutru bio je naredni sastanak Revolucionarnog vojnog sovjeta. Prodiskutovali smo plan daljeg dejstva u saglasnosti sa direktivom Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta od 9. decembra. Ovu direktivu su sastavili Jegorov i Staljin u Novom Oskolu i ona nam je dostavljena ujutro preko morzeovog aparaata. U direktivi je stajalo: »Komandant Konjičke armije da na najenergičniji način razvija gonjenje razbijene neprijateljske konjice, da najdalje do 12. decembra zauzme Kupjansk i izađe na liniju Kupjansk — Timinova«.¹⁾

Ista direktiva naređivala je komandantima 13. i 8. armije da usaglase dejstva svojih krilnih jedinica sa dejstvima Konjičke armije.

Dok je štab razrađivao zapovest u saglasnosti sa našim odlukama, mi smo napisali tekst teleograma Petro-

¹⁾ CGAKA, f. 100, op. 2, d. 13/s, list 163.

*Član Revolucionarnog vojnog saveta Kavkaskog fronta
G. K. ORDŽONIKIDZE
(1920. god.)*

burškog proletarijata, koji straži svetske revolucije.

Čast i slava crvenim »peterburžanima«, koji su odobili belogardejske bande Judenića!

Da živi konačna, bliska, pobeda radničke klase!»²⁾

Ceneći ulogu koju su odigrali Jegorov i Staljin u stvaranju Konjičke armije, mi smo na istoj sednici odlučili da ih upišemo kao počasne crvenoarmejce u 1. eskadron 19. konjičkog puka 4. konjičke divizije.

Ostavlјajući zaštitnice, neprijatelj se posle napuštanja Valujaka povlačio u pravcu Kupjanska. Goneći ne-

gradskom sovjetu, koji je poslao borcima Konjičke armije poklone od petrogradskih radnika i radnica.

U telegramu smo pisali: »U ime boraca, Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije moli da prenesete iskrenu zahvalnost radnicima i radnicama (Crvenog Peterburga), na poklonima koje ste poslali Konjičkoj armiji. Sve što ste nam poslali cenimo naročito visoko zato što je to peterburški proletarijat odvojio od svojih usta.

Stupajući na teritoriju bogate Ukrajine, a prepuni bratske zahvalnosti, mi ćemo iščupati iz grabljivih ruku Denjikina žito i ugalj i olakšaćemo položaj peter-

bez smene i budno stoji na

²⁾ CGAKA, f. 245, op. 1, d. 7, list 6, kopija.

prijatelja, 4. divizija je uveče 9. decembra izbila u rejon Urazova, gde je i ostala. U to vreme su 11. i 6. divizija bile na liniji Valujke — Mandrovo.

U saglasnosti sa direktivom fronta o izbijanju Konjičke armije na liniju Kupjansk — Timinovo, Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije je odlučio da pravac udara bude duž železničke pruge na Kupjansk a sporednog na Pokrovsko.

Ulazeći u Donbas znali smo da će denjikinci pokušati da razruše rudnike, a da bi to sprečili moramo nastupati najbržim tempom.

Radi toga smo odlučili da pred Kupjanskom prikupimo sve jedinice Konjičke armije u jednu udarnu pesnicu.

10. decembra je združenim jedinicama armije naređeno: 11. diviziji da izbije u rejon Podgorni — Romanov, 6. diviziji — u rejon Salovka — Vezginka — Vajmanovka, 4. diviziji da ostane u rejonu Urazovo.

U zapovesti se zahtevalo od komandanata divizija i načelnika službi da privuku komore, poljske bolnice i evakuacione stanice, sanitetske vozove i pokretne baze za snabdevanje.

Istog dana poslali smo pozdravni telegram Revolucionarnom vojnou sovjetu Južnog fronta. Telegram je glasio: »Komandanti divizija, komandanti brigada i po-

*Komandant Kavkaskog fronta
M. N. TUHAČEVSKI
(1920. god.)*

litički komesari 1. konjičke armije pozdravljaju preko vas slavnu crvenu armiju Južnog fronta koja pobednički ide oslobođanju Ukrajine i mole Vas da prenesete bratski pozdrav neumornom velikom vodi svetskog proletarijata drugu Vladimиру Iliču Lenjinu i preko njega svim borcima za socijalizam. 1. konjička armija ulazi u Donbas i u najkraćem roku će dignuti crvene zastave komunizma u Novočerkasku, Rostovu, Taganrogu i sa ponosom ih poneti na Kuban i Kavkaz.

Da živi nepobediva Crvena armija!

Da žive naše velike vođe!

Da živi komuna u celom svetu!«³⁾

Klement Jefremovič je napisao članak »Na kapiji Donjeckog basena«, za list 1. konjičke armije »Crveni konjanik«.

»Nepobediva slavna Crvena armija — pisao je Vorotilov — opet se primakla Donjeckom basenu. Još nekoliko nedelja i crveni pukovi će ući u carstvo uglja, gvožđa, mašinogradnje, soli i drugih bogatstava, kojima toliko obiluje ovaj najbogatiji kraj Rusije. Revolucionarni narod će dobiti natrag svoja bogatstva, kojima je privremeno zavladao opaki grabljivac.

Došlo je vreme da se obračunamo. Crvena armija će obilato natopiti ravnice Donjeckog basena neprijateljskom krvlju.

Više od pola veka preko ovih ravnica tekle su reke radničke krvi, stvarajući bogatstva onima koji se danas tako zverski tuku za svoje pravo da muče i mrcvare narod. No, došao je kraj ropstvu naroda i više nijedna kap dragocene trudbeničke krvi neće se prosuti u korist gospode.

Pod rukovodstvom boljševika (komunista) proletariat i seljaštvo prolivaju svoju krv i krv svog neprijatelja samo u svoju korist, za slobodan rad, za svetao život i jednakost svih ljudi. I revolucionarni narod prati ustreptalog srca borbu do istrebljenja, koju vode njegovi

³⁾ CGAKA, f. 245, op. 1, d. 132, list 11, kopija.

najbolji sinovi sa većitim neprijateljem, koji neće lako dati Donjecki basen. Podli neprijatelj zna da je Donjecki basen kolac u narodnim rukama, na koji će se nabiti gnusna kontrarevolucija.

Kad ugalj bude naš, onda će zatutnjati železnički vozovi, raznosiće narodu so, poljoprivredne mašine, tekstil; onda će proraditi fabrike i radnici će se ogrejati u svojim hladnim domovima.

Sa olakšanjem će uzdahnuti namučeni narod. Porašće njegova snaga za borbu protiv silnika — fabrikanta i zemljoposednika. I lakše će mu biti da dokrajči kontrarevolucionarne bande raznih denjikinovaca i mantomovaca.

Čvršće zgrabi pušku, crveni ratniče! spremi se, hrabi crveni konjaniče, i naši čvrsti redovi smaknuće denjkinske bande sa lica proleterskog Donjeckog basena!

Neka se crvena zastava rada zauvek vijori u carstvu uglja i narod neće zaboraviti naša velika pregnuća i naše slavne žrtve. On će reći: naši sinovi su bili dostojni velikih dana oslobođenja, oni su nam izborili život.⁴⁾

Prema podacima obaveštajne službe od 12. decembra bilo je poznato da je stanica Svatovo zatrpana vozovima sa dragocenim teretom, koje je neprijatelj prebacivao sa kupjanskog železničkog čvora. Prema Svatovu se upućivao i jedan deo belogardejskih snaga, koji se pre toga povlačio za Kupjansk. Zato je bilo rešeno da se najpre razbije neprijatelj u Svatovu i da mu se onemogući odvlačenje kompozicija odatle. Radi toga je od 4. i 11. divizije stvorena udarna grupa pod komandom Gorodovikova.

14. decembra, kad se ova grupa na osnovu naređenja za zauzimanje Svatova prikupljala u rejonu Pokrovsko — Timinova, dobili smo detaljnu direktivu Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta, armijama fronta za razbijanje »Dobrovoljačke« armije Denjikina, od 12. decembra.

⁴⁾ »Pravda« br. 318 (6.204), 19. novembar 1934. god.

Armije fronta dobile se sledeće zadatke: 12. armija da zauzme Kijev, levokrilne jedinice 13. armije da zauzmu Kupjansk i u sadejstvu sa jedinicama 1. konjičke armije nastupaju na Slavjansk, 14. armija da nastupa opštim pravcem Lozovaja — Čaplino — Berdjansk sa glavnim zadatkom da ne dopusti povlačenje nerijatelja sa leve obale Dnjepra u Donjecki basen.

»Udarna grupa druga Buđonija — stajalo je u toj direktivi Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta — sastavljena od Konjičke armije i 9. i 12. pešadijske divizije, köristeći na najodlučniji način sva prevozna sredstva lokalnog stanovništva za brzo prebacivanje pešadije, brzim pokretom da izbije u Donjecki basen i zauzimanjem železničkih čvorova Popasna, Debaljcevo i Ilovajska da preseče sve putove za povlačenje „Dobrovoljačke“ armije u donsku oblast. Za zauzimanje Taganroga izdvojiti dovoljno jaku konjičku grupu. Skrećem pažnju drugu Buđoniju da će sav uspeh planirane operacije zavisiti od brzine i odlučnosti dejstva njegove udarne grupe.“⁵⁾

Uz direktivu je priložena notica komandanta fronta u kojoj je on pisao da zbog slabe veze dobija malo podataka od Konjičke armije i molio je za detaljan izveštaj o stanju na našem delu fronta.

U svojim memoarima Denjikin na sledeći način opisuje situaciju tog momenta: »U centru, „Dobrovoljačka“ armija je napustila Poltavu i Harkov i vodila borbe na liniji od Dnjepra prema liniji Konstantinograd — Zmijev — Kupjansk; dalje je bio front donske armije, odbaćene od Pavlovska i od Hopra ka Bogučarama i preko Dona... Između „Dobrovoljačke“ i Donske armije stvoric se dubok međuprostor sa vrhom prema Starobeljsku, u koji je prodirala Buđonijeva konjica... Opšta ideja za dalje operacije VSJR (oružane snage juga Rusije) bila bi da prelazeći po celom frontu u odbranu uz osiguranje krila (Kijev — Caricin) i koristeći se Dnjep-

⁵⁾ CGAKA, f. 100, op. 2, d. 13/s, list 182—186.

rom i Donom kao preprekama, nanese udar grupi crvenih, koji su se probijali pravcem Voronjež — Rostov, desnim krilom 'Dobrovoljačke' i levim krilom Donske armije».

Dalje je Denjikin govorio o tome kako ga je zabrinjavalo nastupanje Konjičke armije i o tome da su potrebne »... naročite mere za sprečavanje takve velike nesreće kao što je odlazak Dobrovoljačke armije na Krim, što bi neminovno i odmah uslovilo raspadanje donskog i celog kozačkog fronta...«. Ove su mere bile preduzete za stvaranje kombinovane konjičke grupe Ulageja od konjičkih korpusa Dobrovoljačkog, Donskog i Kubanskog, za suprotstavljanje sovjetskoj konjici.⁹⁾

U saglasnosti sa direktivom Južnog fronta, Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije izdao je naredbu u kojoj su izneseni zadaci: udarna grupa Konjičke armije sastavljena od 4. i 11. konjičke divizije u sadejstvu sa 9. pešadijskom divizijom da zauzme stanicu Svatovo, kako je to već ranije naređeno; jedna brigada 6. konjičke divizije da izađe na levo krilo 9. pešadijske divizije za održavanje veze, a ostale 2 brigade da se prikupe u rejonu Gončarovka — Preobraženo — u armijsku rezervu. 9. i 12. pešadijska divizija trebalo je da se potčine, u operativnom smislu, Revolucionarnom vojnou sovjetu Konjičke armije po izvršenju zadataka, dobijenih od komandanata 8. i 13. armije, i da izveste o mestu u kojem se nalaze. Štab armije ostao je u Valujkima.

Vreme se opet promenilo. Posle jugovine i dugo-trajnih sitnih kiša i magli nastupio je mraz i stvorila se poledica. Zimski kov se tupio i konji su gazili pipajući.

Krajem dana 15. decembra grupa Gorodovikova (4. i 11. konjička divizija) odlučno je napala neprijatelja u rejonu Pokrovskog, gde je razbila 4. husarski Mariupolski puk belih i izašla u rejon Gončarovke, na prilazima ka Svatovu.

⁹⁾ A. I. Denjikin »Očerki ruskoj smuti«, T. V, str. 259—262, Berlin, 1926. god.

Rano ujutru 16. decembra povezao sam se preko direktne veze sa komandantom Južnog fronta Jegorovim i javio mu da je prethodnica udarne grupe Konjičke armije zauzela Gončarovku 15. decembra i da u svitanje 16. decembra treba da zauzme Svatovo, dok jedinice 6. konjičke divizije zajedno sa jedinicama 9. pešadijske divizije, uspešno napreduju prema Kupjansku uz podršku oklopnih vozova.

Obavestio sam Jegorova da se do Voronježa veza ne prekida ni za jedan minut, ali da se između Voronježa i Serpuhova dešavaju prekidi.

Jegorov je odobrio udar Konjičke armije na Svatovo i naredio da se pridržavamo direktive Revolucionarnog vojnog sovjeta od 12. decembra. On me je obavestio da su jedinice 12. armije zauzele Kijev, jedinice 13. armije presekle železničku prugu Harkov — Kupjansk a da se 8. armija pomakla napred na liniju Šilov — Aleksandropolj — Belouckov i svojim levim krilom dosegla Bugajevo — Čehursko — Tali (na r. Bogučar).

O stanju kod 14. armije Jegorov mi nije ništa rekao, zato što nije imao tačne podatke.

Uskoro posle razgovora sa komandantom fronta, u štab Konjičke armije stigao je izveštaj od Gorodovikova u kome jejavljaо da je 4. divizija slomila jak otpor neprijatelja, koji je više puta prelazio u protivjuriš i zauzela stanicu Svatovo. U naše ruke je pao veliki plen, a između ostalog i oklopni voz »Ataman Kaledin«.

Ne bi se mogao, u ovoj bici, prečutati herojski podvig artiljeraca baterije Šapovalova. Kad su beli otvorili uragansku vatru iz topova oklopnih vozova po 4. diviziji, naše su jedinice sjahale i produžile borbu u strellačkom stroju. Tog momenta Šapovalov je sa svojom konjičkom baterijom galopom uleteo u stanicu i počeo sa neposrednog odstojanja da razbija vatrom svojih topova oklopne vozove neprijatelja. Divizija je to odmah iskoristila i odlučnim naletom zauzela stanicu. Jedan od oklopnih vozova belih povukao se na stanicu

Melovatku i otuda otvorio intenzivnu vatru po Svatovu, ali ga se Gorodovikov brzo osloboudio na taj način što je naredio da se na oklopni voz pusti lokomotiva pod punom parom.

Za bele, koji su zaseli u Kupjansku, zauzimanje Svatova bilo je potpuno neočekivano. Ceo dan je između Svatova i Kupjanska održavana veza. Vezisti 4. divizije, govoreći tobože kao beli, pozivali su kompozicije iz Kupjanska za Svatovo. Kad su beli, ipak, shvatili da su u Svatovu crveni, oni su bez borbe napustili Kupjansk i povukli se prema Steljmahovki a u svitanje 17. decembra njihove velike snage krenule su glavnim drumom na Svatovo.

Pešadija belogardejaca se vozila kolima. Borci 19. puka 4. divizije, koji su na njih naišli oko Svatova, najpre su pomislili da su to naše komore. Tu se, kod Svatova, rasplamsala žestoka borba između 4. divizije i nadmoćnih neprijateljevih snaga.

Dok je 4. divizija odbijala jarosne napade belogardejaca, 6. i 11. divizija, zabavljene izvršenjem sporednih zadataka, sporo su se primicale Svatovu. Stvar je došla dotle da stanica Svatovo tek što nije pala u ruke neprijatelja. I samo odlučna intervencija Revolucionarnog vojnog sovjeta Konjičke armije pomogla je da se ova opasnost likvidira. Neprijatelj je odbačen na jug i stanica Svatovo je ostala u našim rukama.

Posle razbijanja belogardejaca u rejonu Svatova, 1. konjička armija je produžila nastupanje. Iako su trupe bile jako zamorene, Revolucionarni vojni sovjet je zahtevaо ubrzanje nastupanja kako se neprijatelju ne bi pružila mogućnost da se učvrsti na nekoj odbrambenoj liniji a naročito ne na tako ozbiljnoj prepreci kao što je reka Severni Donjec.

Uspešno forsiranje reke Severni Donjec otvaralo nam je kapiju u srce Donbasa.

Iako je bio decembar, ipak nije bilo moguće forsiranje Severnog Donjeca preko leda. Veliki sneg, koji

je pao posle golomrazice, smanjio je mraz i led na reci nije bio dovoljno debeo i čvrst da bi mogao izdržati težinu konja i artiljerije.

U zoni nastupanja Konjičke armije nije bilo dobrih gazova preko Severnog Donjeca tako da smo mogli izvršiti prelaz preko njega samo koristeći mostove, koje bi trebalo uhvatiti čitave, ili gradeći prelaze od priručnog materijala.

Belogardejsko rukovodstvo nadalo se da će one mogućiti prelaz Konjičke armije. Radi toga beli su prebacili sveže snage na severnu obalu reke, u rejon deonice železničke pruge Kremena — Svatovo, sa zadatkom da iznure jedinice Konjičke armije na prilazima ka Severnom Donjelu a, sem toga, doveli su jake snage u rejon Jama — Lisičansk za protivnapad na čelne jedinice Konjičke armije u slučaju da se one ipak prebace na južnu obalu.

Izjutra 17. decembra Revolucionarni vojni sovjet armije sastao se u štabu Konjičke armije da bi detaljno razmotrio predstojeću operaciju forsiranja Severnog Donjeca. Odlučeno je da se forsiranje izvrši na delu Nesvetovič — Loskutovka. 4. i 6. divizija, kao prvi ešelon, trebalo je da postave mostobran na južnoj obali reke u rejonu Kamenka — Volčejarovka — Loskutovka i da tako obezbede prelaz ostalim snagama udarne grupe.

Istog dana u 13 časova dato je naređenje za forsiranje.

U toku priprema za ovu ozbiljnu operaciju trebalo je popraviti železničku prugu i koncentrisati sve oklopne snage Konjičke armije, privući bazu i popuniti rezerve municije.

Operacija je sračunata na brzo nastupanje naših jedinica i iznenadno posedanje svih mostova u zoni nastupanja Konjičke armije. Mi smo shvatili da ako se denjikinci nadaju da će zadržati Severni Donjec pa možda čak i razbiti Konjičku armiju u njenom pokušaju forsiranja reke, onda to znači da oni imaju zato neke osnove. U nadiranju na teritoriju neprijatelja, sve više smo

se odvajali od susednih nam armija. Oba naša boka bila su otkrivena i morali smo da izdvajamo deo naših snaga za njihovo osiguranje. I u ovoj operaciji levi bok armije osiguravala je 6. konjička divizija dok se 11. konjička divizija, iako u armijskoj rezervi, u stvari, koristila za osiguranje desnog krila 9. i 12. pešadijske divizije. Zbog toga se front Konjičke armije morao sužavati a to je ograničavalo njen manevr. Uski front Konjičke armije i postojanje takve ozbiljne vodene prepreke, kao što je Severni Donjec, stvarali su pogodne uslove za dejstva neprijatelja, koji je privlačio nadmoćne snage protiv naših jedinica.

To nas, međutim, nije plašilo. Konjička armija je nastavljala svoje nastupanje.

Krećući se duž železničke pruge Svatovo — Kremena, 4. konjička divizija napala je konjičku grupu belih u rejonu železničkih stanica Melovatka i Kabanje.

Budući brojno nadmoćan, neprijatelj je prešao u protivnapad. Počela je žestoka borba. Beli su napadali na uskōm frontu, želeći da se probiju u pozadinu 4. divizije, da je zaokruže i potpuno unište.

Teško bi bilo proreći rezultat ove borbe, bez obzira na visoku borbenu sposobnost 4. divizije, ako ne bi pristigli u pomoć naši oklopni vozovi u momentu kad je Gorodovikov ubacio u borbu sve svoje rezerve. Uz sjajnu podršku oklopnih vozova otpor belih je slomljen. Bacajući topove, mitraljeze i komore, neprijatelj je u panici pobegao u Kabanje i dalje preko stanice Kremena ka Severnom Donjelu. U jednom od oklopnih vozova, koji je uteo u stanicu Melovatka, nalazio se Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije, i iz njega neposredno rukovodio borbom.

Sve do potpunog mraka prethodničke jedinice 4. divizije gonile su bez predaha razbijenog neprijatelja.

O paničnom bekstvu belokozaka ostao je sačuvan dokument — izveštaj generala Naumenka komandantu konjičke grupe generalu Ulagaju.

»Bežanje se ne bi moglo opisati — izveštavao je Naumenko — kolona donaca*) je bežala gonjena samo jednim pukom, koji je išao razvijenim strojem ispred svoje konjičke kolone. Nisu uspeli nikakvi pokušaji, ni moji ni članova štaba, da zaustavimo begunce. Samo mala grupica donaca i moja pratinja su se povlačili organizovano dok su svi ostali, ostavljujući komoru, mitraljeze i artiljeriju, stremili jugu. Zasad je poznato da su topove bacile 12. 8. i 20. dronska baterija. Komandante i oficire skoro nisam ni video, čuli su se povici da se starešine ne vide, da su oni pobegli napred.«⁷⁾

U borbama protiv konjičke grupe u rejonu stanica Melovatka i Kabanje aktivno su učestvovali i prethodnički delovi 9. pešadijske divizije, koji su se kretali u drugom ešelonu, pozadi 4. konjičke divizije.

U gonjenju neprijatelja, koji je bežao iz Kabanje, istakla se 2. brigada 4. divizije. Njen sposobni komandant G. M. Mironenko iskoristio je u potpunosti snagu topova i mitraljeza za neprekidnu podršku jedinica u napadu i u skokovima je prelazio na nove vatrene položaje.

Beli nisu stigli ni da se oporave posle paničnog bekstva iz rejona Kabanje, Kremena, kad su ih napale jedinice 6. konjičke divizije. Videći da nema neprijateljske aktivnosti iz pravca grada Starobeljska i od reke Ajdar, divizija je brzo nastupala u pravcu Lisičanska i 21. decembra uveče, zauzela stanice Rubežnu i Nesvetević. Belogardejci su imali naročito velike gubitke na stanicu Rubežni, gde je upala 2. brigada 6. konjičke divizije. Tu je belima ubijeno 500 ljudi, među kojima i komandant divizije, general-major Česnokov i 3 komandanta puka.

1. konjička brigada 6. divizije je u iznenadnom napetu zauzela stanicu Nesvetević i železnički most. Belo-

*) *Donac* — skaračeni naziv za donskog kozaka.

⁷⁾ General Vrangel. *Memoari*. »Beloje delo« br. 5, Berlin 1928. god.

gardejci su uspeli da zapale ovaj most, ali vatra je ugašena i oštećenja na mostu otklonjena.

Na taj način u toku 19., 20. i 21. decembra 1. konjička armija je razbila neprijateljske snage na levoj obali Severnog Donjeca i zauzela sve mostove u zoni svog nastupanja.

U toku noći između 22. i 23. decembra, kad su prišle pešadijske jedinice i pozadina, Konjička armija je prešla Donjec, zauzela grad Lisičansk i učvrstila se na desnoj obali.

3

U toku nastupanja od Valujaka do Severnog Donjeca Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije nije imao direktne veze sa Revolucionarnim vojnim sovjetom Južnog fronta, zato što vezisti nisu mogli da stignu sa opravkom pokidanih žičnih linija. Direktive rukovodstva Južnog fronta prenošene su nam preko Valujaka, odakle je dolazila direktna veza sa štabom fronta.

2. decembra preko Valujaka je došao zahtev Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta da se povežemo sa njima preko direktne veze i da izvestimo o stanju i borbama Konjičke armije.

Kliment Jefremovič i ja odmah smo se uputili oklopnim vozom za Valijke. Oko podne 23. decembra obavljen je sledeći razgovor sa štabom fronta.

»*Revolucionarni vojni sovjet 1. Konjičke armije:* Neprijatelj je koncentrisao jake konjičke snage i 4. puka pešadije u rejonu Jurjevka — Udobno — Melovatka. Konjičke jedinice su iz korpusa Mamontova, Škura i Ulagaja i Kombinovane ulanske divizije (kojom komanduje general Česnokov) sa pridatim pešadijskim pukovima.

Junačke jedinice Konjičke armije do nogu su potukle neprijatelja, bez obzira na njegovu znatnu brojnost. Zaplenjeno je: 17 topova, od kojih su 2 brdska a ostali poljski od 3 cola, 80 mitraljeza, komore sa ratnim ma-

terijalom. Zarobljeno je 300 konjanika, 1.000 osedlanih konja i oko 1.000 ljudi prosečno. Naše prethodnice su na desnoj obali reke Donjeca. Posećeno je mnogo oficira među kojima nekoliko pukovnika i komandant Kombinovane ulanske divizije, general Česnokov. Zaplenjena je masa operativnih dokumenata, koji će vam se hitno poslati. Detaljan opis borbi od 19. do 21. decembra biće dostavljen u operativnom izveštaju. Naredba br. 183⁸⁾ izvršena je u potpunosti.

O stanju veze moram da javim da usled dejstva oklopnih vozova od stanice Svatovo do stanice Nesvetevič ne samo što su pokidane žice nego su i stubovi izvajeni. Preduzimaju se mere za što skorije uspostavljanje veza. Molim da obratite što veću pažnju na stanje veza u pozadini Konjičke armije, koja se stalno kida i time se prekida svaka veza sa vama.

Sem toga, više puta smo molili da se Konjičkoj armiji uputi medicinsko osoblje i kompletna previjališta. Do sada nije ništa učinjeno tako da ranjeni borci, koji zaslužuju najveću pažnju, ostaju... bez ikakve medicinske pomoći.

To je apsolutno nedopustivo stanje i mi, Revolucionarni vojni sovjet, insistiramo na tome da se udovolji našem traženju. Obaveštavamo vas da se jedinice 13. i 8. armije uopšte ne bave svojim ranjenicima i bolesnicima i to još više opterećuje i bez toga prezaposlen i malobrojan sanitetski sastav Konjičke armije.

Usrdno molimo da se ova nenormalna pojava otkloni.

Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta: 1) Delimično smo upoznati sa borbama od 15. do 21. decembra. Vaši naknadni izveštaji biće dostavljeni centru. Revolucionarni vojni sovjet fronta veruje u borbenost i snagu junačke Konjičke armije, kao što je uvek verovao.

⁸⁾ Naredba kojom je Konjičkoj armiji stavljeno u zadatku da stvori mostobran na desnoj obali Severnog Donjeca.

2) Neprijatelj uveliko ruši veze i treba ih svim sredstvima opravljati a do završetka opravke u razmaku između štaba armije i polažaja služite se lokomotivom dokle možete, a dalje poljskim telefonom. Do samih položaja — konjički kuriri.

3) Prema izveštaju načelnika saniteta Južnog fronta, poslata vam je bolnica u Valujke a za evakuaciju — sanitetski vozovi i previjališta. Neredovne prilike u transportu verovatno su razlog što to još niste dobili. Sad ćemo sve izvideti.

4) Susednim armijama skrenuće se pažnja na njihov odnos i na vašu preopterećenost sanitetskim problemima.

5) U odnosu veze sa pozadinom, naročito u vašem pravcu, načelnik veze fronta ulaze napore. Po prelazu štaba Južnog fronta u Kursk ovih dana poteškoće će otpasti.

6) Situacija nalaže da se štab Konjičke armije premesti napred o čemu je izvešten glavni komandant. O tome ćemo govoriti s njim, posle razgovora s vama.

7) Kuda mislite da se premestite i u kakvom je stanju veza od toga mesta do Valujaka.

8) Pokažite u grubim crtama liniju koju ovog momenta drži Konjička armija a takođe da li su naši oklopljeni vozovi prešli desnu obalu Donjeca i koliko imate oklopnih vozova.

9) Da li ste izdali zapovest za naredna dejstva armije i kad će je dobiti štab Južnog fronta.

10) Zarobljeno 300 ili 3.000 konjanika a šta je bilo sa 4 puka pešadije.

11) Kako se može zamisliti izgled neprijateljskih jedinica posle ovih borbi i kuda se povukla glavnina ostataka ovih jedinica.

12) Da li je smrznut Severni Donjec ili nije i da li je zaplenjeno nešto vagona i lokomotiva.

13) Kakvo je vaše mišljenje, kolikom će živom snagom i tehničkim sredstvima raspolagati neprijatelj za odbranu makar i najbližeg rejona Kamiševahe i Popasne.

Revolucionarni vojni sovjet 1. Konjičke armije:

1) Borbeni duh div-junaka Konjičke armije je na zavidnoj visini. Odanost revoluciji i pravilno razumevanje svega što se dešava garantuje potpunu i brzu pobjedu.

2) Veza je postavljena do stanice Kabanje. Ostalo je učinjeno prema vašim uputstvima. Međutim, izvestavamo vas da Konjička armija nema nijednog vezista, veoma malo telegrafista, nadzornika, mehaničara i tehničara za održavanje stalne veze sa štabom Južnog fronta i svojim jedinicama. Potrebno je da nam pošaljete sve što je trebavao štab Konjičke armije.

3) Davno se već priča o tome da će nam se poslati sanitetska oprema. U stvari mi nemamo ništa. Od vas zavisi da li ćemo što pre dobiti sve što je poslato.

4) Naredbom br. 6 naređeno je štabu Konjičke armije da pređe 24. — 26. decembra u selo Višeje, kod stanice Perejezdna.

5) Jedinice Konjičke armije su 23. decembra izašle na liniju Reznikov (20. vrsta jugoistočno od st. Liman) — severna obala potoka Jame — severna obala r. Gornja Beljenjka — Mirna Dolina — Nižnje na Severnom Donjecu. Oklopni vozovi danas će stići u Lisičansk a sad su između stanica Perejezdna i Lokutovka.

6) Na ovoj liniji armija će ostati jedan dan da bi se jedinice sredile, prikupile svoje pozadinske delove i potkovale konje. Zapovest za dalja dejstva biće izdata 25. decembra a u štab fronta će stići 26. decembra.

7) Konjanika zarobljeno 300. Neprijateljska pešadija, koja je učestvovala u borbama 19. decembra, povučena je za Lisičansk u toku noći između 19. i 20. decembra. U borbama 20. i 21. decembra pešadija nije učestvovala.

8) U bici 20. decembra konjičke jedinice neprijatelja razdvojene su u dve grupe. Prva, korpus Mamontova, koji je izgubio mnogo tehnike i bio znatno razbijen ali ipak sačuvao lik vojne jedinice — povukla se u pravcu

stanica Liman i Slavjansk. Druga grupa, korpusi Ulagaja i Škura i Kombinovana ulanska divizija — potućena je do nogu i razbegla se u odvojenim grupicama bez reda po kućama i šumama. Mnogi su se utopili u Donjelu. U najboljem slučaju neprijatelj će od cele grupe stvoriti jednu diviziju.

9) Donjec je pokriven tankim ledom i samo na nekim mestima može se prelaziti peške.

Između stanica Kupjansk i Nesvetevič zaplenjeno je 40 ispravnih lokomotiva i 500 vagona, od kojih 240 sa raznim tovarom. Sem toga, na st. Rubežna ima oko 100.000 pudova*) uglja, obratite pažnju na to.

10) Imamo 4 potpuno ispravna oklopna voza, koji su sada u akciji.

Nameravamo da sa dva udara ovladamo čvorovima Popasna i Debaljcevo, bez obzira na neprijateljevu odbranu.

11) Najlepše molim da nam u najkraćem roku dostavite municiju u traženoj količini.

12) Furaž koji ste obećali još ne stiže i o njemu se nekako slabo čuje. Već smo na pragu »gladnjih« tere na. Usrdno molim da na to obratite najozbiljniju pažnju.

13) Već smo izašli van okvira karata koje imamo. Obećane i, po rečima načelnika štaba Južnog fronta, već poslate karte ne stižu. Molimo da pogurate da stignu što pre.

Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta: 1) Ovih dana hitno ćemo poslati karte prema svim vašim trebovanjima. Sem toga, naredićemo komandantu 13. armije da vam pozajmi potrebne karte.

2) 80 vagona zobi je na putu, sena se šalje 50, ostalo se tovari do obećane količine i biće poslatlo.

3) Sve pitanje je u transportu, uglavnom u gorivu. Zato dajte više uglja, kako bi se mogao obezbediti saobraćaj makar od Kastorne do Harkova i do vas.

*) 1 punt ima 16,38 kg. — Prim. red.

4) Revolucionarni vojni sovjet moli da mu uputite na raspolaganje, ako je moguće, 2 kompozicije uglja sa vašim pratiocima.

5) Da li čvrsto držite u rukama 9. i 12. diviziju. Da li vas one pomažu i smatrate li da treba i dalje da budu potčinjene vama.

6) 5. decembra vam je poslato 5 miliona puščanih metaka. Sad ćemo videti možemo li poslati još 1 milion. Imajte u vidu da 9. i 12. divizija treba da dobiju municije od svojih armija, kao što se to kaže u direktivi, dok ćemo armije pritisnuti. Odjednom veće količine nema, to vi znate.

7) Revolucionarni vojni sovjet fronta još jednom pozdravlja sve heroje Konjičke armije i njihovo rukovodstvo i očekuje da će junačka armija obradovati Sovjetsku Rusiju za Novu godinu zauzimanjem Ilovajske i Kolpakova i time neposredno zapretiti glavnim uporištima crne bande — Rostovu i Novočerkasku.

Buđoni: 1) Verujem da će furaž stići tek 1920. godine, a dotle će Konjička armija verovatno postati pešačka zbog takve ishrane i usled gubitaka i zamora konja.

2) Sad mi je javljeno o toploj odeći. Ustanovljeno je da su do sada dobijeni samo telegrami, dok stvarna odeća nije nađena ni na jednoj stanici sve do Rjažska. Agenti su otišli k vama u Serpuhov za razjašnjenje po svim nalozima. U ovom momentu nemamo ni kilograma šećera. Tražili smo 1. decembra 1.800 pudova. Nikakvog odgovora.

Vorošilov: 1) Imamo već uglja, kao što sam rekao, oko 100.000 pudova, ali njega treba utovariti. U tu svrhu potrebno je da nam uputite što više vrednih tehničara. Za početak ćemo uložiti sve napore da uputimo za Kursk 2 kompozicije uglja.

2) 9. i 12. divizija dobro i savesno izvršavaju zadatke koje im dajemo. U borbama pod našim rukovodstvom 9. divizija je opravdala naše nade. Između osta-

log ona je zaplenila nekoliko mitraljeza i 2 topa. Ima zarobljenika. Junački komandant 1. brigade 9. pešadijske divizije drug Agatonović ne zaostaje ni korak sa svojom brigadom iza naših konjičkih jedinica. Smatram da je veoma važno i dalje ostaviti obe divizije kod nas.

3) Za municiju veliko hvala. Ipak, molim da nam je doturite u najkraćem roku.«⁹⁾

Ovaj razgovor preko direktnе veze ne zahteva komentar. Trebalo bi se samo zaustaviti na pitanju korišćenja 9. i 12. pešadijske divizije, pridatih 1. Konjičkoj armiji, kao pitanju dodirnutom u razgovoru. Prevožene zaprežnim kolima, jedinice ovih pešadijskih divizija postale su toliko pokretne da su mogle uspešno sadejstvovati sa konjicom, prikvale su neprijatelja na potrebnom pravcu i time su otvarale konjici široke mogućnosti za nanošenje iznenadnih udara u bokove i pozadinu neprijatelja. One su postale osovina manevra konjice i, u neku ruku, preteča modernih motorizovanih jedinica.

U okviru Konjičke armije pešadijske divizije ne samo što su postale pokretljivije, nego su postale i nekako naročito sređene, disciplinovane i uverene u uspeh u borbi. One su se žestoko borile sa konjicom neprijatelja uverene u sigurnu podršku svoje konjice. One su znale da su jedinice Konjičke armije uvek uz njih — napred ili na bokovima i da će im uvek u potrebnom momentu priteći u pomoć.

Uspešni juriši konjičkih jedinica dizali su borbeni duh pešaka i oni su, ne obazirući se na to što su bili skoro bosi (mnogi od njih mesto obuće, zavijali su noge krpama, i to po mrazu), bez pogovora i roptanja išli napred, ne želeteći da se osramote pred svojim drugovima konjanicima.

Pokazalo se da su komandanti pešadijskih divizija, 9. Soloduhin i 12. Reva, smeles i iskusne starešine. Naročitu, pak, ulogu u dejstvima pešadijskih jedinica igrali

⁹⁾ CGAKA, f. 102, d. 599, č. 1. list 1-14, telegrafska pantljička.

su komandanti i komesari pukova i bataljona. Po mrazu i vejavici, u jesen i proleće, kad je svuda neprolazno blato, pod beskrajnom, sitnom, iznuravajućom hladnom kišom, oni su isli napred na čelu svojih bosih, slabo odevenih, gladnih boraca i prvi su se bacali na neprijatelja. Među takvim požrtvovanim ratnicima revolucije bio je i komesar 2. bataljona 74. pešadijskog puka 9. pešadijske divizije Nikita Sergejevič Hruščov.

Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta dotakao je pitanje upotrebe 9. i 12. divizije ne samo zato što ga je interesovalo kako se one bore (to bi on mogao sa znati i iz operativnih dokumenata, koji su se dostavljali štabu fronta) nego i zato, i biće da je to bio prvi razlog što su komandanti 8. i 13. armije uporno zahtevali da im se ove divizije vrate. Naročito je bio uporan komandant 8. armije Sokolnikov. On je argumentovao svoj zahtev za vraćanje 12. pešadijske divizije armiji time što je tvrdio da mu je ta divizija potrebna za operaciju zauzimanja stanice Lihaja. Smatrao je da je nastupanje 8. armije u pravcu stanice Lihaje važnije od udara Konjičke armije kroz Donbas na Rostov i tvrdio da naš frontalni udar po neprijatelju neće dovesti do razdvajanja belogardejskih armija nego do propasti Konjičke armije, zajedno sa pridatim pešadijskim divizijama.

Posle razgovora preko direktnе veze između Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta i Revolucionarnog vojnog sovjeta 1. konjičke armije, komandant Južnog fronta Jegorov je saopštio komandantu 8. armije Sokolnikovu sledeće:

»Nastupanje udarne grupe druga Buđonija uopšte nema frontalni karakter. Ako će susedne armije prikovati na svojim odsecima neprijateljske snage, onda će manevr druga Buđonija dovesti baš do odvajanja jedinica Donske armije od 'Dobrovoljačke', čija glavnina još uvek dejstvuje zapadno od linije Popasna — Taganrog. Imajući to u vidu, ne mogu da dam pristanak za povlačenje 12. divizije sa fronta udarne grupe druga Bu-

đonija. Ova je divizija već uvučena u borbe označene grupe i u sadašnjem momentu prelazi na južnu obalu r. Severni Donjec.«¹⁰⁾

4

Pokušaji neprijatelja da uspore napredovanje Konjičke armije nisu se krunisali uspehom, iako su u tom smislu bile preduzete vanredne mere. Konjička armija je razbijala i odbacivala sve konjičke i pešadijske jedinice neprijatelja, postavljene na njenom putu i svojim upornim napredovanjem pomagala nastupanje svih sovjetskih snaga Južnog fronta.

Stanovništvo, a naročito radnička i seljačka sirotinja, oduševljeno je dočekivalo našu vojsku. Ljudi su pozivali borce u svoje kuće, hranili, grejali, odevali i obuvali svoje oslobođioce. Reka dobrovoltaca je priticala u armiju.

Materijalna i moralna podrška stanovništva jačala je elan Konjičke armije. Svi borci i starešine su goreli od želje da što brže oslobole Donbas kako bi počeli sa oslobađanjem svojih rodnih mesta — sela i zaselaka Dona, Štavropolja i Kubana.

U toku povlačenja Denjikinova armija se sve više raspadala. Belogardejski oficiri već su gubili vlast nad vojnicima i sve češće su se ponavljali slučajevi njihovog bekstva i napuštanja jedinica, ne vodeći računa o njihovoj sudbini. Nasilno mobilisani vojnici vrebali su priliku da prebegnu i odmah su molili za prijem u Crvenu armiju ili su se krili po rudnicima, šumama, jarugama, selima i zaseocima. Denjikinovo rukovodstvo je ipak imalo sigurnu vojsku i ta je vojska grčevito pokušavala da se učvrsti u Donjeckom basenu i da ne dopusti razjedjavanje »Dobrovoljačke« i Donske armije, što bi neminovno dovelo do kraha svih kontrarevolucionarnih snaga na jugu Rusije. Ni belogardejsko rukovodstvo,

¹⁰⁾ CGAKA, f. 100, op. 2 d. 13/s, list 236—237, telegrafska pantljika.

svakako, nije moglo a da ne shvati da bi gubitak donjeg uglja oslabio ekonomiku severnog Kavkaza i drugih industrijskih rejona na jugu Rusije i da bi, između ostalog, paralisao i inače slab železnički transport.

Za odbranu Donbasa Denjikin je prikupio snažnu grupaciju — 3 konjička korpusa, 2 nove pešadijske divizije i 5 oklopnih vozova. Glavnina ove grupacije bila je razmeštena u rejonu Bahmута sa zadatkom da naneće protivudar 1. konjičkoj armiji i da je odbaci preko Severnog Donjeca, posle čega je belogardejsko rukovodstvo nameravalo da organizuje odbranu na linijama: Bahmut — Popasna, Gorlovka — Debaljcevo, Ilovajska — stanica Aleksejevo-Leonovo.

23. decembra na frontu 8. i 13. armije i udarne grupe Južnog fronta (Konjičke armije) bila je sledeća situacija:

Branjen oklopnim vozovima, neprijatelj se povlačio u južnom i jugozapadnom pravcu, ostavljajući jake zaštитnice.

Posle prelaza Severnog Donjeca jedinice Konjičke armije izbile su na liniju Dranovka — Lisičansk — Mirna Dolina — Nižnje (na Severnom Donjelu).

Desnokrilne jedinice 8. armije držale su položaje na liniji Čabanovka — Spevakovka — Denežljikovo. Konjičke jedinice ove armije bile su u pokretu prema Rajgorodoku.

Jedinice 13. armije izašle su na liniju Protalovka (25 kilometara severoistočno od Izjuma) — Andrejevka — Šurovo.

Polazeći od ove situacije, Revolucionarni vojni sovjет Konjičke armije usvojio je odluku da 9. i 12. pešadijska divizija privežu neprijatelja svojim napadima sa fronta, dok 11. i 6. konjička divizija da udare neprijatelju na bokove u rejonu Bahmuta (Artjomovsk) i Popasne i zauzmu ove tačke. 4. konjička divizija je ostavljena u rezervi udarne grupe za pariranje mogućih protivudara neprijatelja i za razvijanje uspeha (skica 11).

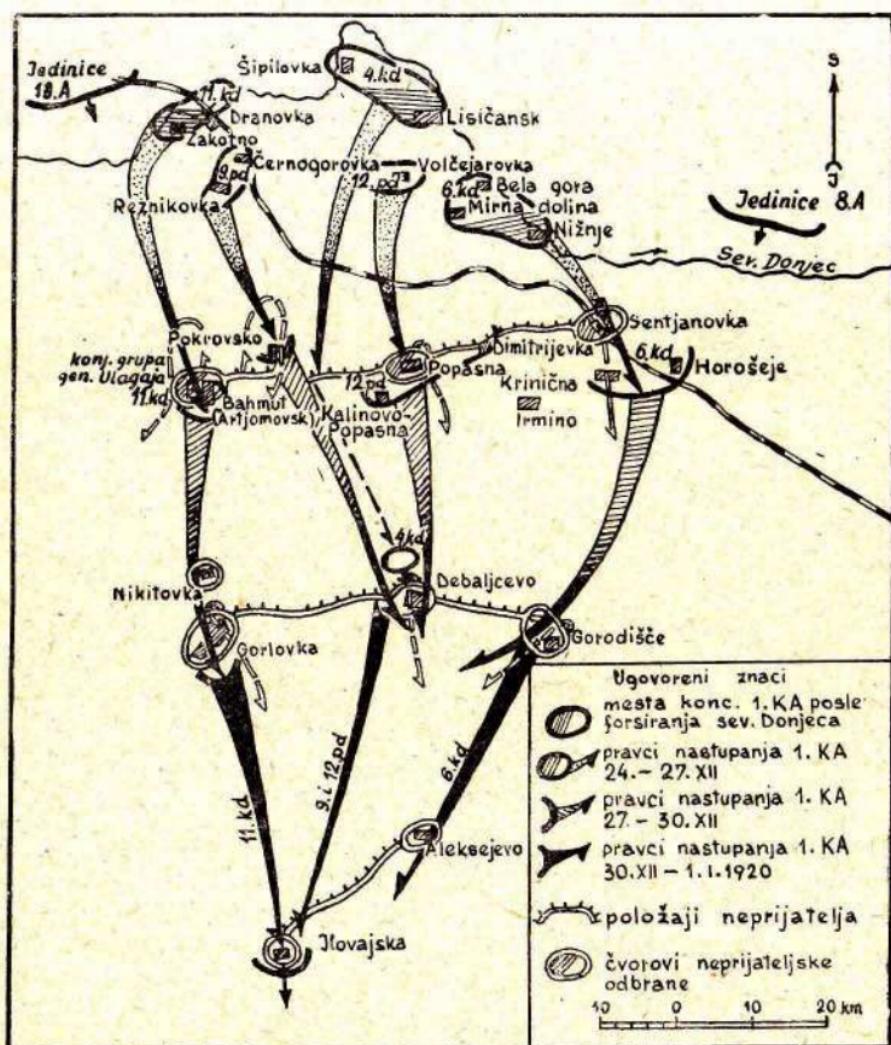
Oklopni vozovi morali su izaći na stanicu Popasna i odatle dejstvovati u tri pravca: Popasna — Bahmut, Popasna — Gorlovka i Popasna — Debajcevo.

25. decembra jedinice Konjičke armije prešle su u napad na Bahmut i Popasnu. Istog dana su belogardejci, koji su završili pregrupisavanje svojih snaga, krenuli u protivnapad iz rejona Nikiforovka — Fjodorovka opštим pravcem Radionovka — Jama. Ovo je dovelo do borbe u susretu između 11. konjičke i 9. pešadijske divizije i konjičke grupe Ulagaja i 2. pešadijske divizije belih. Borba je trajala do kasno uveče. Beli su usmerili svoj napad, uglavnom, protiv 9. pešadijske divizije, ali je naša pešadija sa uspehom odbila sve neprijateljske juriše.

Smeli manevr 4. konjičke divizije odlučio je ishod borbe u ovom rejonu. Gorodovikov je ujutru 26. decembra izveo svoju diviziju u rejon Mihajlovka — Orehovka i time ugrozio desni bok i pozadinu bahmutske grupacije belih, koja je napadala 11. konjičku i 9. pešadijsku diviziju. Dubokim upadanjem u položaje belih i rasecanjem njihovog fronta na dva dela, 4. divizija je stvorila realne uslove za njihovo okružavanje. Usled toga je neprijatelj počeo 26. decembra hitno povlačenje na jug. U rejonu Brjancevke 2. konjička brigada 4. divizije udarila je u bok 2. pešadijske divizije belih, koja se povlačila, i skoro ceo Crnomorski pešadijski puk ove divizije, koji je brojao oko 1.500 bajoneta, bio je uništen. Ostaci 2. pešadijske divizije denjikinaca u panici su pobegli ka Nikitovki. Tamo su se, takođe, povukle i Kubanska i Terska kozačka divizija korpusa generala Ulagaja, pod udarcima 11. konjičke divizije. Goneći neprijatelja, 11. konjička divizija je zauzela Bahmut u 10 časova 27. decembra i izbacila iz grada, zajedno sa drugim jedinicama belih, i Markovsku oficirsku pešadijsku diviziju.

Jedinice 9. pešadijske divizije izašle su dotle u rejon Pokrovskog.

12. pešadijska divizija je vodila 25. i 26. decembra tešku borbu i uporno se probijala u pravcu Popasne, uz pomoć oklopnih vozova. Divizija je uveče 26. decembra potisla na svome putu jedinice 2. kubanskog korpu-

Skica 11. — Borbena dejstva 1. konjičke armije u donbaskoj operaciji trupa južnog fronta

sa i izašla u rejon Popasna — Kalinovo — Popasna — Dimitrijevka. U isto vreme 6. konjička divizija je odbacila 4. donski konjički korpus belih i dostigla liniju Krinična — Horošeje.

27. decembra 1. konjička armija je dobila bitku u severnom delu Donjeckog basena i čvrsto osvojila liniju Bahmut — Popasna, prvu odbrambenu liniju belih u Donbasu.

Posle poraza na liniji Bahmut — Popasna denjikinci su pokušavali da organizuju otpor na železničkoj liniji Gorlovka — Debajcevo. Pregrupisavanjem svojih snaga beli su spremili protivudar u levi bok Konjičke armije, čije su jedinice dотле izašle na liniju Lugansko — Jekatarinovka — Stepanovka — Lozovka.

Revolucionarni vojni sovjet 1. konjičke armije doneo je odluku o istovremenom napadu na stanice Gorlovka i Debajcevo. U vezi sa takvom odlukom postavljeni su zadaci: 11. konjička divizija sa oklopnim vozovima da zauzme Gorlovku 29. decembra i dalje da nastupa na Ilovajsku; 9. i 12. pešadijska divizija, odlučnim i brzim dejstvima, da zauzmu Dobajcevo i dalje da nastupaju u pravcu Ilovajske; 6. konjička divizija da ubrza nastupanje pravcem na jug, obuhvatajući bele u rejonu Debajceva sa istoka; 4. konjička divizija da bude u armijskoj rezervi u rejonu Novo-Pavlovska (Voznesensko).

Obuhvatni manevar 6. divizije sa istoka i odlučno nastupanje pešadijskih jedinica sa fronta, brzo su rešili sudbinu Debajceva. 29. decembra beli su otuda bili izbačeni.

Pobeda kod Debajceva uticala je i na razvoj napada u pravcu Gorlovke. 11. konjička divizija zajedno sa jedinicama 9. pešadijske divizije slomila je otpor belogardejaca i 30. decembra zauzela Gorlovku i Nikitovku.

Iako umorne, divizije udarne grupe nastavile su sa razvijanjem postignutog uspeha, ne obraćajući pažnju ni na rđavo vreme. 31. decembra 6. konjička divizija je

izašla u rejon Aleksejeva i presekla put za povlačenje Markovske oficirske pešadijske divizije. Posle žestoke borbe 3 markovska puka su bila gotovo potpuno razbijena.

11. konjička i 9. pešadijska divizija, uz podršku oklopnih vozova, produžile su napad od Gorlovke i 1. januara 1920. zauzele stanicu Ilovajsku i rejon Amvrosijevke, pri čemu je do nogu potučena Čerkaska divizija belih.

Ostale razbijene grupe belogardejaca pobegle su delom na jugozapad a delom na jugoistok.

Na taj način, potpuno je propao i ovaj pokušaj belih da zaustave munjevito nadiranje 1. konjičke armije kroz Donbas. 1. januara 1920. Donbas je bio potpuno oslobođen od denjikinaca.

U borbama za Donbas Konjička armija, zajedno sa pridatim pešadijskim divizijama, nanela je neprijatelju velike gubitke. Samo od 25. do 31. decembra ubili smo belima oko 3.000 ljudi a oko 5.000 zarobili. Zaplenjeno je 24 topa, 170 mitraljeza, najmanje 10.000 topovskih zrna, oko pola miliona pešadijske municije, 5 oklopnih vozova, 1.500 osedlanih konja i mnogo raznog ratnog materijala.

Pobeda u Donbasu imala je ogroman politički, ekonomski i operativno-strateški značaj. Sovjetska Republika je dobila proleterski Donbas sa njegovim revolucionarnim radnim stanovništvom i moćnim izvorom goriva, koje je toliko mnogo nedostajalo. Konjičkoj armiji, koja je dejstvovala na spoju Donske i Dobrovoljačke armije belih, otvorio se najkraći put za nastupanje na Rostov i Taganrog radi konačnog cepanja denjinskog fronta na dva dela.

Uspeh donbaske operacije 1. konjičke armije bio je uslovljen pešadijskim združenim jedinicama. Oslanjujući se na pešadijske jedinice, koje su svojim aktivnim dejstvom na centru fronta prikvale neprijatelja, konjičke divizije su mogle da vrše smelo i energično manevri

sanje za napadanje neprijatelja u bokove i s leđa, iznudjući pobedu u uslovima nepovoljnim za njega.

Gipkost manevra i njegovo pravovremeno obavljanje, postignuti su u velikoj meri maksimalnim približavanjem rukovodstva trupama. Revolucionarni vojni sovjet armije sa terenskom operativnom grupom štaba, nalazio se celo vreme kod jedinica.

Za uspešnost borbi za Donbas imalo je ogroman značaj, takođe, i toplo saosećanje i podrška, koje su pružali našoj vojsci trudbenici Donbasa.

Preko lokalnog stanovništva znali smo bukvalno sve o neprijatelju i zahvaljujući tome mogli smo na vreme da pogodimo njegove namere. U gusto naseljenom Donbasu bilo bi teško ostvariti uspešno obilaženje neprijateljskih krila bez naših drugova seljaka i rudara. Naročito veliku pomoć pružale su nam konspirativne partijske i sovjetske organizacije Donbasa kao i, iako sitne ali čvrsto povezane sa stanovništvom, partizanske grupe.

Dok je buržoazija, koja je bežala kroz Donbas, sejala paniku kod belih trupa, trudbenici Donjeckog basena su svojim radosnim dočekivanjem i podrškom jedinicama Konjičke armije veoma uzdizali njihov borbeni duh.

XIII. U BORBAMA ZA ROSTOV

1

Nastupila je nova 1920. godina — godina velikih pobeda sovjetskog naroda.

Da sagledamo situaciju, kako bi Revolucionarni vojni sovjet mogao što bolje da organizuje gonjenje neprijatelja razbijenog u Donbasu, Ščadenko i ja smo otišli 1. januara u prethodničke jedinice divizija, dok je Klement Jefremovič, kao poznavalač Donbasa, ostao u štabu armije na pripremi novogodišnjeg pozdrava borcima Konjičke armije i proglašu radnicima Donjeckog basena. On je htio da to svrši uoči 1. januara, ali nije mogao zato što je morao celo vreme da bude kod jedinica i neposredno rukovodi tokom borbi.

Posle obilaska 11. konjičke i 9. pešadijske divizije, Ščadenko i ja smo se razišli. On je pošao u 4. konjičku diviziju da bi preneo komandantu divizije naređenje za povlačenje divizije u armijsku rezervu, a ja sam krenuo u štab 6. konjičke divizije u Kolpakovku. U Kolpakovki me je dočekao Timošenko sa izveštajem da su prethodnice divizije, goneći neprijatelja, zauzele Uspensko.

Do kraja dana ostao sam u 6. diviziji proučavajući pukovske obaveštajne podatke u želji da sagledam glavni pravac povlačenja neprijatelja i saobrazno tome da odredim dalja dejstva Konjičke armije. Iz podataka se videlo da se znatan deo neprijateljskih snaga, izbačenih iz Donbasa, povlačio u Taganrog. Timošenko je izvestio da se prethodnice 6. divizije na tom pravcu nalaze stal-

no u kontaktu sa neprijateljem, koji se povlači više-manje organizovano, dok u pravcu Rostova beli beže u panici tako brzo da izvidnice divizije jedva stižu za njima.

Naredio sam Timošenku da istakne jedinice u Matvejev Kurgan i da tačno proceni jačinu grupacije neprijatelja koji se povlači ka Taganrogu, a u pravcu Rostova da vrši pojačano izviđanje, težeći da uspostavi vezu sa jedinicama 8. armije.

Tek ujutru 2. januara vratio sam se u Čistjakovo, gde je bio operativni deo štaba Konjičke armije. Kliment Jefremovič me je ukorio zbog dugog odsustvovanja i odmah zatrpaо pitanjima o stanju na frontu. Detaljno sam ga informisao i upitao kako stoji stvar sa novogodišnjim pozdravom i proglašenjem.

— Davno su gotovi — odgovorio je Kliment Jefremovič. — Jefim Afanasjevič i ja očekivali smo vas još sinoć da potpišete ova dokumenta, a vi, golubiću moj, kad ste se pojavili? Tako ćemo čestitati Novu godinu tek kad ona postane stara. Evo slušajte: »Ova godina biće istorijska godina, u kojoj će se Konjička armija, koja nanosi smrtni udarac neprijatelju, ovenčati trajnom slavom, noseći na svom putu strah i užas neprijatelju a mir i sreću trudbeničkom radničko-seljačkom narodu...«.

— Pa, kako je? — upitao je Vorošilov odlažući pozdrav.

— Mislim da je dobro.

— E, slušajte sad... — I on je pročitao proglašenje.

— »Drugovi radnici!

Pobednička Crvena armija čestita vam, radnicima Donjeckog basena, oslobođenje od vlasti prokletog Denjikina i njegove bande: kapitalista, zemljoposrednika i generala.

Crvena armija pozdravlja vás, koji ste uložili tolike živote i toliko snage u našu svetu borbu za prava i socijalizam.

Našim zajedničkim naporima neprijatelj je, najzad, slomljen.

Naša armija, prožeta jasnom svešću o potrebi i istinitosti borbe, zadojena jedinstvenom snažnom voljom za pobedom, dokrajčuje Denjikina, tog psa svetske kontrarevolucije, koji već crkava.

Mi smo ubeđeni da grabljive kandže kapitalista neće nikad više dotaknuti naše proletersko dobro — Donečki basen, da nikad više neće zacrveneti od radničke krvi naši rudnici i fabrike.

Vi ste, drugovi, preživeli strašno, teško vreme kad je denjikinska banda, jaka zbog pomoći Antante u zlatu i oružju, jaka zbog pomoći svih neprijatelja radnog naroda — razbijala naše pukove i ugnjetavala vas u rudnicima i fabrikama.

Tada je Denjikin prikupio sve svoje snage — oficire sa zlatnim epoletama, gospodske sinove i prevareno radno kozaštvo Dona i Kubana i svom snagom navalio na našu Crvenu armiju.

Bili smo prisiljeni da odstupimo, da ostavimo sve da bismo se zbili, da bismo stvorili moćnu proletersku silu. I mi smo to učinili.

Sad je Crvena armija jaka kao nikad: na svojim porazima ona je naučila da pobeđuje, dok je opasnost koja se nadvila pokrenula celu Radničko-seljačku Republiku. Svi su ustali u odbranu od neprijatelja, koji je donosio nasilje i lance.

Sad je Sovjetska Republika jaka kao nikad, ona će zbrisati sa lica zemlje sve svoje neprijatelje.

Nikad, i ni na koji način neće belogardejci da izdrže, neće moći da se spasu od naše moćne proleterske navale. Iako mi vodimo borbu u veoma teškim uslovima, kad je petogodišnji rat razbio našu privredu, kad nedostaje hleba, goriva itd. ipak radnici i seljaci Rusije ulazu herojske napore i svakim danom smo bliže pobedi.

Revolucionarni vojni sovjet 1. konjičke armije u ime Crvene armije poziva vas da napregnete sve snage u borbi za pobedu.

Pamtite — ugalj koji vi vadite, oživeće našu industriju, vi morate da ga date u dovoljnoj količini da bi sve naše fabrike i železnice krenule punom parom, da bi se brže oporavila naša proleterska komunistička privreda.

Ruski proletarijat gleda na vaš Donjecki basen sa nadom i uveren je da ćete pomoći našu industriju njegovim dragocenim ugljem.

Vi ćete opravdati ovu nadu u punoj meri.

Da znate: naša je stvar istinita, pobeda komunizma je neizbežna kao i ponovni izlazak sunca posle duge crne noći.

Radićemo bez odmora u ime našeg radničkog blagostanja.

Dole ropstvo, ugnjetavanje i vlast kapitalista!

Da živi Crvena armija — osloboditelj ugnjetenih!

Da živi proleterska revolucija u celom svetu!«¹)

— Drž' se, kontra! To je samo početak ... progovorio sam uzbuđeno, potpisujući proglašenje. — Nego evo šta, Klimente Jefremoviču i Jefime Afanasijeviću, d' idemo mi u divizije, da pritisnemo ... Meni se samo čini da bi trebalo tačnije sagledati njihov naredni zadatak.

— A šta da sagledavamo — rekao je Ščadenko. — Stvar je jasna — udariti na Taganrog. A u Taganrogu ćemo već da sagledamo kuda da nastupamo — na severni Kavkaz ili na Ukrajinu.

— Ipak bi trebalo razmisliti i sagledati stvari, ali kako? Sa Revolucionarnim vojnim sovjetom veze još uvek nema — rekao je Kliment Jefremovič. — Ja sam tražio od načelnika veze da se poveže makar sa štabom 13. ili 8. armije, ali i to ne mogu da postignu. Ne vredi da ih grdimo ... Sve je porušeno ... Beli su se pokazali u Donbasu kao najprljaviji banditi i bez ikakvog smisla pretvorili sve u gomile ruševina.

¹⁾ CGAKA, f. 11928, op. 2, d. 24, list 79—80.

— Ja ipak mislim da beli nema šta da traže u Taganrogu. Njima je korisnije da drže Rostov — rekao sam ja.

— Moguće je da je tako, Semjone Mihajloviču, ali smatram da Taganrog treba zauzeti. Ipak, Taganrog je velika luka preko koje Antanta snabdeva bele. Treba zalupiti ova vratašca a glavno je što ćemo izlaskom na Azovsko more do kraja izvršiti zadatak za razjedinjavanje armija Denjikina — izlagao je svoje mišljenje Ščadenko.

— Da mi učinimo ovako — predložio je Vorošilov.
 — Da naredimo gonjenje neprijatelja u pravcu Taganroga, a sami da pođemo na front. Tamo, na licu mesta, mi ćemo da vidimo kuda da usmerimo glavni udar — na Taganrog ili na Rostov.

Svi su prihvatili predlog Klimenta Jefremoviča, pozvali načelnika operativnog dela štaba Stepana Andrejeviča Zotova i sastavili naređenje.

Zadatak Konjičke armije je bio da ne dopusti neprijatelju da dode k sebi posle poraza u Donbasu, da ga goni i u najkraćem roku zauzme Taganrog.

Prema tom naređenju 9. pešadijska i 11. konjička divizija nastupale su na desnom krilu armije opštim pravcem na Anastasijevku i Taganrog, 6. konjička i 12. pešadijska divizija gonile su neprijatelja na centru sa zadatkom da izbiju na liniju Velika Kirsanovka — Lisiogorska. Na levom kraju armije, u rejon Milerovo — Tuzlovski i dalje na Agrafenovku izbjijala je 4. konjička divizija. Oklopnim vozovima je naređeno da dejstvuju pravcem na Taganrog.

Naređenje je poslatо divizijama, Kliment Jefremovič i ja smo pošli u 6. konjičku, dok je Ščadenko otišao u 9. pešadijsku i 11. konjičku diviziju.

Ispočetka su divizije nastupale pokazanim pravcima, dok su kasnije, prema novim podacima o neprijatelju, dobijale detaljnija uputstva.

Ustanovljeno je da je neprijatelj jako utvrdio položaje na rekama Sambeku, Tuzlovu i Grušovki. Tu su belogardejci prikupili nekoliko hiljada bajoneta pešadije, ojačane artiljerijom, tenkovima, oklopnim vozovima i blindiranim automobilima. Na istoj liniji, uglavnom u rejonu Veliki Sali — Nesvetaj — Generalski Most prikupljena je udarna grupa konjice belih, sastavljena od delova korpusa Mamontova, Naumenka, Toporkova i Barbovića.

Belogardejsko rukovodstvo je bilo uvereno u sigurnost odbrane Novočerkaska i Rostova i proglašilo je ova mesta neosvojivim. Denjikinska štampa hvalisavo je tvrdila da ako se već Caricin morao napustiti iz strateških razloga, onda će Rostov i Novočerkask bele armije braniti do poslednje kapi krvi i nikad ih neće napustiti.

Proučavanjem podataka o grupisanju neprijateljskih snaga došli smo do zaključka da glavni udar na Taganrog ne bi bio celishodan. Situacija je imperativno zahtevala nanošenje glavnog udara na Rostov.

6. januara Revolucionarni vojni sovjet je izdao naređenje o zauzimanju Rostova na Donu.

Saglasno tome, divizijama su postavljeni sledeći zadaci: 12. pešadijska divizija da izbije 7. januara na liniju Donjec (15 kilometara severozapadno od Rostova) — Mokri Čaltirj — Sultan-Sali, a 8. januara, u sadejstvu sa 6. konjičkom divizijom da zauzme Rostov; 6. konjička divizija da zauzme 7. januara Veliki Sali — Nesvetaj — Generalski Most, a 8. januara u sadejstvu sa 4. konjičkom i 12. pešadijskom divizijom da zauzme Rostov, sa zadatkom da ne dopusti rušenje železničkog mosta preko Dona; 4. konjička divizija da zauzme 7. januara Konstantinovski, Judin, Serafimov, Vološino (Olginski) a 8. januara, u sadejstvu sa 6. divizijom, zauzme grad Nahičevanj, stanicu Aksajsku i ne dopusti uništenje plovног mosta preko Dona prema kozačkom selu Olginskom; 11. konjička divizija da se prikupi u rejonu Kirpičovo — Aleksandrovsk u armijsku rezervu.

9. pešadijskoj diviziji je naređeno da zauzme i uporno brani Pokrovsko, stanicu Besergenovku i Taganrog.

Ščadenku, koji je rukovodio napadom 11. konjičke i 9. pešadijske divizije, poslano je uputstvo da 1 oklopni voz treba da ostane u Taganrogu za dejstvo sa 9. divizijom a ostali oklopni vozovi da manevrišu na deonici pruge Sinjavka — Rostov i pomažu združene jedinice udarne grupe pri zauzimanju Rostova.

Uveče 6. januara, kad smo Vorošilov i ja bili u Matvejevom Kurganu sa našim operativnim delom štaba, stigao je izveštaj da su jedinice 9. pešadijske divizije uz sadejstvo 11. konjičke divizije, zauzele Taganrog i zaplenile veliki plen.

Pri zauzeću Taganroga veliku pomoć je pružilo stanovništvo, naročito radnici pod rukovodstvom konspirativnog komiteta RKP(b) u kojem su bili Nalivajko, Moskatov, Karagodska, Falin, Golovin i Larin,

2

7. januara u 7 časova divizije Konjičke armije, koje su ulazile u udarnu grupu, pristupile su izvršavanju svojih zadataka.

Kliment Jefremović i ja opet smo otišli iz štaba u 6. konjičku diviziju da rukovodimo napadom na Rostov. Izjutra se vreme pokvarilo. Počela je mećava. Putem za štab 6. divizije neočekivano smo naišli na 1. brigadu te divizije, koja je napustila front i smestila se u zaseoku Nižnje Tuzlovsko. Komandant brigade Knjiga izvestio nas je da se brigada za vreme nastupanja sudarila sa nadmoćnjim snagama neprijatelja, izgubila 2 topa i povukla. Gubitak artiljerije bila je retka pojava u jedinicama Konjičke armije.

— Kad su navalili na nas — ni da se okrećeš — dodao je Knjiga.

— A gde je štab divizije? — pitam Knjigu.

— Veza je izgubljena — odgovorio je on — i mi dejstujemo po sopstvenoj inicijativi.

Istog momenta brigada je bila dignuta na uzbunu i bačena u napad na varošicu Čistopolje, koju je i zaузела.

Napadajući na Čistopolje, brigada je povratila svoja 2 napuštena topa i zaplenila od neprijatelja još 2 topa.

Kad smo pronašli štab 6. divizije i ispitali u čemu je stvar, ispalо je da je 6. divizija prekasno dobila na-ređenje i nije stigla da organizuje sadejstvo sa 4. divizijom.

Jedinice na levom krilu divizije, između ostalih i brigada Knjige, bile su iznenađene jakim konjičkim snaga-ma na svom boku. To su bile jedinice 4. divizije i konjička grupa 33. pešadijske divizije 8. armije. Po mećavi brigada Knjige nije mogla da raspozna svoje od ne-prijatelja i, pošto su beli malo pritisli sa fronta, ona se povukla, bojeći se okružavanja.

Uskoro je 6. divizija zajedno sa 4. divizijom prešla u nastupanje i otpočela borbu sa neprijateljem u re-jonu Generalskog Mosta.

Beli su tu prikupili znatne konjičke snage i pružali žestok otpor. Uveče 7. januara, snagom do 3.000 sabalja, neprijatelj je iz rejona Generalskog Mosta napao 6. diviziju ali pretrpevši velike gubitke, počeo je da se povlači na polazne položaje. Kad je odbacila bele, 6. divizija se pripremila za odlučan napad na Generalski Most, ali se na njenom boku iznenada pojavila druga grupa neprijatelja, jačine oko dve hiljade sabalja. Obe grupe belogardejaca su se sjedinile i opet prešle u na-pad. Žestoka borba je trajala do potpunog mraka. Iako je neprijatelj bio nadmoćan, 6. divizija se ipak uporno borila i nije uzmicala ni koraka. U toku noći borba je prestala a posle su beli opet izvršili napad, na koji je 6. divizija odgovorila protivnapadom, nanela neprijate-lju velike gubitke i odbacila ga ka Generalskom Mostu, dok je sama ostala u Čistopolju.

4. konjička divizija izjutra 7. januara krenula je naređenim pravcem i uveče se prikupila u Vološinu; 9. pešadijska divizija je ostala u Taganrogu; 11. konjička divizija, krećući se prema zadatku u rejon određen za armijsku rezervu (Kirpičeve — Aleksandrovski), stigla je u Matvejev Kurgan dok je 12. pešadijska divizija, na putu za Krim — Sultan-Sali, vodila borbu uz podršku oklopnih vozova oko stanice Sinjavke (skica 12).

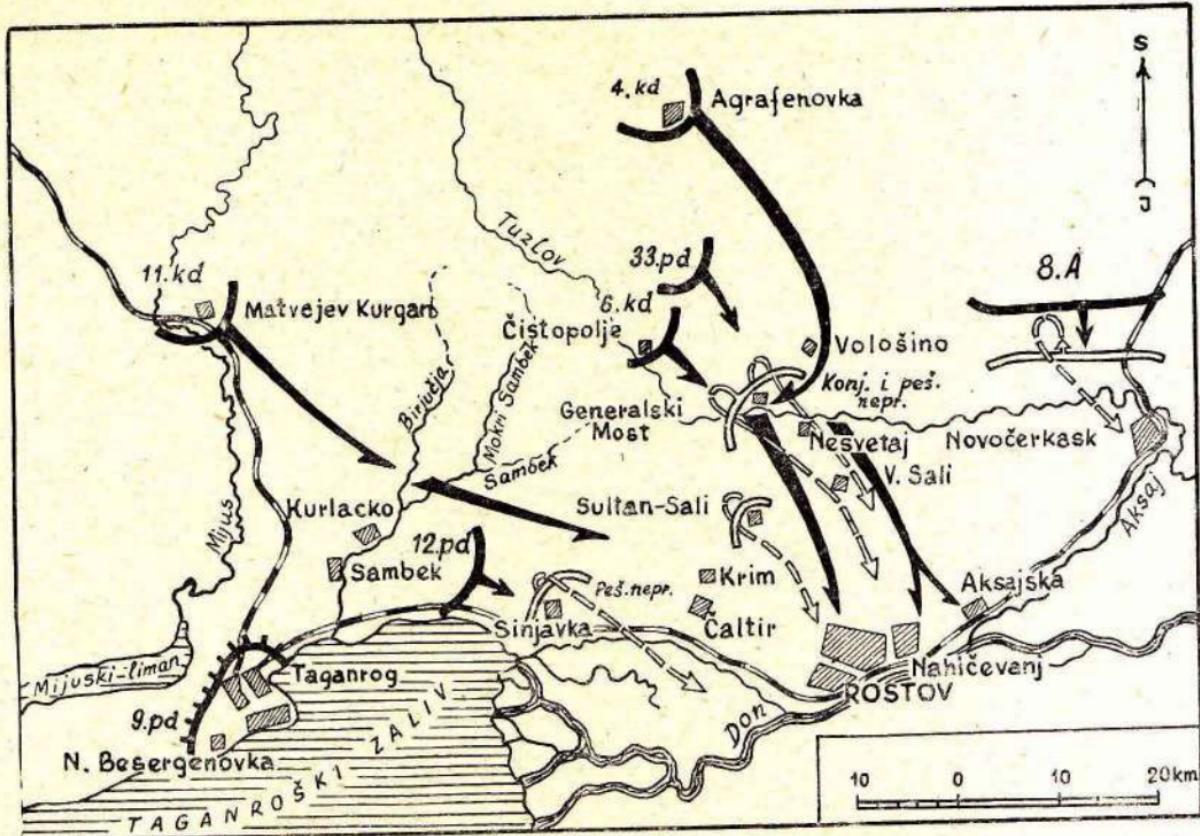
Tog dana neprijateljska konjička grupa udarila je u levi bok 15. i 16. pešadijsku diviziju 8. armije koje su nastupale pravcem na Rostov putem Agrafenovka — Nahičevanj. Obe ove divizije su pretrpele u ovoj borbi znatne gubitke i odstupile su u rejon pozadi rasporeda 4. konjičke divizije 1. konjičke armije.

Denjikinovo rukovodstvo široko je iskoristilo taj svoj delimični uspeh da bi preseklo paniku belih u Rostovu. Sutradan u Rostovu je izišao umirujući proglaš. U njemu se govorilo da su jedinice Crvene armije ne samo razbijene nego i odbačene od Rostova za više od 100 kilometer. Beli su likovali ali ih je očekivalo gorko razočaranje.

Odlučne borbe na prilazima Rostovu počele su 8. januara.

Prepostavljujući, verovatno, da su se porazom 15. i 16. divizije oni obezbedili sa severa, beli su u toku noći između 7. i 8. januara prikupili skoro sve svoje pešadijske snage u rejonu Generalski Most — Sultan-Sali i počeli napad u namjeri da nanesu udar Konjičkoj armiji u pravcu kozačkog sela Boljšekrepinskog.

Ujutru 8. januara, između neprijatelja i 6. konjičke divizije, koja je tesno sadejstvovala sa 33. pešadijskom divizijom Levandovskog, počela je uporna borba u susretu, koja je trajala skoro 12 časova. Snažnim protivjurišima 6. divizija i pešadijski pukovi 33. divizije slomili su upornost belogardejaca i prinudili ih da pređu u odbranu.

Skica 12. — 1. konjička armija razbija belogardejce 7—8. januara 1920. godine u rejonu Generalskog Mosta i zauzima Rostov

Dotle je 4. konjička divizija, nastupajući putem Agrafenovska — Nahićevanj, ušla skoro bez otpora u rejon zaseoka Olginskog (Vološino) i naglim zaokretom na zapad nanela jak udarac u bok i pozadinu neprijatelja u rejonu Generalski Most — Nesvetaj.

Uvučeni u borbu sa 6. konjičkom i 33. pešadijskom divizijom i iznenadeni pojavom 4. konjičke divizije u pozadini, beli su se dali u bekstvo za Velike Sali i Sultan-Sali ali, napadani sa sviju strana, sasvim su se izgubili i počeli da se predaju.

U to vreme konjica generala Mamontova je stajala istočno od Velikih Salija i samo je posmatrala kako Konjička armija razbija pešadiju belih. Bez i najmanjeg pokušaja da izbave svoju pešadiju, koju je snašla nesreća, jedinice Mamontova su krenule na istok u pravcu Aksajskog, a onda su prešle preko Dona i zaustavile se u kozačkom selu Olginskom. Zarobljen belogardejski pukovnik, komandant Drozdovske pešadijske divizije, ispričao je da kad je njegova divizija zapala u težak položaj, on se obratio Mamontovu za pomoć, ali mu je on odgovorio:

»Ja sve vidim. Kasno je da vas pomažem. Mrtvacu ne pomažu tople obloge. Moram da idem, led na Donu je tanak i ne mogu kao budala da skačem na njega.

Našem uspehu u ovoj borbi mnogo su doprineli mitraljesci automobilskog odreda »Sverdlov« pod komandom Argira i oklopni automobili pod komandom Vojtkevića. Oni su dejstvovali ispred naših konjičkih jedinica, napadali kolone belih koji su odstupali i uništavali ih mitraljeskom vatrom, pri najmanjem pokušaju otpora.

Svoju ulogu odigrao je, takođe, i dolazak 11. konjičke divizije u rejon Čaltir — Krim i obuhvatanje levog boka neprijatelja.

Borba u rejonu Generalski Most — Nesvetaj — Velike Sali predodredila je rezultat rostovske operacije 1. konjičke armije.

8. januara uveče 4. konjička divizija je zauzela Na-
hičevanj dok je 6. konjička divizija upala u Rostov.

Smatrajući da je odbrana na prilazima Rostovu ne-
savladića, belogardejsko rukovodstvo nije ni pripre-
milo položaje za borbu na ivicama i u centru grada.
Zato je 6. divizija upala u Rostov ničim neometana. Po-
java crvene konjice na ulicama Rostova bila je potpuno
iznenadjenje za bele, koji su te noći mirno slavili Božić — pa Denjikinovo rukovodstvo tek što je objavilo da su
crveni odbačeni 100 kilometara od Rostova!

Evo nekoliko sličica iz života u Rostovu u toku no-
ći 8/9. januara. Tramvajem se vozi grupa oficira belih.
Podnapiti su i pričaju viceve. Odjednom na stepenice
vagona uskaču naši borci i izbacuju oficire iz tram-
vaja...

— Šta je to?! Kakve li drskosti! — ljute se oficiri i,
dok jedan od njih pokušava da udari našeg borca ru-
kavicom po licu, ostali već shvataju da imaju posla sa
crvenima i dižu ruke uvis...

U sali za igru u raskošnoj vili dame i oficiri se
kočoperno klanjaju igrajući mazurku i ne sanjajući da
u susednoj trpezariji konjanici već sedaju za bogatu
trpezu.

U drugoj vili konjanici nalaze oficire za prazničnom
trpezom. Oficiri se brane čime stignu — neko oružjem a
drugi flašama i tanjirima.

U hotelu »Palas«, bežeći od naših boraca, nekoliko
generala se nabilo u kabinu lifta.

»Ovamo ne može, tu stanuju gospoda oficiri« —
tako se konačarima 6. divizije odgovaralo po kućama.
U jednoj kući gazdarica nije htela da pusti komandan-
ta 34. puka ove divizije, tvrdeći da je njenu kuću zau-
zeo gospodin general. I zaista, komandant 34. puka je
našao u toj kući denjikinskog generala koji se komotno
razbaškario na divanu u društvu sa svojim mlađim ofi-
cirim.

Komandant 2. brigade 6. divizije izveštavao je da je zaplenio belogardejski oklopni voz, u kojem je našao »potpuno mirnodopsko stanje duhova«. Komandant 1. brigade Knjiga javio je da su njegovi borci »tiho skinuli stražu sa železničkog mosta«.

Ujutru 9. januara rostovska dečurlija, okretna i nemirna kao vrapci, još su pokušavala da proture primerke sinoćnog broja belogardejskih novina u kojima su se, u rubrici »Vesti sa fronta«, poštovana gospoda obaveštavala o pobedama belih severno od Rostova.

Tog dana u gradu su počele ulične borbe sa belogardejskim jedinicama, koje je 4. divizija izbacila iz Ak-sajskog i Nahičevanja, i sa raznim lutajućim belogardejskim jedinicama.

Uz pomoć 33. pešadijske divizije Levandovskog, koja je ušla u Rostov 9. januara ujutru, otpor belih je bio savladan i 10. januara u gradu više nije ostalo neprijateljske vojske.

11. januara Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije poslao je Revolucionarnom vojnom sovjetu Južnog fronta i V. I. Lenjinu sledeći izveštaj:

»Crvena Konjička armija je zauzela 8. januara 1920. u 20 časova gradove Rostov i Nahičevanj. Naša slavna konjica uništila je živu силу neprijatelja, koja je branila osina gnezda aristokratsko-buržoaske kontrarevolucije. Zaplenjeno je preko 10.000 vojnika belih, 9 tenkova, 32 topa, oko 200 mitraljeza, mnogo pušaka i ogromna komora. Sav taj plen uzet je posle krvavih borbi. Neprijatelj je toliko bio razbijen da nije ni primetio naš ulazak u grad i mi smo celu noć 8/9. januara likvidirali razne štabove i vojne ustanove belih. Ujutru 9. januara u Rostovu i Nahičevanju otpočele su ulične borbe koje su trajale ceo dan.

10. januara gradovi su potpuno očišćeni i neprijatelj je oteran u Batajsk i Gnijoaksajsko. Vanredno jaku maglu i kišu omeli su gonjenje neprijatelja i on je tako dobio mogućnost da uništi manje mostove preko re-

ke Kojsug kod Batajska i preko Dona kod Aksajskog. Železnički i drugi mostovi u Rostovu ostali su čitavi.

Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije stvorio je u Rostovu Revolucionarni komitet i postavio komandanta garnizona i komandanta grada. U gradu ima veliki broj raznih intendantskih i drugih skladišta, prepunih raznog materijala. Sve se evidentira i čuva.

Danas, 11. januara, bila je smotra dve konjičke divizije kojoj su prisustvovali mnogi radnici Rostova i Nahićevanja, na čelu sa članovima konspirativne organizacije komunista. Izrečeni su pozdravi Crvenoj armiji, Sovjetskoj Republici i vodama komunističke revolucije.

Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije čestita vam slavnu pobedu u ime Konjičke armije i oduševljeno kliče »ura« za naše vođe.

Da živi Crvena armija!

Da živi konačna победа комунизма!

Da živi sovjetska vlast u celom svetu!«²⁾

Oslobađanjem Taganroga i Rostova završeno je strateško cepanje denjikinskog fronta na dva dela.

To je bila istaknuta победа sovjetske vojske, победа која је довела армију Деникина пред катастрофу.

У одговор на извештај Revolucionarnog vojnog sovjeta Konjičke armije о oslobođenju Rostova, Revolucionarni vojni sovjet Južnog fronta poslao je sledeći telegram:

»Beskompromisna muževnost i hrabrost heroja Konjičke armije povratili су Rostov Sovjetskoj Rusiji. Crvena zastava се leprša на zidinama бивше tvrđave zakletih neprijatelja ruskog radnog naroda. Odajemo пошту grobovima crvenih boraca koji су пали u borbama за уништење главног ослонца јуžне kontrarevolucije. Bratski pozdrav crvenim junacima koji nose на Kavkaz zastavu oslobođenja. Grlimo drugove Budonija, Vorošilova i Ščadenka«.³⁾

²⁾ CGAKA, f. 246, op. 4, d. 1060, list 182.

³⁾ CGAKA, f. 245, op. 1, d. 9, list 145.

Posle zauzimanja Rostova i Taganroga, Južni front je dobio naziv Jugozapadnog a 1. konjička armija je predata Jugoistočnom frontu.

10. januara Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije je dobio direktivu komandanta Jugoistočnog fronta od 9. januara, koja je stavila u zadatak 1. konjičkoj armiji da pređe Don na delu između Batajska i Olginskog i da izbije na liniju Jejsk — Stara Minska — Kuščevska.

Na osnovu ove direktive, 10. januara je izdato na-ređenje Konjičkoj armiji za gonjenje neprijatelja, ali njegovo izvršenje obustavljeno je zato što je vreme oju-žilo, počele su jake magle i led je postao nesiguran, dok armija nije imala dovoljno mostova i drugih sredstava za prelaz Dona.

1. brigada 6. konjičke divizije prešla je na levu obalu Dona preko železničkog mosta ali se vratila, za-to što je usled toplog vremena i kiša močvaran teren na levoj obali Dona postao potpuno neprolazan za konjicu. Na levoj obali, prekoputa Batajska, ostala su samo 2 oklopna voza sa malim pešadijskim jedinicama.

Komandantu fronta Šorinu je poslat izveštaj sa obrazloženjem zašto je nastupanje bilo zaustavljeno. U iz-veštaju je rečeno:

»Jedinice Konjičke armije izviđaju r. Don, zato što je neprijatelj uništio sve prelaze na liniji Nahičevanj — Aksaj. Ostao je čitav samo jedan prelaz — pontonski most pored rostovskog železničkog mosta, sposoban za prelaz svih rodova vojske. Kilometar ipo severnije od Batajska neprijatelj je uništio pontonske mostove preko reke Kosjuga, na koje je prethodno navukao kamione i oklopne automobile. Sve reke, kako Don tako i njegove pritoke, pokrivenе su ledom koji ne može da izdrži ni pešaka, a kamo li konjanika. Sem toga, od 8. do 11. ja-nuara 1920. traju jake magle koje potpuno onemogu-ćavaju nastupanje.

Manjim taktičkim jedinicama konjice naređeno je da vrše iznenadne napade na neprijatelja. Preduzete su mere za popravku mostova koje je neprijatelj oštetio i posle toga pristupiće se izvršavanju zapovesti br. 3⁴⁾ upućene Konjičkoj armiji.

U očekivanju uputstava štaba fronta, Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije sređivao je svoje jedinice i preduzimaо mere za organizovanje prelaska preko Done. Između ostalog gradio se veliki plovni prelaz od lokalnog materijala (manjih šlepova, većih i manjih čamaca, buradi, balvana) u rejonu Nahičevnja.

12. januara u Rostov je stigao komandant 8. armije Sokolnikov. Istog dana on je pozvao na savetovanje komandante divizija 8. armije na koje sam bio pozvan i ja sa Klimentom Jefremovićem.

Na početku savetovanja Sokolnikov je izjavio da Rostov ulazi u zonu nastupanja 8. armije i, osmehujući se, rekao da se čudi kako to da se Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije »nije potrudio ni da pokuca na vrata ulazeći u tuđu kuću«.

Ja sam oštro odgovorio Sokolnikovu da je Konjička armija zauzela Rostov ne iz nekih trgovačkih razloga, nego na osnovu opšteg zadatka štaba fronta u interesu cele Crvene armije a to znači i 8. armije.

— Ali postoji direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Južnog fronta — prekinuo me je Sokolnikov — direktiva koja određuje zadatke svakoj armiji ponosa. Prema toj direktivi, Novočerkask, Nahičevanj i Rostov zauzima 8. armija, dok vaša armija treba da bude u Taganrogu i da se ne uvaljuje tamo gde ne treba.

— Nama je poznata direktiva fronta od 3. januara koju ste nam vi druže Sokolnikove dostavili nedopustivo kasno⁵⁾ — rekao je Kliment Jefremović. — U toj direktivi je rečeno da 8. armija treba da zauzme Novočer-

⁴⁾ Zapovest za gonjenje neprijatelja od 10. januara 1920.

⁵⁾ Direktivu Rev. voj. sovj. Juž. fronta od 3. januara trebalo je da dostave komandanti 8. i 13. armije Rev. voj. sovj. 1. konjičke armije. Ni jedan od njih to nije učinio na vreme.

kask, Nahičevanj i Rostov, a 1. konjička armija — Taganrog i Rostov.

— To znači — dodao sam — da Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije nije ušao u »tuđu kuću« nego u svoju. I ako je Konjička armija izbacila belogardejce iz Rostova pre nego što je to mogla učiniti 8. armija, to znači da se ona bolje borila.

Kliment Jefremovič je rekao da Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije smatra da je pravilno postupio i da ne vidi razlog za pretenzije od strane Revolucionarnog vojnog sovjeta 8. armije.

— Dok se cela zemlja raduje pobedi nad belogardejštinom kod Rostova, vaše nezadovoljstvo dejstvom Konjičke armije u najmanju ruku je čudnovato — dodao je on.

Pošli smo prema izlazu dok je Sokolnikov vikao za nama da on to neće tako ostaviti, da će se žaliti, zahtevati, pisati...

Kad smo izašli na ulicu Kliment Jefremovič ukorio me je za oštar ton u razgovoru sa Sokolnikovim.

— A kakvim tonom treba razgovarati sa takvim ljudima?! Vidi ga, njemu se ne svida što je Rostov zauzela 1. konjička a ne 8. armija. Pazite, Klimente Jefremoviču, iza nezadovoljstva Sokolnikova proviruje mržnja naših neprijatelja, koji vrebaju svaku priliku da bace klipove pod noge Konjičke armije, želeći da umanje svaku njenu pobedu. Kome to koristi?...

— No, dosta galame Semjone Mihajloviču — opomenuo me je Kliment Jefremovič. — Znam, sad ćeš se setiti da Konjičku armiju niko ničim ne snabdeva, da se njeni prezdraveli borci upućuju iz bolnice u druge jedinice...

vojnog sovjeta a posle i na partijskoj konferenciji stvoren je plan političkog rada koji bi obezbedio izvršenje daljih zadataka Konjičke armije za konačnu likvidaciju vojske Denjikina na Donu, Kubanu i severnom Kavkazu.

Krijući se iza Dona, denjikinci su počeli pripremu uporne odbrane na liniji Azov — Kojsug — Batajsk — Olginsko — Maničko, koristeći reke Don, Kojsug i Manič kao jake prepreke. Na frontu Azov — Batajsk — Olginsko, denjikinsko rukovodstvo prikupilo je svoje glavne snage — dronske i kubanske konjičke korpuze i odvojene jedinice »dobrovoljačke« armije, čija je glavna ostala odsečena u Ukrajini.

8. crvena armija u to vreme se nalazila na desnoj obali reke Aksaja, od Nahićevanja do Novočerkaska. Konjička armija je prikupljena uglavnom u Rostovu i Nahićevanju. U takvim uslovima komandant Jugoistočnog fronta Šorin je naredio da se izvrši njegova ranija direktiva. Prema toj direktivi 1. konjička armija trebalo je da forsira Don na delu Batajsk — Oljginska, da probija neprijateljski front i izbije na liniju Jejsk — Stara Minska — Kuščovska. 8. armija trebalo je da forsira Don pravcem Oljginska — Staročerkask i izbije na liniju Kuščovska — Mečetinska.

Dakle, Konjička armija je imala da nanese frontalni udar glavnini neprijatelja u Batajsku i Oljginski.

Prilikom procene zemljišta, položaja i načina grupisanja neprijatelja došli smo do zaključka da bi napad na Batajsk bio krajnje necelishodan, zato što bi Konjička armija mogla da upadne u veoma nezgodan položaj.

Kao prvo, zemljište apsolutno nije bilo podesno za napad na Batajsk. Posle prelaza Dona Konjička armija bi naišla na močvarno i teško prolazno zemljište čak i u suvo doba godine. Sad, na početku borbi Konjičke armije u tom rejonu, niske i široke doline reka Dona i Kojsuga, koje su nas odvajale od Oljginske i Batajske, bile su poplavljene vodom pokrivenom tankim ledom. Neprijateljska artiljerija je pretvarala sve to u kašu od

blata, leda i vode. U našim pokušajima da napadamo, jedinice nisu mogle da izvuku ni jedan top i ni jednu mitraljesku tačanku. Konjička armija je gubila svoj glavni kvalitet, svoju pokretljivost, gubila mogućnost manevra. Neprijatelj, pak, koji je držao dobre položaje, mogao nam je nanositi protivudare na svim pravcima i sa jakim snagama.

I drugo, 8., 9. i 10. armija, koje su posle dugotrajnog nastupanja stigle na reke Don i Manič, još nisu izvršile pregrupisavanje svojih snaga, a to znači da nisu bile spremne da podržavaju Konjičku armiju svojim aktivnim dejstvom. Neprijatelj, koga nisu prikivale susedne nam armije, bio je u stanju da skida trupe sa drugih delova fronta i da stvara potrebnu koncentraciju snaga protiv Konjičke armije.

I pored očevidne necelishodnosti napada na Batajsk, morali smo da izvršimo direktivu Šorina. 16. januara je izdato naređenje Konjičkoj armiji za forsiranje Dona i zauzimanje batajskog mostobrana. Međutim, Konjička armija koja je počela napad 17. januara, nije uspela čak ni pešačkim strojem da razvije svoje jedinice u borbeni poredak po batajskim baruštinama niti da koristi ni artiljeriju ni mitraljeze.

Tog dana smo Vorošilov i ja lično vodili borce na juriš, nekoliko puta se dohvatali ivice kozačkog sela Oljuginskog, ali nas je svaki put uraganska vatrica mitraljeza i topova belogardejaca vraćala natrag. U jednom od takvih juriša na pravcu Batajska Vorošilov je potpao pod jaku neprijateljsku artiljerijsku vatru. Čitava serija granata, koja se sručila oko njega, provalila je led i Klement Jefremovič je upao u vodu zajedno sa konjem. Pod kišom mitraljeskih zrna borci su mu pomogli da izađe iz vode i spasli njegovog konja.

U nemogućnosti da postigne uspeh, Konjička armija se uveče povukla na polazne položaje.

U toku noći obratili smo se komandantu fronta Šorinu, moleći ga da povuče direktivu za napad na Batajsk

ili pak da pruži odlučnu podršku Konjičkoj armiji napadom jedinica drugih armija. Šorin je odbio da povuče svoju direktivu ali je obećao da će narediti napad desnokrilnim divizijama 8. armije.

Izjutra 18. januara jedinice Konjičke armije opet su prešle Don i krenule u napad. U pravcu Batajska napadale su 12. pešadijska i 6. konjička divizija. Uz aktivnu podršku oklopnih vozova one su ceo dan vodile tešku borbu, ali bez uspeha. Preko prelaza kod Nahičevanja prešle su 4. i 11. konjička divizija. Zajedničkim snagama, podržane desnokrilnom 16. pešadijskom divizijom 8. armije, one su izbacile neprijatelja iz kozačkog sela Olginskog i gonile ga do mraka u pravcu Homutovskog.

U svitanje 4. i 11. konjička divizija krenule su u energičan napad sa zadatkom da izbiju na liniju Kagaljnica — Azov — Kulešovka — Kojsug — Batajsk — Zlodejsko. 6. divizija je ostala kao rezerva 4. i 6. divizije. Međutim, neprijatelj je držao jake položaje kod Batajska i koncentracijom jakih snaga konjice, artiljerije i mitraljeza uz aktivnu podršku oklopnih vozova, prikovoao naše jedinice jakom mitraljeskom i artiljerijskom vatrom i onemogućio napredovanje.

Noć su divizije provele: 4. u Nahičevanju, 6. i 11. u Olginski, kuda je prošle večeri stigla i 16. pešadijska divizija 8. armije.

Svu noć 19/20. januara neprijatelj je jurišao na Olginsku da bi izbacio naše jedinice iz sela. Na ovom sektoru žestoke borbe trajale su ceo sledeći dan. Udarima svoje konjice u bokove naših jedinica u Olginski, beli su težili da ih odseku od prelaza u Nahičevanju. Zahvaljujući upornosti 6. i 16. divizije uz podršku 4. divizije, neprijatelj nije imao uspeha. Ipak, uveče 20. januara pod pritiskom nadmoćnih snaga belih, jedinice Konjičke armije i 16. pešadijske divizije napustile su Olginsku i počele povlačenje preko Dona. Videći da se naše jedinice povlače, beli su pojačali pritisak, probili se na spoju 6. konjičke i 16. pešadijske divizije i u kolonama se us-

tremili ka prelazu kod Nahičevanja. Stanje je spasla 4. konjička divizija, koja se bacila u protivnapad. Ona je odbila neprijatelja a jednu njegovu kolonu je pritisla uz reku i uništila.

Žestoke borbe su se rasplamsale 21. januara. Na desnom krilu je bačena u borbu 9. pešadijska divizija, koja je ranije bila u armijskoj rezervi. Jugozapadno od Rostova su njeni pukovi ceo dan jurišali na zaseoke Kumženski, Koluza jevo, Obuhovku, Ust-Kojsug.

Na centru je napadala na Batajsk 12. pešadijska divizija. 3. brigada ove divizije, ne obazirući se na uragansku mitraljesku i artiljerijsku vatru i neprolazne baruštine, prešla je reku Kojsug i u streljačkom stroju stigla do na dva kilometra od Batajska. Ipak se i ova brigada morala povući i to zbog slabog dejstva ostalih jedinica divizije i velike nadmoćnosti neprijatelja.

Naročito žestoka borba se rasplamsala na levom krilu armije, gde su u 6 časova ujutru, vođene lično od Vorošilova i mene, 2 brigade 4. konjičke divizije, cela 6. konjička divizija i 31. i 40. pešadijska divizija, krenule u odlučan napad u pravcu Oljginske. Snažni juriši naših jedinica i protivjuriši neprijatelja smenjivali su se jedan za drugim. Ceo dan su gruvali topovi i bez prestanka klokotali mitraljezi. Posle duge, vanredno napete i krvave borbe beli su izbačeni iz Oljginske. Oni su, međutim, prikupili oko 10.000 sabalja konjice i jake pešadijske snage, prešli u protivnapad i po cenu ogromnih gubitaka potisnuli naše jedinice iz Oljginske i prinudili ih da se povuku preko Dona.

21. januar je bio jedan od najtežih dana za Konjičku armiju. Armija je pretrpela velike gubitke boreći se, u veoma nepogodnim uslovima za konjicu, protiv nadmoćnih neprijateljskih snaga (oko 15.000 sabalja i 10.000 bajoneta) koje su držale jake položaje.

Samo su ljudi snažnog revolucionarnog duha, koji nisu štedeli svoju krv i život za pobedu nad neprijateljem, mogli izdržati ovo nemoguće teško iskušenje.

Odvažnost s kojom su se borci, starešine i komesari borili u borbama 20. i 21. januara, išla je do samopožrtvovanja. Tako se, za vreme napada na Oljginsku, komandir voda 21. konjičkog puka Linovski Aleksandar Sergejevič bacio sa svojim vodom na 3 mitraljeza belih, koji su zadržavali napad 2. brigade 4. divizije. Linovski je urušio neprijateljske mitraljeze i otvorio put brigadi.

Kad su naše jedinice odstupale ka prelazu preko Dona, napala ih je neprijateljska konjica. U tom vanredno kritičnom trenutku pomoćnik komandanta 32. puka 6. divizije Golubovski bacio se sa jednim eskadronom na jačeg neprijatelja, ošamutio ga svojom odvažnošću i omogućio jedinicama divizije da pređu Don.

21. januara, kod kozačkog sela Oljginske, kad je 4. divizija pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja morala da odstupi, ranjen je komandant 22. puka a njegov konj ubijen. Malo je falilo da on bude zarobljen. Crvenoarmejac Vasilj Markovič Kovaljčuk, ne obazirući se na vatru neprijatelja, vratio se svome komandantu i ispred nosa belih odvezao ga sa bojnog polja.

Pri povlačenju 21. puka 4. divizije od Batajska, crvenoarmejac Vladimir Lavrentjevič Marčuk primetio je da je učutao mitraljez koji je štitio povlačenje. Videći da su oba mitraljesca ispala iz stroja — nišandžija poginuo a dodavač teško ranjen, Marčuk je skopao mitraljez, otvorio vatru i štitio povlačenje sve dok svi njegovi borci nisu prešli na desnu obalu Dona.

I koliko je još boraca žrtvovalo sebe, bacajući se na mitraljeze neprijatelja ili upadajući u položaj belogardejskih baterija!

Ubeđeni u to da su frontalni napadi na Batajsk i Oljginsku beskorisni, Kliment Jefremovič i ja opet smo se obratili komandantu fronta Šorinu preko direktnе veze i molili ga da povuče svoje naređenje za napad na Batajsk od Rostova. Šorin je odbio našu molbu i izjavio da je Konjička armija utopila svoju slavu u rostovskim vinskim podrumima. Ova nečuvena uvreda, koju

je Šorin bacio herojima Konjičke armije, ogorčila nas je do dna duše.

Odgovorili smo da se Konjička armija davi i propada u batajskim baruštinama krivicom komandanta fronta i da sve dok on Šorin ne dođe u Rostov, nećemo da šaljemo armiju u besciljne napade.

22. januara je Revolucionarni vojni sovjet naredio da se sve jedinice povuku preko Dona a ujutru 23. januara poslaо je Staljinu i predsedniku Revolucionarnog vojnog sovjeta Republike Trockom, sledeći telegram:

»U toku noći 8/9. januara Konjička armija je borben zauzela gradove Rostov na Donu i Nahičevanj. Ceo 9. i pola dana 10. januara trajala je bitka u gradu i na prelazima preko Dona. Poplava usled jugovine i kiša i porušeni od strane neprijatelja prelazi preko Dona bili su uzrok zašto Konjička armija nije mogla da pređe Don na ledima neprijatelja i zauzme Batajsk i Kojsug. U tčku osam dana neprijatelj se oporavio, privukao u rejon Azov — Kojsug — Oljginska — Staročerkaska jače konjičke snage i snažno se utvrdio na kosama na levoj obali Dona.

Mrazevi 17. i 18. januara omogućili su Konjičkoj armiji izvršenje direktive Jugoistočnog fronta od 9. januara. Mi smo zauzeli kozačko selo Oljginsku i zaselak N. Potpolejski, ali su pod pritiskom nadmoćnih snaga nečij rijatelja naše jedinice bile prinuđene da napuste pokazana mesta i da se povuku preko Dona.

Ponovna jugovina pretvorila je celu niziju na levoj obali Dona u neprolaznu baruštinu. Borbe od 20. i 21. januara završene su potpunim neuspehom za Konjičku i 8. armiju. Uzroci našeg neuspeha bili su nedostatak potrebnog prostora za razvijanje i manevrisanje konjičice i rđavo vreme. Konjička armija se koprca po neprolaznom blatu a u pozadini ima samo jedan jedini, i to dosta slab, prelaz preko Dona.

U razgovoru preko direktne veze od 22. decembra, zahtevajući da Batajsk i Kojsug budu zauzeti pošto-po-

to, Šorin je uputio na adresu Konjičke armije nepravične, uvredljive i nedopuštene izraze. Smatramo svojim moralnim dugom da kategorički protestujemo protiv takvih optužbi od strane komandanta fronta, koga neko lažno obaveštava.

Mi smo komandantu fronta Šorinu predložili sledeću kombinaciju: 8. armija da ostane u Nahičevanju i Rostovu i brani te gradove, dok bi se Konjička armija prebacila u rejon kozačkog sela Konstantinovskog, gde bi se lako prebacila na levu obalu Dona i krenula u nastupanje forsiranim maršem na jugozapad, uništavajući sve na svom putu. Za uspeh ove operacije garantujemo svojim glavama. U slučaju da nastavimo sa pokušajima da zauzmemo Batajsk pravcem od Rostova i Nahičevanja, smatramo svojom moralnom dužnošću da vam skrenemo pažnju, a preko vas i sovjetskoj vladi, da mi tako uništavamo najbolju konjicu Republike i reskiramo veoma mnogo.

Komandant fronta Šorin ne odobrava naš plan. Molimo da se vi umešate da ne bismo izgubili Konjičku armiju i likvidirali uspeh koji je ona postigla u ovom pravcu.^{*)}

Idućeg dana u Rostov je došao Šorin. On je ostao na stanici u svom vagonu i najpre primio Revolucionarni vojni sovjet 8. crvene armije, a tek posle nas — Vorošilova, Ščadenka i mene. Biće da se Sokolnikov potrudio da ubedi Šorina kako se Konjička armija nezakonito uvukla u Rostov i kako u Rostovu nema nikakve vlasti a Revolucionarni komitet je samo, kako se on izražavao, »baštica Vorošilova i Buđonija«, i u celini učinio sve da nas ocrni i da odvuče Šorina od suštine problema.

Niko od nas trojice još nije lično poznavao Šorina. Kad smo ušli u vagon on nas je iskosa pogledao, sedeći u fotelji za stolom. Izvestio sam ga o stanju i o borbenim dejstvima armije, izrazio nezadovoljstvo što se ona

^{*)} CGAKA, f. 245, op. 4, d. 201, p. 190.

na takav način upotrebljava i zamolio da se povuče na-ređenje za napad na Batajsk. Kod mojih poslednjih reči Šorin je skočio i počeo da više, ponavljaajući klevete o pijančenju u Konjičkoj armiji.

Mi smo ga čuteći slušali a posle je Kliment Jefremovič predložio Šorinu da pođe u jedinice Konjičke armije da bi se uverio da je sve što prebacuje borcima i starešinama za pijanstvo — sušta kleveta.

Šorin se saglasio i mi smo krenuli. U to vreme jedinice Konjičke armije su se prikupljale kod prelaza, krećući u kolonama. Zaustavili smo se pored kolona u prolazu i pregledali dva puka 6. i jedan puk 4. konjičke divizije. Konjanici su jahali čuteći, njihajući se ravnomerno u sedlu. U stroju je bio red. Jedan borac na začelju kolone 4. divizije obratio nam se:

— Da nemate malo duvana, drugovi načelnici?

Pokazalo se da se u puku ljudi već davno muče bez duvana.

Pijanih, naravno, Šorin nije našao. Po povratku u njegov vagon upitali smo ga kako može objasniti tako čudnu situaciju: dok Konjička armija juriša na Batajsk i prolija krv po ovim baruštinama, ostale armije fronta, sem dve malobrojne divizije 8. armije, stoje bez dejstva.

Šorin je odgovorio da se armije koriste, po njegovom mišljenju, pravilno i da će se on i dalje toga pridržavati. Konjička armija mora da zauzme Batajsk, kao što je naređeno.

— U tom slučaju, izjavili smo — zahtevamo da nas razrešite komandovanja armijom, pošto ne želimo da je svojim rukama uništavamo.

— Ja vas ne mogu razrešiti komandovanja armijom — odgovorio je Šorin. — Ako se ne slažete sa mnom pišite, žalite se Revolucionarnom vojnom sovjetu Republike.

Na tome se i završio naš razgovor sa Šorinom.

Istog dana poslali smo telegram Lenjinu, Staljinu i Trockom.

Izvestili smo da je komandant Kavkaskog⁷) fronta gurnuo Konjičku armiju na ivicu propasti, apsolutno ne uzima u obzir naše mišljenje o najcelishodnijem načinu njenog korišćenja i da je, u vezi s tim, Revolucionarni vojni sovjet armije prinuđen da moli Sovjet rata i odbrane i Revolucionarni vojni sovjet Republike da razreši ili njega od komandovanja armijom, ili Šorina od komandovanja Kavkaskim frontom.

U istom telegramu predlagali smo da se Konjičkoj armiji dâ zadatak da nanese udar na spoju Donske i Kubanske armije opštim pravcem na Torgovu (Saljsk).

Već idućeg dana je Glavkom naredio komandantu Kavkaskog fronta da »obustavi frontalne napade na frontu 8. i Konjičke armije« ističući »tešku izvodljivost operacije forsiranja Dona na frontu 1. konjičke i 8. armije u datoј situaciji, kako je to dovoljno ubedljivo pokazao napad 21. januara«.⁸⁾

5

Besmisleni juriši na Batajsk bili su obustavljeni, ali Šorin je nastavio svoju nedobronamernu politiku prema nama. On je oduzeo Konjičkoj armiji 9. i 12. pešadijsku diviziju i dodelio ih 8. armiji, dok je oslabljenu Konjičku armiju prebacio u rejon Zaplavskog i Besergenjevskog sa zadatkom da forsira reku Manič iz rejona kozačkog sela Bagajevskog i nanese udar u bok rostovske grupacije neprijatelja.

8. i 9. armija su dobine zadatka da zadržavaju neprijatelja na frontu od ušća Dona do Novočerkaska.

Na taj način, Konjička armija sa svoje 3 konjičke divizije opet je bila bačena u napad bez podrške od strane susednih armija. Vest o prebacivanju Konjičke armije saznala je Denjikinova komanda i koristeći pasivnost 8. i 9. crvene armije, skinula je sa rostovskog

⁷) Jugoistočni front dobio je naziv Kavkaski front.

⁸) CGAKA, f. 109, d. 391, list 81.

pravca svoje donske i kubanske konjičke korpuze i prikupila ih protiv Konjičke armije u rejonu kozačkog sela Maničko.

Obilazeći Besergerjevsku, Konjička armija je 26. januara zauzela kozačko selo Bagajevsku a zatim zaseoke Ažinov, Kudinov, Jelkin, Fedulov i pristupila pripremama za forsiranje Maniča. U to vreme na levo krilo Konjičke armije došao je Kombinovani konjički korpus Dumenka, koji je pripadao 9. crvenoj armiji. On je imao 3 konjičke brigade, ukupno oko 3.300 sabalja.

Obratili smo se rukovodstvu fronta sa molbom da nam se potčini Dumenkov korpus u operativnom smislu. Dumenko je posle toga odmah, po sopstvenoj inicijativi, krenuo u napad želeći, izgleda, da pokaže, kako on može uspešno da dejstvuje i bez Konjičke armije. Njegov je korpus uspešno prešao Manič preko leda, ali ga je kod zaseoka Mala Zapadenka napao neprijatelj. Dumenko je izgubio svu svoju artiljeriju i polovinu mitraljeza i povukao se preko Maniča a posle toga je otisao dalje u zaseoke Strahov i Topilin, na reci Sal.

Kasnije se Dumenkov korpus čas pojavljivao na boku Konjičke armije, čas se iznenada povlačio u pozadinu i otkrivaо naše levokrilne jedinice.

To što je Dumenko radio mogli srušiti samo njegovom ličnom antipatijom prema Revolucionarnom vojnom sovjetu Konjičke armije. Stvar je u tome što je posle zauzimanja Rostova od strane Konjičke armije Dumenko došao k nama u Revolucionarni vojni sovjet. On je doneo zastavu kao poklon Konjičkoj armiji od strane Kombinovanog konjičkog korpusa i htio poštoto-poto da govori našim borcima, ali mi nismo mogli da mu to dozvolimo zato što smo još u razgovoru s njim primetili veoma sumnjive političke akcente a ja sam već odavno poznavao njegovu sklonost ka avanturizmu.

Dumenko nas je onda napustio uvređen i sad je uporno izbegavao sadejstvo sa Konjičkom armijom. Međutim, stanje na frontu gonilo nas je da i dalje zahte-

vamo potčinjavanje njegovog korpusa Konjičkoj armiji. Najzad, kao odgovor na našu molbu dobili smo veoma originalnu odluku komandanta fronta: »U granicama do zaseoka Male Zapadenke Kombinovani konjički korpus se potčinjava 1. konjičkoj armiji.«

Od levog krila armije do zaseoka Male Zapadenke bilo je samo 7 kilometara i ispadalo je tako da čim bi korpus Dumenka izašao iz ove zone od 7 kilometara, on bi izišao i iz potčinjenosti Konjičkoj armiji — zaista čudnovat način potčinjavanja!

27. januara Konjičkoj armiji je naređeno da forsira Manič i razbije neprijatelja u rejonu zaseoka Male Zapadenke. U svitanje 28. januara 6. i 11. divizija forsirale su Manič preko leda i napale belogardejce. Beli su ostavili u zaseoku 13 topova, koje su zaplenili od Dumenka i hitno odstupili ka mestu koncentracije njihovih rezervi — u zaselak Buločkin.

Dok su 6. i 11. divizija vodile žestoku borbu sa jačim snagama neprijatelja kod zaseoka Buločkina, 4. divizija, dovedena iz armijske rezerve, strelovitim udarom u rejonu Knjažesko — Leonovskog razbila je 7. pešadijsku diviziju belih i zaplenila 1.500 zarobljenika.

U ovoj borbi istakli su se komandir eskadrona 21. konjičkog puka Linik Nikolaj Kuznič i komandiri vodova tog eskadrona — Godovikov Gavrijil Pantelejevič i Gaponov Fedot Fjodorovič. Ne obazirući se na uragansku vatru neprijatelja, oni su se ustremili na čelu svojih jedinica na nadmoćne konjičke snage neprijatelja, koje su štitile bokove pešadije, i povukli za sobom puk a zatim i svu diviziju. Za hrabrost u ovoj borbi Linik, Godovikov i Gaponov kasnije su nagrađeni ordenom Crvene zastave.

Razvijajući uspeh, 4. konjička divizija je produžila sa odlučnim napadom u pozadinu neprijatelja, koji je bio u kozačkom selu Manički. Bojeći se okruženja, beli su se povukli na jug i u selo Maničku je ušla naša 21. pešadijska divizija, koja je napadala na front.

28. i 29. januara Konjička armija je vodila teške borbe sa nadmoćnijim snagama neprijatelja na levoj obali Maniča. Uveče 29. januara 4. i 11. konjička divizija bile su prinuđene da se povuku preko Maniča pod pritiskom jakih snaga belih i da se učvrste u zaseocima na desnoj obali.

6. konjička divizija je tog dana potisnula desno kri-lo neprijatelja u napadu i zaplenila 9 topova i 13 mitra-ljeza. Ipak, usled povlačenja 4. i 11. divizije na desnu obalu Maniča, 6. divizija je napustila zaselak Veseli, prešla preko Maniča i prikupila se u zaseocima Fedulov i Manič-Balabinski.

U borbi kod zaseoka Male Zapadenke nestao je komesar 11. konjičke divizije Konstantin Ivanovič Ozolin. Borci — konjanici, koji su videli Ozolina u borbi, pričali su kako se on energično borio sabljom i revolverom u gustim neprijateljskim redovima. Bila je jaka mečava i niko nije znao šta se desilo komesaru. Mislili su da je poginuo i da je sneg pokrio njegov leš. Srećom, ta pret-postavka se nije ostvarila. Kasnije, već u martu, saznali smo da je Ozolin živ i kroz neko vreme on se vratio u Konjičku armiju. Kad su izginuli svi borci, koji su se borili pored njega, on se još branio sabljom, dok nije pao s konja teško ranjen i onesvešćen. Smatraljući da je mrtav, belogardejci su ga svukli i ostavili. U toku noći on se osvestio i dovukao do zaseoka Tuzlukovskog, gde ga je primio u kuću jedan starac, čiji je sin bio u Crvenoj armiji. Starac ga je smestio u bolnicu kao, tobože, belog vojnika. Kad je malo ojačao, Ozolin je opet uz pomoć istog starca prešao liniju fronta, došao u Rostov i tu se konačno izlečio.

1. februara došao sam u štab oko 1 čas posle ponoći. Bio sam fizički i živčano jako premoren i slabo sam se osećao. Ceo protekli dan jedinice armije su vodile teške, krvave borbe ali, trpeći velike gubitke, povukle su se na polazne položaje.

Baćena zlom voljom Šorina u napad protiv nadmoćnijeg neprijatelja, Konjička armija je krvarila bore-

či se sama, bez podrške pešadijskih jedinica i uz pasivan stav naših snaga na drugim sektorima fronta.

Porazgovarao sam sa S. A. Zotovim, koji je radio na sastavljanju operativnog izveštaja za štab fronta i pošao da legnem, ali nisam mogao da zaspim. Teško je bilo na srcu, živci nategnuti do kraja. Koračao sam po sobi i razmišljao — kako da spasem armiju?

I kao i uvek, kad nam je teško, u mislima se obraćamo onome koga smatramo svojim učiteljem i ocem naše revolucije, čoveku koji je bolje od sviju sposoban da shvati nevolju i radost, srce i dušu vojnika revolucije. Odlučno sam prišao stolu, uzeo olovku i hartiju, primakao bliže fitilj i počeo da pišem pismo.

»Selo Bagajevska na Donu, 1. februara 1920.

Duboko poštovani vođo, Vladimire Iljiču!

Oprostite što se ovim pismom obraćam Vama. Jako želim da Vas vidim lično i da Vam se poklonim kao velikom vođi svih siromašnih seljaka i radnika. Međutim, poslovi na frontu i Denjikinove bande sprečavaju me da to učinim. Moram da Vam javim, druže Lenjine, da Konjička armija prezivljava teške dane. Nikad još nije moja konjica tako tučena, kao što su je sad potukli beli. A potukli su je zato što je komandant fronta postavio uslove, pod kojima ona može i sasvim da propadne. Sramota me da Vam o tome i govorim, ali volim Konjičku armiju a još više volim revoluciju. A konjica je još jako potrebna revoluciji. Komandant fronta drug Šorin je najpre postavio konjicu u baruštine pred Dona i naredio da se Don forsira. Neprijatelj je to iskoristio i za malo nije uništil svu našu konjicu. A kad je Revolucionarni vojni sovjet zatražio da se promeni pravac dejstva Konjičke armije, drug Šorin je oduzeo pešadiju poverenoj mi armiji. On je poslao 2 pešadijske divizije u 8. armiju, dok je Konjička armija bačena na neprijatelja sama i po drugi put tučena. Za sve vreme mog komandovanja nije bilo takvih žalosnih pojava. A

čim je Šorin dobio pravo da raspolaže sa poverenom mi armijom, nesreće su se počele nizati jedna za drugom. Još 26. oktobra 1919, kad sam potčinjen drugu Šorinu, on mi je dao zadatak koji je bio štetan za nas a od koristi za neprijatelja. Tad sam mu to javio preko telegraфа i on se sigurno uvredio i zapamtio, a sad se to sve oseća u našem opštem revolucionarnom radu. Danas sam dobio zadatak da razbijem neprijatelja i da se probijem napred za 60 kilometara, dok susedne armije, po naređenju Šorina, stoje u mestu i samim tim daju neprijatelju mogućnost da skida sa fronta svoje jedinice i da ih baca protiv Konjičke armije. To je očevidni zločin. Molim Vas da obratite pažnju na crvenu Konjičku armiju i druge armije jer će one uzalud izginuti zbog takvog kriminalnog komandovanja.

Želim da Vam srdačno stisnem ruku.

Komandant 1. konjičke armije
Budoni.«

Završio sam pismo, pozvao Zotova i zamolio ga da odmah uputi pismo V. I. Lenjinu.

— Učini tako, Stepane Andrejeviču, da pismo stigne lično u ruke Iljiču.

Već posle građanskog rata saznao sam da je Vladimir Iljič Lenjin dobio moje pismo i stavio na koverat lični paraf. Ovo pismo sa parafom Lenjina sad se čuva u Institutu marksizma-lenjinizma.

1. i 2. februara Konjička armija opet je prešla Manič i krenula u nastupanje. Ispočetka se nastupanje razvijalo uspešno. Iznenadnim udarom Konjička armija je izbacila belogardejce iz zaseoka na levoj obali ali oni su se pribrali, prešli u protivnapad i potisnuli naše jedinice. Dumenkov korpus, koji je bio privremeno potčinjen u operativnom smislu Konjičkoj armiji, faktički nije izvršavao naša naređenja. Istina, 1. februara on je zajedno sa Konjičkom armijom prešao Manič i zauzeo zaselak Veseli, ali u toku noći 1/2. februara napustio je

Veseli i otišao preko Maniča u zaselak Gornji Soljoni i o tome nije izvestio našu levokrilnu 6. diviziju.

Konjička armija i dalje je vodila teške borbe sa neprijateljem, bez ikakve pomoći od strane susednih armija. Naši zahtevi za aktiviranje 8. i 9. armije, koje smo upućivali rukovodstvu Kavkaskog fronta, ostajali su bez odgovora. Pasivnost ovih armija omogućila je belima da zauzmu jačim snagama zaselak Krasnodvorski i time ugroze desni bok i pozadinu Konjičke armije. Morali smo da povučemo sa fronta jednu brigadu 4. divizije i da je uputimo u pozadinu armije preko kozačkog sela Krivjanske i naše oklopne vozove na prugu Aksajska — Novočerkask.

Uveče 2. februara Kliment Jefremovič i ja pošli smo u Rostov i podneli glavnom komandantu S. S. Kamenjevu sledeći izveštaj:

»Na frontu Konjičke armije i Konjičkog korpusa Dumenka neprijatelj je prikupio jake snage konjice. Mi smo evidentirali 52 konjička i 6 pešadijskih pukova. To su najtačniji podaci, dobijeni od zarobljenika i potvrđeni dokumentima, zaplenjenim u toku trodnevnih žestokih borbi.

Direktivom komandanta Kavkaskog fronta postavljen je zadatak Konjičkoj armiji i konjičkom korpusu Dumenka da unište neprijatelja, koji se prikupio u rejonu zaseoka Jefremova, na levoj obali Maniča. Istom direktivom 8. i 9. armiji stavlja se u zadatak pasivna obrana sadašnjih položaja i aktivna izviđačka delatnost. Usled toga neprijatelj je bio u stanju da skine sa fronta 8. i 9. armije sve konjičke jedinice i da ih baci protiv naše konjice.

1. februara 1920. Konjička armija i Konjički korpus po drugi put su prešli Manič po veoma klizavom ledu, koji je mestimično bio širok do tri kilometra i zauzele selo Maničku i zaseoke Knjažesko-Leonovski, Tuzlukovski, Malu Zapadensku, Pozdejev, Procikov, Jefremov i Vesjoli.

Na celoj ovoj liniji neprijatelj je bio odbačen na jug i naše jedinice su zanoćile u pomenutim naseljima. Neprijatelj je svu noć vršio napade, pokušavajući da izbaci naše jedinice ali bez rezultata.

Danas 2. februara u svitanje je počela žestoka borba na celom frontu konjice i dejstvujući nam u bokove i rasecajući naš front ogromnim masama konjice, neprijatelj nas je prinudio da odstupimo na desnu obalu Maniča. Neprijatelj je pretrpeo velike gubitke ali i naši su gubici bili znatni.

U celoj ovoj vanredno ozbiljnoj operaciji 8. i 9. armija nisu uzimale nikakvog učešća. Neprijatelju je ostvaljena puna sloboda manevrisanja i prikupljanja snaga na mestima gde mu je to bilo potrebno. Crvena konjica je stavljena u vanredno teške uslove i potpuno izolovana od susednih armija.

U nizu teških i neuspešnih operacija od momenta zauzimanja Rostova do danas Konjička armija je u najvećem meri iznurenja i pretrpela velike gubitke u ljudima a naročito u konjima. Rukovodstvo fronta svojom nepažnjom i lakomislenošću, koje se približavaju kriminalu, postavilo je konjicu u bezizlazno težak položaj.

... ja i član Revolucionarnog vojnog sovjeta Konjičke armije drug Vorošilov najlepše molimo da date kome treba uputstva za olakšanje položaja Konjičke armije.

U sadašnjem momentu Konjička armija i konjički korpus Dumenka drže liniju: Bagajevsko — Hohlotovski — Fedulov — Maničko-Balabinski — Gornji i Donji Soljoni.

Izveštavam da je aljkavost 8. i 9. armije došla dotle da je neprijatelj snagom od 1.500 sabalja zauzeo zaselak Krasnodvorski, 12 kilometara južnije od Novočerkaska. Neprijatelj odatle nije izbačen i ostao je tamo da prenoći. Nije isključeno da će Novočerkask ujutru pasti neprijatelju u ruke. Komandant 9. armije zahtevaо je od mene da napadom iz pozadine ove grupe očistim za-

selak. Međutim, svako dejstvo konjice u ovom rejonu je isključeno ne samo zbog krajnjeg zamora ljudi i konja nego i zato što su jezera i rečice pokrivenе golim ledom, preko kojega gotovo raskovana konjica ne može da se kreće.^{*)}

Govoreći istinu, imao sam malo nade da će naš izveštaj glavnom komandantu promeniti stanje, posle svih nesreća koje su nas snašle. Velike nade polagao sam u pismo V. I. Lenjinu.

Istog dana u Rostov je stigao Ščadenko, koji je celo vreme bio u Taganrogu, gde je stvorio Upravu za popunu Konjičke armije i gde se od dobrovoljaca formirala 14. konjička divizija i pripremalo otvaranje škole za starešine Konjičke armije. Ščadenko nam je savetovao da se ne ograničimo na izveštaj glavnom komandantu, nego da se povežemo sa Staljinom, koji je prema njegovom saznanju bio u Kursku.

Diskutujući o tome, već smo se bili odlučili da uputimo Ščadenka u Kursk da izvesti Staljina, ali smo pretvodno ipak pokušali da se povežemo sa Kurskom direktnom vezom u čemu smo uspeli 3. februara ujutru.

Javio sam Josifu Visarionoviču preko telegrafskog aparata da međusobni odnosi 8, 9. i Konjičke armije, koje je stvorilo rukovodstvo fronta, predstavljaju najozbiljniju opasnost. »Konjička armija — produžio sam — postavljena u najteže uslove i potpuno izolovana, topi se ne iz dana u dan nego iz časa u čas. Atmosfera oko Konjičke armije koju su stvorile susedne armije i rukovodstvo fronta, isključuje svaku mogućnost za rad. Danas je trebalo hitno da dođe k Vama Ščadenko sa detaljnim izveštajem ali kritično stanje zahteva naše zajedničko prisustvo na frontu. Svi Vas najlepše molimo da odmah dođete ovamo i likvidirate stvoreno stanje što jedino može da spase front. Ponavljam, stanje na frontu nije dobro. Danas smo nameravali da napustimo Novočerkask. Ako u Rostov ne dođete Vi ili neko ra-

^{*) CGAKA, f. 245, op. 4, d. 208, list 147.}

van Vama, ovde će se desiti katastrofa. Još jednom Vas molimo da odmah dođete ovamo, makar svega na 2—3 časa...«

Staljin je saslušao podatke o brojnosti neprijatelja i o rasporedu Konjičke armije i odgovorio:

»Pre jedno osam dana, kad sam bio u Moskvi na dan dolaska vašeg šifriranog telegrama, uspeo sam da Šorin bude povučen sa dužnosti... U Revolucionarni vojni sovjet vašeg fronta postavljen je Ordžonikidze, koji ima vrlo dobar stav prema Konjičkoj armiji. Ako vi nemate veze sa Saratovom, mi vam možemo uvek omogućiti razgovor sa Ordžonikidzeom..., koji će vas bezuslovno pomoći i podržati.

Što se tiče mog dolaska, ja, kao što znate, nisam slobodan nego sam postavljen za predsednika Sovjeta rada Jugozapadnog fronta i bez odobrenja Sovjeta odbrane ne mogu da pođem. U svakom slučaju, vaš izveštaj predaču Iljiču na mišljenje, ako nemate ništa protiv. Konačni odgovor mogu da dam tek posle razgovora sa Iljičem. Molim samo za jedno: čuvajte Konjičku armiju, ovo neocenjivo zlato Republike. Neka izgubimo privremeno ovaj ili onaj grad, samo da sačuvamo Konjičku armiju.«

Posle toga aparatu je prišao Vorošilov.

»Josife Visarionoviču! — počeo je Kliment Jefremovič. — Stanje je toliko teško da je Vaš dolazak jedini spas. Prenesite našu molbu Iljiču, neka Vas on pusti svega na dan, dva. Smenjivanje Šorina sve nas je mnogo obradovalo. Kad dođete u Rostov videćete na licu mesta da za njega obično smenjivanje nije dovoljna kazna, a pogotovo što je premešten na viši položaj. Mi ga svi smatramo zločincem. Usled njegovog neznanja ili zle volje (to će da izvidi sud) izgubljeno je preko 40% i to najboljih boraca, starešina i komesara, i oko 4.000 konja. Ako Vam iz nekih razloga Iljič ne bi odobrio da dođete, a što bi u interesu Republike bilo neophodno, nastojte, molim Vas, da Ordžonikidze odmah krene za

Rostov... Veze sa Saratovim nemamo i nismo je ni imali. Sa Vama smo se sasvim slučajno povezali. Prva i najvažnija molba, koju ne bi trebalo odlagati ni za jedan dan, to je hitno dodeljivanje 9. pešadijske divizije nama. Mi smo pretrpeli poraz zato što nismo imali pešadije za obezbeđenje bokova i držanje osvojenih položaja. Ujedno i druga molba: istaknite veliku potrebu za popunom Konjičke armije. Najgora konjica, koja se muva u pozadini Kavkaskog fronta, postaće u našim rukama borbena i dragocena za Republiku. 3.000 sedala koje ste obećali još nismo dobili.«¹⁰⁾

Istog dana, kasno uveče, Revolucionarni vojni sovjет Konjičke armije opet se povezao sa Staljinom i upitao o rezultatima njegovih razgovora sa Moskvom.

Staljin je odgovorio:

»Rezultati su takvi da za sad ja ne mogu da dođem kod vas — to je prvo. Drugo — mi prebacujemo u rejon Ilovajske 2 najbolje divizije, od kojih je 1 litvanska. Treće — danas ili sutra izbacićemo Šorina iz Debaljceva (u Debaljcevu je bila operativna grupa štaba Kavkaskog fronta — S. B.). Četvrto — ja tražim i nadam se da će u tom uspeti, da se Sokolnikov smeni... Peto — kroz jedno osam dana doćiću kod vas...¹¹⁾

4. februara obavljen je razgovor preko direktnе veze između Staljina i Ordžonikidzea. Navodim ga zato što je jako karakterističan za ondašnje stanje.

»Kod aparata je Ordžonikidze.

Staljin. Zdravo. Tražim te već dva dana, da li si u Saratovu? Sad sam te našao. Dva puta sam razgovarao sa Konjičkom armijom. Saznao sam: 1) Šorin još uvek komanduje i pored naređenja. 2) Šorin ratuje sa Konjičkom armijom. U toku poslednjih operacija oduzeo joj je 2 pešadijske divizije koje su joj bile potčinjene u operativnom smislu. Komandant 8. armije Sokolnikov stvorio je oko Konjičke armije neprijateljsku i

¹⁰⁾ CGAKA, f. 245, op. 4, d. 201, list 87.

¹¹⁾ Na istom mestu, list 91.

zlobnu atmosferu. 3) Šorin je izlovaо saratovski štab od Konjičke i 8. armije i preti opasnost da on postane fiktivni štab. Kao rezultat svega toga je potpuna deorganizacija desnog krila.

Kad je saznao o svemu tome, CK Partije je zahtevaо od mene da pođem u rejon desnog krila i na licu mesta rešim ova pitanja, ali ja nisam mogao da pođem iz nekih razloga o kojima sad neću da govorim. Po moемe dubokom uverenju Vaš novi komandant fronta i članovi Revolucionarnog vojnog sovjeta moraju da preduzmu sledeće mere: 1) Odmah da odstrane Šorina. 2) Lično da dođu na desno krilo. 3) Da potčine grupu Dumenka Konjičkoј armiji i time stvore jedinstvenu moćnu silu. 4) Potčiniti Konjičkoј armiji u operativnom smislu 2 pešadijske divizije, koje će igrati ulogu oslovnaca na bokovima. 5) Bez odlaganja odstraniti komandanta armije Sokoljnikova... Smatram svojom dužnošću da tebi sve to kažem oslanjajući se na podatke koje imam. Ako želiš, preneću ti posle kopiju jednog od mojih razgovora sa Konjičkom armijom. Završio sam.

Ordžonikidze. Zdravo. Shvatam sve što si preneo, ali nismo mogli promeniti stvoreno stanje, zbog toga što nismo imali vezu. Od juče Šorin više ne komanduje, naređenje mu je uručeno u Kupjansku. Nadamo se da ćemo sve to srediti iako sa zakašnjnjem. Molim da se prenese razgovor sa Konjičkom armijom. Možemo li dobiti preko vas Konjičku i 8. armiju. Čekam kopiju razgovora sa Konjičkom armijom. Lično smatram da ćemo po dolasku na lice mesta lako svršiti sa ovom nesavremenom hajkom.

Staljin. Iz tehničkih razloga ne možemo da vam omogućimo direktnu vezu sa Konjičkom armijom, ali se možete sa njom povezati preko naših telegrafista. Kroz jedan čas pozvaću Konjičku armiju i preneću vam njene odgovore na pitanja koja vi nameravate da joj postavite. Prethodno nam dajte vaša pitanja. Za ime boga pođite što pre na front. Prenosim razgovor preko direk-

tne veze sa Konjičkom armijom, radi vašeg obaveštavanja.¹²⁾

5. februara dobili smo telegram od Revolucionarnog vojnog sovjeta, potpisani od G. K. Ordžonikidzea i M. N. Tuhačevskog, sledeće sadržine:

»Sad smo se upoznali sa Vašim razgovorom sa drugom Staljinom. Na nas je ostavio težak utisak odnos susednih armija i nekih ličnosti prema herojskoj crvenoj konjici. Duboko smo ubedeni da će se stari prijateljski odnosi ponovo uspostaviti i da će zasluge i iskustvo Konjičke armije biti pravilno ocenjeni. Sutra polazimo u vašu armiju.¹³⁾

Odmah za ovim telegramom došlo je naređenje Revolucionarnog vojnog sovjeta Kavkaskog fronta o obustavljanju borbe Konjičke armije na naničkom pravcu i za pripremu njenih jedinica za prebacivanje u drugi rejon.

U očekivanju nove direktive, Konjička armija je sređivala svoje jedinice.

Jedne noći naišli su borci stražarskog odeljenja 11. konjičke divizije na razgoličenog, promrzlog i teško ranjenog čoveka, koji se provlačio u pravcu zaseoka Fedulova. Ranjenika su doveli u štab armije i o tome izvestili Klimenta Jefremovića. Pokazalo se da je ranjenik — komunista Kravcov, koji je bio u Konjičkoj armiji i sasvim skoro određen za načelnika veze Dumenkovog korpusa.

Kravcov je ispričao da u korpusu Dumenka tajno deluje neka banda — hvata po noći aktivne komuniste, strelja ih i leševe baca pod led na Maniču. I njega, dok još nije ni stigao da se dovoljno upozna sa radom po dolasku u korpus Dumenka, uhvatili su noću i zajedno sa drugim komunistima odveli na Manič. Dugo su ih vodili banditi, tražeći rupu u ledu, ali je nisu mogli naći zbog snega koji je padao i svojim nametom pokri-

¹²⁾ CGAKA, f. 287, op. 1, d. 2, listovi 113—117, kopije.

¹³⁾ CGAKA, f. 109, d. 415, list 26.

vao led. Onda su oni skinuli komuniste do košulja ispalili na njih plotun i smatrajući da su svi mrtvi, otišli... Među poginulim bio je komesar korpusa Mikoladze. Kravcov je ranjen na tri mesta i slučajno ostao živ.

Ovoj strašnoj priči Kravcov je dodao da je štab Dumenka popunjeno bivšim oficirima, zarobljenim od neprijatelja ili upućenim iz glavnog štaba Crvene armije i da se uporno širi vest o nameri Dumenka da odvede korpus belima i da za to samo čeka pogodnu priliku.

Ujutru smo pošli u štab Dumenka u zaselak Gornji Soljoni sa namerom da ga odmah uhapsimo i zato smo poveli sa sobom 50 konjanika i 2 mitraljeske tačanke.

Na žalost, Dumenka nismo našli. U zaseoku Gornji Soljoni su nam rekli da se on nalazi negde na putu za kozačko selo Konstantinovsku, kuda treba da pređe i njegov štab. Vratili smo se i poslali Revolucionarnom vojnom sovjetu fronta izveštaj o izdajstvu u Dumenkovom korpusu. Naredni događaji nisu nam dopustili da do kraja izvidimo stvar.

9. februara stigla je direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Kavkaskog fronta, koja je značila početak najveće operacije Konjičke armije na razbijanje Denjikinove vojske na severnom Kavkazu. U direktivi se konstatovalo da dok su na ostalim delovima fronta bili pasivni, na rostovskom pravcu aktivnost njihove vojske je ojačala. Svim armijama Kavkaskog fronta je naređeno da pregrupišu snage i pripreme se za odlučan napad. 8. armiji, koja je držala Rostov, dat je zadatak da se uporno brani na liniji Dona i Maniča i produži svoj front do kozačkog sela Maničke. 9. armija da se prikupi u rejonu Satkovski — Daljni — Balabin. 10. armija da se utvrdi na liniji Gremjači Kolodez — Velikoknjažeska dok 1. konjička armija da se prikupi u rejonu Šara-Bulukski — Platovska.

Najzad je naš plan bio usvojen. Konjička armija je upućena na spoj između Donske i Kubanske armije Denjikina, za udar na Tihorecku.

XIV. KRAJ DENJIKINŠTINE

1

Posle zauzimanja Donjeckog basena od strane Crvene armije i razbijanja belogardejske vojske u Ukrajini i na Donu, težište borbe protiv denjikinaca prenestilo se na severni Kavkaz.

Denjikin je u to vreme imao »Dobrovoljački« korpus generala Kutepova, stvoren od ostataka razbijene Dobrovoljačke armije, Donsku armiju generala Sidorina, brojno najjaču i Kubansku armiju generala Škura. Po rečima generala Denjikina, sredinom januara 1920. godine, on je raspolagao sa 54.000 vojnika i oficira od čega je bilo: 37.000 u Donskoj armiji, 10.000 u Dobrovoljačkom korpusu i 7.000 u Kubanskoj armiji. Sem toga, Denjikin je imao još 10.000 ljudi za popunu aktivnih jedinica.

Denjikinova ocena moralnog stanja njegove vojske i pozadine bila je sledeća:

»Prošla je 1919. godina.

Tri meseca povlačenja, krajnji zamor i proređenost armija, raspadanja pozadine, slike haotičnog povlačenja — sve je to ošamutilo javnost, ostavilo teške traume na stanje duhova i stvaralo povoljnu atmosferu za pesimizam i širenje paničnih vesti.«

»... U Donskoj armiji stanje nije bilo dobro poslednja dva meseca. Slabljenje morala se osećalo ne samo

kod redova kozaka, nego delimično i kod komandnog sastava . . .¹⁾

No i pored toga Denjikin nije smatrao svoju avanturu izgubljenom. On je povukao svoju vojsku iza **Do-**
n-a i Maniča, nadajući se da će pod zaštitom tih reka prikupiti rezerve i uz materijalnu pomoć Antante, po-kušati da se revanšira.

Protiv denjikinske vojske na severnom Kavkazu stajale su armije Kavkaskog fronta — 8, 9, 10, 11. i 1. konjička armija. Njihova opšta brojnost bila je približno jednaka brojnosti denjikinske vojske, ali beli su imali znatno jaču konjicu, preko 25.000 sabalja, a to znači da su zadržavali preim秉stvo u manevru.

Ocenjujući naše snage, Denjikin je smatrao da ako crvena konjica »nije izgubila borbenost i aktivnost«, onda je pešadija »demoralisana i potpuno nemoćna«. Što se tiče pešadije, to je bilo daleko od istine. Nije bilo nikakve demoralizacije, a nije moglo ni da bude, zato što su sovjetske trupe, oduševljene pobedama, svuda nastupale. Naravno, teške borbe poslednjih meseci jako su oslabile pešadijske jedinice fronta. **Usled** brzog napredovanja borbenih jedinica, pozadinske ustanove su zaostajale, naročito na frontu 9. i 10. armije, a neke su i sasvim izgubile vezu sa svojim jedinicama. Železnički transport na celom jugu zemlje bio je skoro potpuno porušen i nije mogao da obezbedi ne samo prebacivanje popune za armije, nego čak ni dovoženje municije u potrebnim količinama. Sem toga, rejon borbenih dejstava bio je potpuno razoren i zahvaćen strašnom epidemijom tifusa. Bolnice su bile prepune, uglavnom, obolelih od tifusa. Sve to nije moglo da ostane bez uticaja na borbenu sposobnost naših trupa.

No, ipak, bez obzira na zamor naših armija, situacija je zahtevala energično nastupanje da ne bi neprijatelj mogao odahnuti od poraza, da se ne bi učvrstio

¹⁾ *Očerki Ruskoj smuti* (Odlomak ruske smutnje), t. 5, st. 268.

na Severnom Kavkazu, da bi mu se onemogućilo pregrupisanje snaga i prelaženje u protivnapad. Denjikinstina je bila načeta ali nije konačno razbijena. Zato je bio potreban još jedan napor našeg fronta.

U saglasnosti sa direktivom Revolucionarnog vojnog sovjeta Kavkaskog fronta 1. Konjička armija je krenula 11. februara na marš za rejon Platovska — Šara-Bulukski. Prethodno su detaljno razrađene i iznete u naredbi marš-rute svake divizije, označena mesta odmora i prenoćišta za svaki dan maršovanja i utanačen rad pozadine. Zadatak pozadine bio je veoma složen, zato što se Konjička armija udaljavala od svojih baza za snabdevanje više od 100 kilometara. Faktički se moglo računati samo na snabdevanje iz mesnih izvora i na plen. E. A. Ščadenko je ostao u Taganrogu sa štabom armije i pozadinskim ustanovama.

Marš na Platovsku bio je vanredno težak. Konjička armija išla je levom obalom Sala, bez puteva. Konji su se mučili, dok su artiljerija i komore bukvalno plivale po raskaljanom snegu dubokom čitav metar. Mitraljeske tačanke morali smo da stavimo na saonice.

Usputne zaseoke razorili su belokozaci a neki od njih bili su spaljeni. Naročito teško je bilo sa furažom. U pojasu kretanja Konjičke armije dejstvovalo su pretežno konjičke jedinice neprijatelja i sve lokalne rezerve u stočnoj hrani bile su već utrošene. Naši borci morali su hraniti konje, uglavnom, nepokošenom pšenicom, čupajući je ispod snega.

Uveče 14. februara posle 130 kilometara marša, Konjička armija je stigla u rejon kozačkog sela Platovske, a 15. februara prešla preko Maniča u rejon Kazjonog Mosta, blizu kozačkog sela Velikoknjažeske i počela napad na stanicu Šablijevku.

4. divizija, koja je bila u prethodnici armije, neочекivano je naišla 15. februara u 22 časa na 50. pešadijsku diviziju 10. crvene armije. Ležeći u dubokom snegu na čelu sa komandantom divizije Kovtjuhom,

borci 50. divizije vodili su borbu sa oklopnim vozom i pešadijom neprijatelja koji su branili stanicu Šablijevku. Koristeći mrak prednji delovi 4. divizije su zaoobišli belogardejce sa jugozapada i, zajedno sa jedinicama 50. divizije, izbacili ih iz Šablijevke, zarobivši pri tome bataljon plastuna 1. kubanskog korpusa general-potpukovnika Križanovskog.

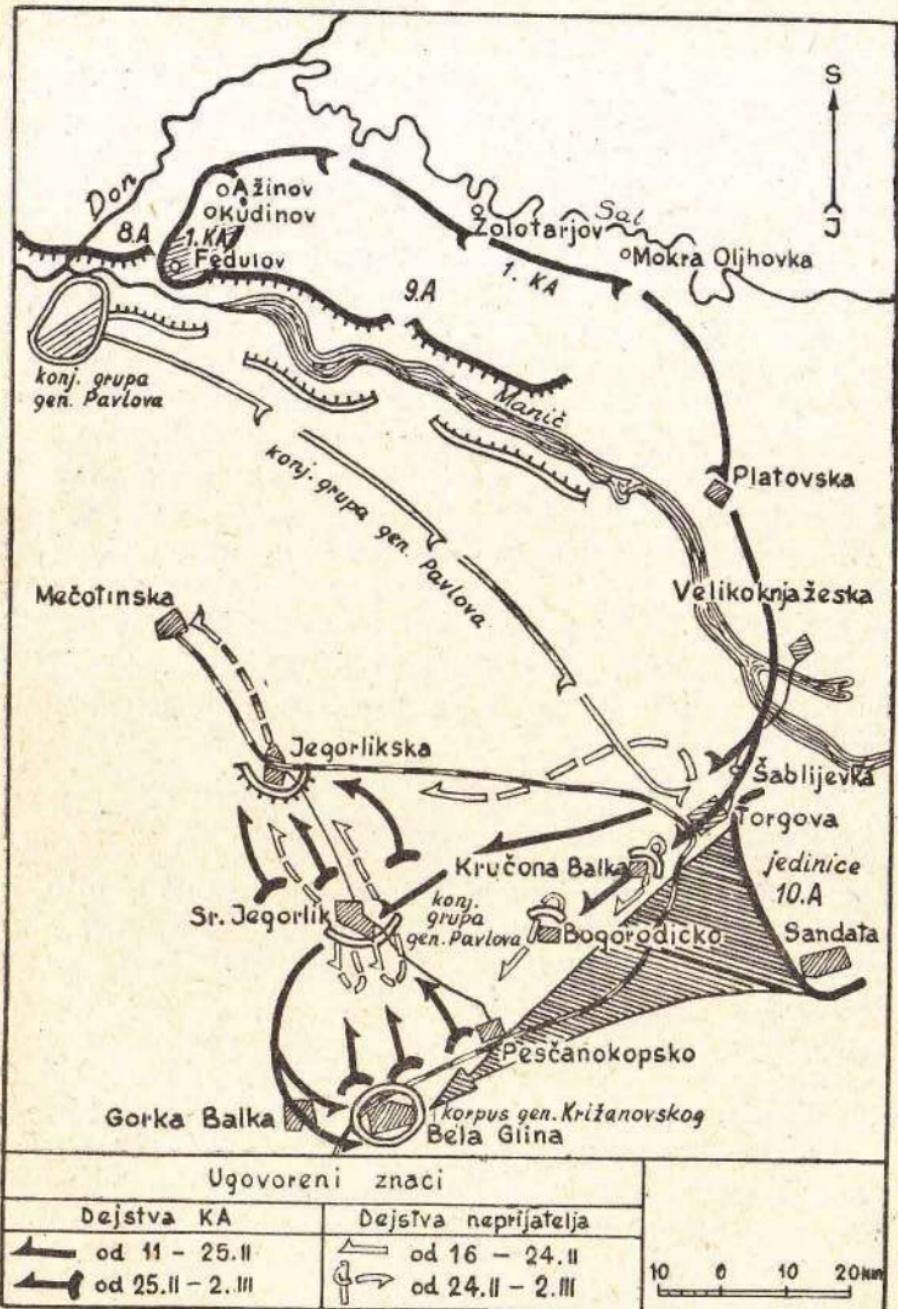
Zauzimanje Šablijevke je bio početak borbenih dejstava 1. konjičke armije na severnom Kavkazu (skica 13).

Kovtjuh nas je izvestio da na pravcu Jekaterinovka — Novi Manič i Baraniki sem njegove divizije dejstvuje još i samostalna konjička brigada Kuriška i 20, 32. i 34. pešadijska divizija 10. armije.

Komandant 10 armije A. V. Pavlov izgubio je vezu sa ovim divizijama i one su dejstvovali po sopstvenoj inicijativi. Posle savetovanja sa Klimentom Jefremovićem odlučili smo da u interesu izvršenja zadatka fronta privremeno potčinimo, u operativnom smislu, Revolucionarnom vojnom sovjetu 1. konjičke armije ove pešadijske divizije 10. armije i Kuriškovu konjičku brigadu. Komandanti pešadijskih divizija, koji su bili pozvani u Revolucionarni vojni sovjet, složili su se sa našom odlukom. Neposredno rukovođenje pešadijom 10. armije primio je M. D. Velikanov, komandant 20. pešadijske divizije. Velikanov je bio jedan od onih talentovanih vojnih rukovodilaca, koje je uzdigla i vaspitala Komunistička partija, očvrsnuo u borbama protiv neprijatelja mlade Sovjetske Republike. Još na istočnom frontu, u borbi protiv Kolčakovih hordi, on se istakao kao smeđe, odlučan i oprezan komandant.

Dobar je bio i njegov načelnik štaba divizije B. V. Majstrah. On je ne samo odgovarao dužnosti, koju je vršio, nego je mogao uspešno i sam da komanduje, kao što su to pokazali događaji.

Treba da kažem da je 20. pešadijska divizija bila jedna od najjačih i punokrvnih divizija Kavkaskog fronta.

Skica 13. — Borbena dejstva 1. konjičke armije na severnom Kavkazu

Kad su 6. i 11. konjička divizija prilazile Šablijevki i Jekaterinovki, 20. pešadijska divizija, prema ranijem naređenju, napadala je na stanicu Torgovu (Saljsk) i selo Voroncovo-Nikolajevku, koje su branili oklopni vozovi i pešadija generala Križanovskog.

U pomoć 20. pešadijskoj diviziji poslata je izviđačka grupa Konjičke armije pod komandom načelnika obaveštajnog odeljenja armije I. V. Tjulenjeva. Grupa je imala zadatku da zaobiđe stanicu Torgovu sa zapada i juga i da minira železničke pruge za Batajsk i Tihorecku.

U toku noći 16/17. februara stanica Torgova i selo Voroncovo-Nikolajevka očišćeni su od belogardejaca. Od 3 oklopna voza neprijatelja, koji su operisali u tom pravcu, jedan je onesposobila naša pešadija a dva su otišla u pravcu stanice Razviljno, u rejon koncentracije glavnih snaga 2. kubanskog korpusa generala Naumenka.

18. februara 4. i 6. konjička i 20., 34. i 50. pešadijska divizija prikupile su se u Torgovi i u Voroncovo-Nikolajevki.

Posle oblačnog vremena sa velikim snegom, nastupio je mraz od —27° C. Po dubokom snegu uhvatila se debela kora. Kretanje u takvim uslovima, naročito konjice umorne posle dugog marša po běspuću, bilo je vanredno teško. Konji su propadali u dubok sneg i ranjavali noge o ledenu koru. Slabo obučeni borci su se smrzavali.

To nas je prisililo da damo odmor svim jedinicama Konjičke armije i pešadijskih divizija. Svim komandantima divizija određeni su rejoni za organizovanje kružne odbrane i osiguranja. Odlučeno je da se ovo vreme iskoristi za popunu jedinica dobrovoljcima, za privlačenje komora, raspodelu municije, hrane, furaži, odela i za potkivanje konja.

Belogardejsko rukovodstvo saznao je za prebacivanje 1. konjičke armije na spoj belogardejskih armija, skinulo sa fronta najbolje konjičke jedinice i formiralo

grupu generala Pavlova, koju je počelo hitno prebacivati u rejon sela Velikoknjižeske radi nanošenja udara u pozadinu Konjičke armije.

Evo šta je o tome pisao Denjikin: »26. januara dao sam direktivu Severnoj armiji za prelazak u opštu ofanzivu sa glavnim udarom na novočerkaskom pravcu i obuhvatanjem sa obe strane rejona Rostovo — Novočerkask. Napad je morao početi narednih dana, kad se očekivao dolazak popune Kubanske armije (bivše Kavkanske) i novih divizija...»

Te pretpostavke poremetile su dva faktora...

Prvo — 30. januara (po starom kalendaru) dobijeni su podaci o prebacivanju 1. konjičke sovjetske armije, gore uz Manič, na tihorecki pravac. Drugo — nestabilnost Kubanske armije. Njen centar je bio probijen i neprijateljska konjica 10. armije krenula je uz reku B. Jegorlik u pozadinu Torgove, presecajući veze sa Tihoreckom.

Morao sam rasecati čvor koji se stvorio između Velikoknjižeske i Torgove — tamo je trebalo razbiti glavne neprijateljeve snage. General Sidorin izdvojio je najjaču i najčvršću konjičku grupu generała Pavlova (10.000—12.000) kojoj je dat zadatak da krećući se uz Manič, zajedno sa 1. korpusom udari u bokove i pozadinu Budonijeve konjice...²⁾

16. februara konjička grupa generała Pavlova potisnula je u rejonu zaseoka Veseli korpus Dumenka, odbacila ga preko Maniča i krenula forsiranim maršem u rejon Velikoknjižeske. Idući kroz dubok sneg, po mrazu i vejavici, besputnom i pustom obalom Maniča, general Pavlov je utrošio snage svoje konjičke grupe i nije stigao u Velikoknjižesku, nego ja zalutao. Najzad, u toku noći 18. februara, polumrtva od hladnoće i namučena lutanjem po neprolaznom snegu, konjica Pavlova je dolatala do sela Voroncovo-Nikolajevke i sudarila se

²⁾ A. I. Denjikin *Pohod na Moskvu*, str. 237—238. Moskva, 1928. god.

sa predstražarskim jedinicama 4. i 6. konjičke divizije. Treba napomenuti da zbog velikog mraza ni naša stražarska služba nije bila na visini i neprijatelj je uspeo da iznenadi neke naše jedinice.

U to vreme sam sa Klimentom Jefremovićem saslušavao u štabu Konjičke armije dvojicu polu promrzlih belih kozaka, iz prethodnice grupe Pavlova koje su tek dovukli izviđači 6. divizije. Zarobljenici su pričali da je general Pavlov, zamenik Mamontova, koji je umro od tifusa, već tri dana terao svoju grupu po bespuću i dubokom snegu. Konji su premorenici, ljudi su dva dana bez tople hrane i ne mogu da se drže u sedlu. Mnogima su se smrzle ruke i noge.

Još nismo završili saslušavanja kad su u štab dočrčali kuriri i javili da je na 6. diviziju navalila ogromna masa neprijateljske konjice. Kliment Jefremović i ja brzo smo izašli u dvorište i pojahali konje. Sa severozapadnog kraja sela čuli su se rafali mitraljeza i povremeno topovska paljba. Slabo »ura« zaglušivala je plotunska vatra.

Od stanice Torgove, gde smo stigli već za 10 minuta, neprijatelja su odbile jedinice 4. divizije i samo su se manje grupe belokozaka mogle nazreti **kroz noćnu maglu**. Oni su pokušavali da izvuku topove iz snega i pokupe ranjenike.

Gorodovikov nas je izvestio da su beli odbijeni ali nisu otišli daleko, zaustavili su se u kolonama i kao da nešto očekuju. On je rekao da su kozaci toliko premrzli da ne mogu ni da pucaju, ni sabljama sekutako treba.

Odjednom se začu najpre slab, a onda sve jači potklič »ura«. Beli su krenuli na juriš. 1. brigada 4. divizije, na čelu sa Gorodovikovim, bacila se u kontrajuriš, probila retki lanac napadača i razjurila ga. Međutim, iako se neprijatelj povlačio, »ura« se i dalje čulo.

»Ura« su vikali premrzli kozaci, koji su stajali u koloni. Pošto nisu mogli da jurišaju, Pavlov je rešio da ih iskoristi za psihički uticaj. 1. brigada je u trku upa-

Revolucionarni vojni sovjet 1. konjičke armije sa komandnim i političkim sastavom Ko
njičke armije; s leva na desno: Bahturov, Timošenko, Vorosilov, Buđoni, Zотов, Gorodo
vikov, Detistov; stoje: Grunin, Roškov, Dundić, Levda, Bljoh, Gorbačev, Stepn-Spižarni,
Haritonov, Kosogov; dole: Lakotoš, Maksimeladže (Majkop, marta 1920. godine)

la u ovu kolonu koja je vikala. Nastalo je gužvanje, divlji krizi, paljba bez reda. Užasnuti belokozaci su bežali ili su se predavalci.

U isto vreme se na odseku 6. divizije rasplamsala žestoka borba. Belokozaci, koji su se dohvatali ivice sela, očajnički su se držali svake kuće. Međutim, pukovi 6. divizije su u pešačkoj borbi izbacili neprijatelja iz sela a zatim pojahali konje i pokušali da ga gone ali su bili zaustavljeni vatrom mnogobrojnih mitraljeza, pod čiju zaštitu su izmakli belokozaci. Gonjen ljunutim mrazom neprijatelj je opet i opet jurišao na položaje 6. divizije i svaki put se povlačio u stepu, ostavljajući na ivici sela mnogo ubijenih i ranjenih. Belogardejci su pokušavali da se probiju u selo i na odsecima naših pešadijskih jedinica, ali su svuda imali velike gubitke i odstupali.

Oko dva časa sve se utišalo. Daleko u noći plamtele su vatre oko kojih su se grejali kozaci, goreći svoja komordžijska kola.

Ujutru je general Pavlov odveo svoju grupu u pravcu Kručone Balke i sela Srednji Jegorlik. Prema podacima obaveštajnog odjeljenja Konjičke armije u borbi kod Torgove, u noći 18/19. februara, učestvovalo je 24 konjička puka neprijatelja, ukupno oko 10.000 sabalja.

Strašno je izgledala stepa pokrivena stotinama ubijenih i smrznutih belokozaka. Između napuštenih topova i mitraljeza, topovskih zrna i polomljenih kola ležali su smrznuti ljudi i konji. Neki su se ukočili u sklupčanom stavu, drugi na kolenima a neki stojeći do pojasa u snegu pored svojih isto tako ukočenih, od mraza, konja.

Kasnije smo organizovali specijalnu komisiju za pregled bojišta, pod rukovodstvom komesara 4. konjičke divizije A. I. Detistova. U toku borbi u rejonu Torgova — Srednji Jegorlik prema podacima komisije, bili su izgubili do 5.000 poginulih i promrzlih ljudi i 2.300 konja.

Ujutru 19. februara 1. konjička armija i jedinice naših pešadijskih divizija krenule su pravcem Kručona Balka — Bogorodicko — Lopanka — Srednji Jegorlik.

Samostalna brigada Kuriškova pošla je u rejon Sandate da bi obezbedila levo krilo Konjičke armije i kao podrška 32. pešadijskoj diviziji koja je bila u tom rejonu.

Na putu su naše prethodnice sretale odvojene jedinice bele konjice. U rejonu Kručone Balke jedinice 6. divizije stigle su puk konjičke brigade generala Golubinceva i razbile ga. U zaseoku Sisojevo-Aleksandrovsko prethodnice iste divizije napale su 3 puka belogardejaca i goneći ih zauzele uveče Lopanku.

Kad smo Kliment Jefremović i ja ulazili u Kručonu Balku, gde smo rešili da zanoćimo, k nama je trkom dojaha vođa bočne patrole koju je istakla prateća jedinica štaba armije i obavestio nas da je u dolini levo od nas primećena grupa belih. Mi smo sa pratećom jedinicom krenuli u tom pravcu sa namerom da napadnemo neprijatelja, ali nismo imali koga da napadamo — svi belokozaci su bili mrtvi. Oni su, izgleda, hteli da se ogreju i počeli da razvlače veliki stog sena no zapali su u dubok sneg i svi se posmrzavalii.

Ujutru su počeli da stižu izveštaji iz divizija. 4. divizija je izvestila da je zauzela Bogorodicko. Pri tome se desio interesantan slučaj. Kasno uveče, kad su borci 4. divizije nahranili konje i spremali se na spavanje, u Bogorodicko su došli konačari belih. Oni su ulazili u kuće i grdili naše borce što su se, tobože, tu samovoljno smestili. I naši i beli spominjali su iste brojeve puškova i nisu ni slutili da govore sa neprijateljem. U jednoj kući naši su, izgleda, naročito gadno ispsovali bele i isterali ih iz kuće. Onda su se beli raspitali gde se smestio štab divizije i došli načelniku štaba Kosogovu sa žalbom. I samo je on, kad su ga oslovili sa »vaše blagorodje«, shvatio da su k njemu došli beli. Kosogov je razoružao kozake i saznao da beli imaju 4. diviziju

2. donskog korpusa sa istim brojevima pukova kao i naša 4. divizija.

6. divizija, koja je zauzela Lopanku, izvestila nas je da su beli pobegli u Srednji Jegorlik, Peščanokopsko, i Belu Glinu, gde se prema obaveštajnim podacima smestila glavnina i štab 1. kubanskog korpusa generala Križanovskog.

Izvidnice 11. konjičke divizije, koja je bila u armijskoj rezervi, javile su žalosnu vest da su beli razbili našu 28. pešadijsku diviziju i Kavkasku konjičku diviziju Gaja.

Ove dve divizije, koje su nastupale u pravcu stанице Celine, našle su se na pravcu kretanja konjičke grupe generala Pavlova. Prva na udaru bila je konjička divizija Gaja koju su beli posle kratkog ali žestokog sukoba odbacili preko Maniča. U težem položaju se našla 28. pešadijska divizija. Okružena belokozacima, ova divizija je skoro sva izginula. Poginuo je i komandant divizije Azin.

Istog jutra došla je i direktiva komandanta 10. armije A. V. Pavlova kojom je on odobravao potčinjanje pešadijskih divizija njegove armije Revolucionarnom vojnou sovjetu 1. konjičke armije. Pavlov je izrazio zahvalnost Revolucionarnom vojnou sovjetu Konjičke armije zato što je na vreme primio pod svoje rukovodstvo njegove pešadijske divizije koje su izgubile vezu sa štabom 10. armije. Tako dobroćudnog komandanta armije mi smo sreli prvi put. Inače, komandanti 8, 9. i 13. armije uvek su bili jako nezadovoljni kad su njihove divizije privremeno dolazile k nama.

Na dan 21. februara na frontu Konjičke armije i pešadijskih divizija 10. armije bilo je sledeće stanje:

Konjička grupa generala Pavlova koja je pretrpela velike gubitke u borbama i usled jakih mrazeva odstupila je na zapad u kozačko selo Jegorliku gde su je

branila 2 oklopna voza. Na glavnom pravcu operacija Konjičke armije, duž železničke pruge Torgova — Tihoreck, držao je položaje 1. kubanski pešadijski korpus general-potpukovnika Križanovskog, koji je rasporedio svoje jedinice u Peščanokopskom i u Beloj Glini pod zaštitom 3 oklopna voza. Istočno od korpusa Križanovskog, u rejonu Rasipno — Žukovka — Latnik, branio se 2. kubanski konjički korpus generala Naumenka.

U to vreme 4. i 6. konjička divizija prikupile su se u Srednjem Jegorliku a 11. konjička divizija u Lopanki, ostajući i dalje u armijskoj rezervi. 50, 20. i 34. pešadijska divizija izašle su u rejon Bogorodickog. Konjička armija se na taj način nadnela nad desno krilo Donske armije, ali sa juga, tj. sa leve strane Konjičke armije u rejon Bela Glina — Rasipno — Žukovka bili su koncentrisani neprijateljevi pešadijski i konjički korpsi Kubanske armije koji su spremali udar u levi bok i u pozadinu Konjičke armije. Zato je Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije odlučio da se razbije neprijatelj koji je ugrožavao naš levi bok i da se zauzme Bela Glina.

Radi toga je naređeno 32. pešadijskoj diviziji i Samostalnoj konjičkoj grupi Kuriškog da pojačaju pritisak na korpus Naumenka i time odvuku njegovu pažnju od aktivnosti na odseku korpusa Križanovskog. 20, 34. i 50 pešadijskoj diviziji dat je zadatak da u brzom nastupanju u pravcu Bele Gline zauzme Razviljno, Peščanokopsko i njihovim čvrstim zadržavanjem prikuje neprijatelja u Beloj Glini.

4. i 6. divizija, kao glavnina armije, morale su izaći iz rejona Srednjeg Jegorlika, preko Gorke Balke, na bok korpusa Križanovskog, porušiti železničku prugu kod mimoilaznice Gorki i udariti belima s leđa, obuhvatajući Belu Glinu sa zapada i juga.

Operacija koju je nameravao da izvede Revolucionarni vojni sovjet armije zahtevala je složen manevr i maksimalnu brzinu. Trebalо je nedopustiti sjedinjavanje snaga neprijatelja i razbijati ga po delovima.

22. februara 4. i 6. konjička i 20, 34. i 50. pešadijska divizija istovremeno su krenule u nastupanje.

Sa Klimentom Jefremovićem bio sam u prethodnici 4. konjičke divizije koja je nastupala na Gorku Balku. Vreme je bilo lepo, sa mrazom. Okolo, koliko god se moglo okom dohvatići, pružala se jednolična stepa pokrivena snegom. Skoro odmah iza kolone 4. divizije kretala se 6. divizija dok se daleko, skoro na horizontu, videla tamna masa 11. konjičke divizije. U Srednjem Jegorliku ostala je brigada 11. divizije na čelu sa komandantom brigade S. M. Patoličevim, kao zaštitnica prema grupi generala Pavlova.

Na prilazima ka selu Gorki Balki prethodnica 4. divizije naišla je na zaštitnicu neprijateljske pešadije. 2. brigada 4. divizije (komandant Mironenko) u hodu se razvila za borbu i na leđima neprijatelja upala u selo, gde je bila kombinovana grenadirska divizija korpusa Križanovskog za koju mi nismo znali. Grenadiri nisu uspeli da se razviju za borbu, pa izgleda nisu to ni pokušali. Oni su poubijali svoje oficire, zabili bajonete u zemlju i predali se. Uspeo je da umakne samo general — komandant grenadirske divizije i to bez odela i na neosedlanom konju. N taj način, bez borbe je zarobljeno oko 3.000 vojnika sa komorama, mitraljezima i artiljerijom.

Kad je razoružala bele grenadire 4. konjička divizija je krenula u jugozapadnom pravcu, porušila železnicu kod mimoilaznice Gorki i počela da zalazi iza leđa 1. kubanskog korpusa. 6. konjička divizija je u to vreme zauzela stanicu Beloglinsku i upala u selo Bela Gлина. Sve što je neprijatelj imao u Beloj Glini palo je u naše ruke — artiljerija, mitraljezi, velika komora sa municijom, odeća i između ostalog sa čizmama koje su nam toliko bile potrebne. Samo se štab 1. kubanskog korpusa na čelu sa generalom Križanovskim sklonio u oklopni voz sa namerom da se probije na jug, u pravcu Tihorecke.

Put na jug bio je, međutim, već porušen.

Oklopni voz došao je do mesta gde je bila razrušena pruga i stao. General Križanovski, načelnik artiljerije njegovog korpusa, general Stopčin i svi oficirji štaba prešli su na topovske platforme i započeli žestoku odbranu.

Oklopni voz je najpre koncentrisao vatru na 2. brigadu 4. divizije koja je na njega vršila konjički juriš. Posle toga je krenuo natrag i pošao za Belu Glinu, gde ga je napao 35. puk 6. divizije. Za vreme juriša poginuo je komandant ovog puka Konstantin Usenko. Na pogibiju svog voljenog komandanta, puk je odgovorio još žešćini jurišem. Oklopni voz se povukao na jug, gde ga je opet dočekala 2. brigada 4. divizije. I tu je Konjička armija doživela težak gubitak. Neprijateljskim metkom je prekinut život jednog od naših najboljih komandanata brigada — Grigorija Mitrofanoviča Mironenka. Kao i uvek, ovaj hrabar i bezgranično voljen komandant leteo je na neprijatelja ispred svoje brigade. Belogardejci su ih pustili blizu pa onda otvorili vatru iz svih mitraljeza. Prvi rafal dohvatio je Mironenka. Brigada je sjahala za borbu u streljačkom stroju. Neki od boraca počeli su se povlačiti, ali na mesto poginulog komandanta stao je sasvim mlad, plavook komesar brigade Fjodor Mokricki.

— Drugovi, napred za mnom! Da osvetimo voljenog komandanta!

I brigada je jurnula napred podržana konjičkom baterijom koja je tog momenta prispetla. Komesar je bio teško ranjen ali nije napustio borbu.

Borba se završila time što je general Križanovski napustio oklopni voz. On je pokušao da beži sa grupom svojih štabnih oficira i sa posadom oklopnog voza, ali je bio okružen i završio samoubistvom. Načelnik štaba 1. kubanskog korpusa, generalštabni pukovnik Danilenko se predao.

Borbe Konjičke armije 22. februara završene su razoružavanjem preživelih iz 1. kubanskog korpusa belih.

Idućeg dana sahranili smo na glavnom trgu u Beloj Glini one koji su pali u borbi: komandanta brigade Mironenka i komandanta puka Usenka. Borci i starešine 2. brigade 4. divizije i 53. puka 6. divizije došli su da se oproste od svojih ratnih drugova i voljenih starešina. Mnogo je bilo izgovoreno gorkih reči oprاشtanja. Govorio je Vorošilov, govorio sam i ja. Ja sam bio bližak sa Mironenkonom i Usenkonom. Dobre su to bile starešine. Ljudi neiscrpne energije i visokog morala. Mironenko je imao sve uslove da postane istaknut vojni starešina. Rešili smo da njegovo ime damo jednom od zarobljenih oklopnih vozova.

3

U Beloj Glini zatekli smo ispravnu vezu sa štabom Denjikina. Zahvaljujući tome, a uz pomoć zarobljenog pukovnika Danilenka, mogli smo da dođemo do veoma interesantnih i korisnih podataka. Ne sumnjujući u to da korpus generala Križanovskog više ne postoji, štab Denjikina je produžio da predaje u Belu Glinu razne informacije i direktive.

Saznali smo da denjikinci hitno ojačavaju grupu generala Pavlova, dovlačeći u rejon kozačkog sela Jegorlikskog jače snage konjice i pešadije, delimično formirane od pozadinskih službenika i buržoazije koja je pobegla na severni Kavkaz.

Štab Denjikina je informisao štab generala Križanovskog da je »Dobrovoljački« korpus napustio Rostov i da su trupe povučene preko Dona i Maniča kako bi jedan njihov deo mogao biti koncentrisan u kozačkom selu Jegorlikskom i na stanicu Ataman za borbu protiv 1. konjičke armije. Do sada nismo ništa znali o tome da su beli zauzeli Rostov i da su ga posle opet napustili. Danilenko je potvrdio ono što smo i ranije znali o tome da

će u pomoć Pavlovu od Batajska biti prebačen 3. konjički korpus generala Juzefovića. U isto vreme snage su se dovlačile u rejon Tihorecke. Za odbranu ovog važnog železničkog čvora prebacivalo se oko 6.000 najboljih pešaka, od čega su skoro polovina bili oficiri-dobrovoljci pod komandom generala Marčenko-Amrosjeva. Danilenko nam je ispričao još i to da je prilikom zauzimanja Rostova poginuo komandant Konjičke armije Budoni. Boljševici su odneli njegov leš, ali je njegov identitet dokazan dokumentima.

Postala nam je jasna zamisao belogardejskog rukovodstva: ojačati grupaciju generala Pavlova za račun slabljenja snaga na odsecima 8. i 9. armije i naneti udar iz rejona Jegorlikskog u bok i pozadinu Konjičke armije, dok bi nas Kubanska armija prikivala na tihoreckom pravcu.

I zaista, 23. februara jedinice grupe generala Pavlova napale su iz rejona kozačkog sela Jegorlikske našu zaštitnicu prema severu, brigadu S. M. Patolićeva koja je bila u Srednjem Jegorliku. U toku nekoliko časova pukovi brigade su odbijali žestoke napade belogardejaca. Iako ranjen dva puta, u rame i u nogu, hrabri komandant brigade Semjon Mihajlović Patolićev nije napustio borbu i svojim primerom dizao je moral kod boraca.

Međutim, neprijatelj je koristeći svoju nadmoćnost opkolio brigadu. I tu je izvršio herojsko delo načelnik političkog odeljenja 11. divizije, vršilac dužnosti komesara divizije Andrej Vasiljevič Hruljov. On se sa šakom najhrabrijih probija kroz neprijateljski obruč i dovodi pomoć. Uskoro, podržana drugim jedinicama 11. divizije, brigada Patolićeva je izašla iz okruženja. Međutim, grupa Pavlova sve se više aktivirala.

Situacija je postajala sve ozbiljnija. Konjička armija sa grupom pešadijskih divizija 10. armije, u stvari, se našla pred glavninom Denjikina. Predosećali smo da predstojeće operacije moraju da reše sudbinu čita-

vog Kavkaskog fronta. Veza sa štabom fronta opet je bila izgubljena i morali smo da dejstvujemo, kao što je govorio Kliment Jefremovič, »prema našem revolucionarnom njuhu«. Pre no što smo doneli odluku o našim narednim dejstvima pozvali smo na savetovanje u Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije rukovodioce svih naših divizija i članove operativne grupe štaba.

Kliment Jefremovič i ja nismo pribegavali savetovanju takve vrste smatrajući da je bolje ako je manji broj ljudi upoznat sa koncepcijom operacije. Međutim, ovoga puta situacija je bila noročito složena i trebalo je upoznati sa njom rukovodstva divizija i saslušati njihovo mišljenje.

Pred nama su bila dva moguća rešenja: prvo — razbiti neprijateljsku grupaciju u rejonu Srednji Jegorlik — Jegorlikska, omogućiti 8. i 9. armiji da forsiraju Don i Manič i zajedno s njima preći u odlučnu ofanzivu na celom frontu. I drugo — koristeći poraz neprijatelja u Beloj Glini, produžiti napad na jug, zauzeti stanicu Tihorecku i naneti udar u pozadinu Denjikinove vojske kod Rostova.

I u jednom i u drugom slučaju rezultat operacije rešavao je sudbinu celog fronta — ili ćemo da razbijemo neprijatelja i tako likvidiramo Denjikinovu vojsku na severnom Kavkazu, ili će beli da razbiju Konjičku armiju i, koristeći proletnje bespuće da zadrže sovjetske trupe na liniji Doma i Maniča, onda da srede svoju pozadinu, dezorganizovanu neuspesima u toku zime, da prikupe rezerve, prime nova sredstva od Antante i početkom leta da pređu u protivofanzivu.

Na savetovanju su istupali skoro svi prisutni. Većina je bila za napad na Srednji Jegorlik — Jegorliksku, u stvari, protiv glavne udarne grupe Denjikinovih snaga na severnom Kavkazu.

Međutim, i oni koji su bili za napad na Tihorecku iznosili su veoma jake argumente. Govorili su da nam razbijanje korpusa Križanovskog otvara put ka Tih-

reckoj a zauzimanjem ovog železničkog čvora presečemo najvažniju železničku arteriju koja snabdeva belu vojsku na rostovskom pravcu i konačno odvajamo Donsku armiju generala Sidorina od Kubanske armije generala Škura.

Teško je bilo ne priznati da bi udar na Tihorecku mogao brže rešiti zadatak koji je poslednja direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta fronta postavila Konjičkoj armiji. Ipak, u konkretnoj situaciji to je bilo vezano za veliki rizik. Prodirući na jug armija bi se mogla naći između dve vatre — između branilaca Tihorecke i grupe generala Pavlova.

Posle diskusije Revolucionarni vojni sovjet usvojio je jednoglasno odluku da se neprijateljske grupacije razbijaju odvojeno jedna od druge, a u prvom redu da se napadne grupa generala Pavlova kao daleko jača i opasnija za pozadinu Konjičke armije.

24. februara potpisana je zapovest Konjičkoj armiji prema kojoj su 4, 6. i 11. konjička i 20. i 50. pešadijska divizija morale naglo da okrenu na sever i severozapad da bi nanele udar neprijatelju u pravcu Srednjeg Jegorlika.

6. konjičkoj diviziji koja se kretala u prethodnicima armije naređeno je da nastupa preko sela Gorka Balka i napadne neprijatelja u Srednjem Jegorliku sa zapada i severozapada.

4. konjička divizija je morala da se kreće za prethodnicom i napadom na neprijatelja u Srednjem Jegorliku sa juga i jugozapada da podrži 6. diviziju.

11. konjička divizija imala je zadatak da osigurava desni bok 20. i 50. pešadijske divizije i da zajedno s njima napada Srednji Jegorlik sa istoka i severoistoka. 34. divizija je morala da drži Belu Glinu i osigurava dejstva Konjičke armije prema Tihoreckoj.

U 7 časova ujutru 25. februara Konjička armija i potčinjene joj pešadijske divizije krenule su na izvršenje zadatka.

U rano mrazno jutro 6. konjička divizija je pošla iz sela Gorka Balka pravcem Novi Rogovski. 4. konjička divizija je krenula sporednim putem sa stanice Beloglinske, tačno na sever, u pravcu Srednjeg Jegorlika. 11. konjička divizija je išla na Peščanokopsko, odakle je zajedno sa 20. pešadijskom divizijom zaokretala na severoistok u pravcu istočne ivice sela Srednji Jegorlik. Na čelu svake divizije bili su artiljerijski divizioni i značan deo mitraljeza. Artiljerija i mitraljezi su istaknuti napred u slučaju borbe u susretu.

U 10 časova ujutru, približno na pola puta između Bele Gline i Srednjeg Jegorlika, prethodničke patrole 6. divizije primetile su konjičke kolone neprijatelja. To je bio 4. donski korpus grupe Pavlova. Beli, izgleda, čvrsto uvereni da Konjička armija nastupa na Tihorecku kretali su se polako u kolonama, bez zaštitnica i izvidnica, ka Beloj Glini.

6. divizija, skrivena u jednoj udolini, pustila je neprijateljske kolone da priđu bliže i na komandu Timošenka iznenada otvorila artiljerijsku vatru na belogardejce i prešla u odlučan napad. Beli su se zbunili, počeli u neredu da se muvaju na sve strane i, najzad, pod pritiskom naših, pobegli su u panici. Divizija je krenula u gonjenje.

Dok je 4. donski korpus belih u takvom neredu odstupao ispred 6. divizije Konjičke armije, 2. donski korpus, kojim je komandovao lično general Pavlov, naišao je na prethodnicu 20. pešadijske divizije koja se kretala od Peščanokopskog prema Srednjem Jegorliku. Kad je otkrio našu pešadiju Pavlov je zaustavio svoj korpus nameravajući da napadne 20. pešadijsku diviziju, ali ova namera je ostala neostvarena. Iznenada se na desnom boku 2. donskog korpusa pojavila 4. konjička divizija Konjičke armije i sjurila vatru svoje celokupne artiljerije na kolone belogardejskih pukova. Odmah su proradili i mitraljezi. Mitraljeske tačanke su u galopu izletale na bokove i napred i sa odstojanja 300—400

metara kosile ošamućene belogardejce. Koristeći se zabilježenom neprijatelja, komandant 4. konjičke divizije Gorodovikov je u hodu razvio 2. i 3. brigadu i lično ih povoio na juriš. Počela je žestoka seča. Na čelo 1. brigade postavili smo se Kliment Jefremović i ja vodeći je u obilazak desnog boka neprijatelja nameravajući da mu presečemo put za povlačenje prema Srednjem Jegorliku.

Belokozaci su shvatili našu zamisao i počeli da odstupaju da bi se posle pod navalom 2. i 3. brigade nadali u panično bekstvo sudarajući se međusobno, ostavljajući topove i mitraljeze i podmećući svoja leđa pod oštice sabalja naših boraca. Belogardejci su toliko nagnuti da bežali prema Srednjem Jegorliku da 1. brigada nikako nije uspevala da im preseče put. Nadvijajući se stalno nad njihov bok, jurili smo paralelno sa njima prema Srednjem Jegorliku. U toku ove potere Kliment Jefremović mi se približio, u trku me zagrljio, poljubio i smešeći se doviknuo:

— Pravilno smo rešili da udaramo na Jegorlik. Vidi kako smo ih smazali! — I uzbudjen gonjenjem, poterao još više svog konja.

Žestoko poraženi u borbi u susretu, belogardejski korpsi su pobegli u pravcu kozačkog sela Jegorlikskog i stanice Ataman. Neprijatelj je ostavio na bojištu oko 500 poginulih kozaka, mnogo ranjenih i preko 1.000 zarobljenih. Konjička armija je zaplenila 29 topova, oko stotinu mitraljeza i trupnu komoru oba korpusa belih.

Među zarobljenima bio je načelnik štaba jedne divizije 2. donskog korpusa, koji je na saslušanju rekao:

— Čim je vaša pešadija otkrivena, general Pavlov je naredio korpusu da stane i pozvao na savetovanje komandante divizija i njihove načelnike štabova. Kad su se oni okupili, Pavlov je izjavio da je Budonijeva Konjička armija, kako je to i trebalo očekivati, pošla na Tihorecku i ostavila prema nama pešadijsku zaštitnicu. Naš je zadatak da razbijemo crvenu pešadiju i put u

pozadinu Buđonijeve konjice biće nam otvoren. Pavlov je htio još nešto da kaže, ali nije stigao... vaša artiljerija nas je poklopila... Posle toga se iznenada pojavila vaša konjica. Svi su se zbunili. Komandanti divizija su pojurili u svoje jedinice koje su bile rastrojene artiljerijskom vatrom, ali nisu uspeli da zavedu red i vratili su se Pavlovu da ga pitaju šta da rade. Pavlov je rekao: »Tu je potrebna prisebnost«. Ali prisebnosti nije bilo. Vaši su se pukovi postrojili i krenuli na juriš. Videći da cbuhvatate naše bokove, Pavlov i sav komandni kadar, koji se bio okupio oko njega, počeli su da beže i da seju paniku oko sebe. Divizije bez rukovodstva i pritisnute vašim jedinicama, sledile su primer svojih komandanata...

Zaustavili smo se preko noći u Srednjem Jegorliku i u 11 časova uveče poslali izveštaj štabu Kavkaskog fronta o porazu koji su doživeli 2. i 4. donski korpus. Ujutru 26. februara dobili smo sledeći radiogram:

»Revolucionarni vojni sovjet Kavkaskog fronta čestita vama i hrabrim jedinicama Konjičke armije slavnu pobedu nad kontrarevolucijom koja već crkava.

Revolucionarni vojni sovjet fronta veruje da će hrabra i ovenčana neuništivom slavom, Konjička armija dokrajčiti upornog neprijatelja i približiti čas konačne pobeđe sovjetske vlasti na celom Kavkazu...³⁾

4

Uoči 26. februara dunuo je topao južni vetar, a ujutru kad se sunce diglo i rasteralo suru maglu, već su se mogle nazreti u polju plavožućaste mrlje i crne bražde otkravljenе zemlje.

Na Donu i Stavropolju počinjalo je proleće 1920. godine.

Izjutra u Srednjem Jegorliku je bilo bučno. Ulicama su promicali konjanici, prolazile kolone konjičkih

³⁾ CGAKA, f. 245, op. 1, d. 47, list 325.

pukova, pešadijske jedinice gacale su po žitkom blatu, tutnjale su artiljerijske zaprege. Svuda se čuo govor, psovke, smeh.

Jedinice Konjičke armije su polazile iz Srednjeg Jegorlika, raskvašenim glavnim drumom, na severozapad. Pred nama je bilo kozačko selo Jegorliksko, gde je bila koncentrisana glavnina belogardejaca pod komandom generala Pavlova.

Žurili smo da se ne bi grupa Pavlova mogla opraviti posle poraza. Međutim, naše prethodnice naišle su na jaku kružnu odbranu kozačkog sela Jegorliksko, vešto ojačanu oklopnim vozovima. Onda smo odlučili da se učvrstimo na polaznim položajima, da privučemo pešadijske jedinice i pozadinu i posle malog odmora napadnemo neprijatelja u Jegorliksku.

Naša obaveštajna služba je ustanovila da se u region sela Jegorliksko i stanice Ataman naknadno prebacuju jedinice 1. donskog korpusa, Tersko-kubanske konjičke divizije, probранa pešadija iz Dobrovoljačkog korpusa generala Kutepova i plastunske jedinice generala Černecova ponovo formirane od starih kozaka. Ispod Rostova ovamo su upućena 2 oklopna voza. Prema našim podacima, ukupan broj belogardejaca dosegao je 25.000 sabalja i 3.000 bajoneta. »Jegorlikska tvrđava«, »Beli Petrograd« — tako su belogardejci nazivali kozačko selo Jegorliksko, nadajući se da će tu razbiti našu vojsku.

29. februara uveče Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije odlučio je da snagama Konjičke armije i 20. pešadijske divizije 1. marta preduzme odlučan napad na Ataman-Jegorliksko.

Nastupanje je počelo u svitanje. Vreme nije bilo pogodno. Putevi vanredno teški. Artiljerija, mitraljeske tačanke, kola sa municijom i sanitetskim materijalom propadali su u gusto lepljivo blato. Naročito teško je bilo oko svladavanja strmih padova i uspona pri prelazu jaruga. Artiljerijski konji vukli su poslednjim snagama, i morali smo ih pomagati dodavajem zaprega.

Oko 10 časova 4. i 6. divizija Konjičke armije prikupile su se u udolinama južno od sela Jegorliksko. Gusta magla još se nije digla i pod njenom surom pele-nom čutalo je selo, udaljeno nekoliko kilometara. Sa jugoistoka se Jegorliksku primicala 20. pešadijska divizija postrojavajući svoj borbeni poredak. Uskoro su se otuda začuli mitraljeski rafali i jaka plotunska paljba. To je 20. pešadijska divizija stupila u borbu sa plastunima generala Černecova. U streljačkom stroju, sa puškama na gotovs, naši pešaci, podržavani jakom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom, uporno su napredovali, potiskujući neprijatelja.

U međuvremenu su se 4. i 6. konjička divizija postrojavale za napad. Kozačka konjica se ispočetka nije videla, ali čim su se plastuni povukli počelo je žurno kretanje krupnih konjičkih masa na zapadnom i južnom kraju sela. Prikupljena na zapadnom kraju Jegorlikska, najjača grupa konjice belih prešla je u napad, obilazeći levo krilo Konjičke armije. Namera neprijatelja bila je, očevidno, da napadom u levi bok poremeti borbeni poredak jedinica i odbaci Konjičku armiju na severoistok, ka železnici, pod vatru oklopnih vozova i plastuna generala Černecova.

6. konjičkoj diviziji je naređeno da parira udar obilazne kolone neprijatelja. Kontranapadom 6. divizije pomeren je pravac napada neprijatelja, kojim je divizija otpočela upornu borbu, dok je 4. divizija prešla u odlučan napad. Tamna masa pukova divizije širokim strojem strelovito je letela na neprijateljsku konjicu koja se pojavila na južnoj ivici sela. Odjednom, sve se nekako utišalo i u stepi se čuo samo bat hiljada konjskih kopita naše konjice. Belogardejska konjica je počela postrojavanje za juriš, ali kad se prolamilo »ura« naših konjanika, ona je izbacila napred mitraljeze i brzo se povukla u selo.

Mitraljezi belih otvorili su uragansku vatru na pukove 4. divizije i prinudili ih na povlačenje. 4. divizija

nije stigla da se povuče i postroji kad je belogardejska konjica napala s boka 20. pešadijsku diviziju. Za likvidiranje opasnosti, koja je zapretila našoj pešadiji, dve brigade 4. divizije bile su naglo okrenute na desno i bacene u protivnapad da bi jakim udarom odbacile konjicu belih. Za vreme ovog okršaja na bokovima, centar fronta Konjičke armije ostao je oslabljen. To su iskoristili beli i bacili u napad na centralni deo fronta Konjičke armije jaku konjičku grupu. Neprekidnim talasom navirala je konjica belih na odsek koji je držao sam 19. konjički puk 4. divizije. Kao čelna jedinica bele konjice, galopirao je, postrojen u vodne kolone, oficirski konjički puk. Situacija je bila veoma opasna. Beli su mogli lako da probiju front 19. puka i stignu do položaja artiljerije i štabova 4. i 6. divizije, a zatim da nanesu Konjičkoj armiji udar s leđa.

Oficirski puk sa alaukanjem i zviždanjem probio je slab lanac 19. puka i ustremio se napred. I u tom trenutku komandant 4. konjičke divizije Gorodovikov pružio je sjajan primer hrabrosti i prisebnosti. On je propustio oficirski puk koji se zaletio suviše napred, a onda naredio svim mitraljescima i konjičkom artiljerijskom divizionu da izbliza otvore vatru na glavne snaže u napadu. Ovo naređenje je bilo momentalno izvršeno i naši mitraljesci i artiljeri gađali su vanredno tačno. Desetine mrtvih belokozaka padale su na mokru zemlju stepa, izgaženu hiljadama kopita. Ogromni gubici zaustavili su neprijatelja koji je zatim pobegao u Jegorliksko. Oficirski puk belih bio je uništen do poslednjeg čoveka.

Kad je odbacila desnokrilnu grupu belih prema zapadnoj ivici Jegorlikska, 6. konjička divizija je izašla na bok neprijatelja koji se povlačio ispred 4. divizije i nanela mu jak bočni udar. Pod udarom 6. divizije s boka i jedinice 4. divizije sa fronta, rastrojeni delovi bele konjice odstupili su u Jegorliksko, pod zaštitu svoje artiljerije i mitraljeza.

Dok su se na otvorenoj ravnici odigravali oštiri sukobi između ogromnih konjičkih masa, žestoka borba između 20. pešadijske divizije i pešadije neprijatelja koja je zaposela jugoistočni kraj sela Jegorlikskog i stanicu Ataman pod zaštitom oklopnih vozova, trajala je bez prestanka. Prihvivajući ovde neprijatelja neprestanim napadima, naši slavni pešaci su čvrsto osiguravali desni bok Konjičke armije.

Po podne beli su doveli sveže konjičke snage i opet su prešli u napad. Po celom frontu je otpočela artiljerijska, mitraljeska i puščana vatra, zasvetlucale su hiljade oštrica sabalja, zagrmelo »ura« iz hiljade grla, zapršale desetine zastava i stotine raznobojnih eskadronskih barjačića. Opet je počela uporna borba za krila, žestoka konjička seča.

Krajem dana 6. konjička divizija je odbacila neprijatelja na levom krilu u zaselak Ilovajski, 4. divizija je došla do južnog kraja sela Jegorliksk, 20. pešadijska divizija, uz podršku 11. konjičke divizije i pristiglih divizija Gaja i Blinova, zauzela je stanicu Ataman i severoistočni kraj kozačkog sela Jegorliksko.

Neprijatelj je produžio da pruža otpor, braneći očajnički svaku kuću i šupu u selu. Belogardejci su u mnogim ulicama podigli barikade, upotrebivši kola, plugove, burad, balvane, saonice i uporno se branili. Krvava i žestoka borba obuhvatila je celo selo i tek posle ponoći belogardejci su izbačeni iz Jegorlikska i naše jedinice potpuno su zauzele selo.

Iste noći, kad je konjica belih u neredu odstupala iz Jegorlikska na jugozapad, ostavljajući topove, kare i kola, iz kozačkog sela Mečotinske njima u pomoć žurila je bela pešadija, uglavnom plastunske jedinice formirane na brzinu od starijih kozaka. Denjikinskom rukovodstvu, koje je uputilo kozake — plastune u Jegorliksko, verovatno, nije ni bilo poznato da su ga zauzeli crveni. A naše jedinice, umorne posle teške borbe, od-

marale su se u selu i nisu primetile da se belogardejska pešadija primiče severozapadnoj ivici sela. U svitanje, videći bele u neposrednoj blizini, jedinice 4. konjičke divizije napale su plastunske jedinice kozaka i nedajući mogućnost da postroje borbeni poredak, naterale ih u panično bekstvo. Iako su to sve bili ljudi u godinama, kozaci-bradonje su tako brzo trčali da bi im, da to nije rat, mogli zavideti i mladići. Sad međutim, nisu imali na čemu da im zavide. »Maratonska trka« kozaka bila je samo njihova sramota. Trčati po proletnjem bespuću bilo je teško, pogotovu što su kozaci imali zimsku topnu odeću. Gonjeni našim konjanicima, oni su ostavlјali u blatu valjenke i nastavlјali trku bosonogi. Koliko god se moglo okom sagledati u pravcu kozačkog sela Mečotinske iz blata na putu i pred njega virile su kozačke valjenke kao nagoreli panjevi.

Tako se završila ova velika bitka između sovjetske vojske i najboljih jedinica Denjikinove vojske na severnom Kavkazu, u kojoj je učestvovalo samo konjice do 40.000 sabalja sa obe strane.

Ako bi se govorilo o ovoj bici kao o ispitu borbene zrelosti i borbenog duha Konjičke armije, onda bih mogao sa punim pravom da kažem da su ispit položile sa sjajnim uspehom sve operativne i taktičke jedinice naše armije. Herojski su se borili i umešno rukovodili komandanti 4, 6. i 11. konjičke divizije: Gorodovikov, Timošenko i Stjepni-Spižarni. Komesari divizija Bahturov, Detistov i Hruljov podsticali su borce primerima svoje lične hrabrosti. Tjulenjev, koji je primio dužnost poginulog Mironenka, iako ranjen u borbi, komandovao je 2. brigadom 4. divizije do kraja bitke. Zadivljujuća je bila čvrstina i preciznost naših artiljeraca i mitraljezaca. Hrabro su se borili borci, starešine i komesari slave 20. pešadijske divizije.

Teško bi bilo imenovati sve heroje ove bitke, zato što su primere čudesne hrabrosti, bezgranične odvažno-

sti i drugarske podrške u borbi pokazali stotine boraca, starešina i političkih radnika. Navešću nekoliko karakterističnih slučajeva za koje su njihovi izvršioci u bici kod Jegorlikske odlikovani ordenima Crvene zastave.

Kad je u toku napada neprijatelj obilazio bok 20. pešadijske divizije, pomoćnik komandira voda 22. konjičkog puka 4. divizije Bikov Mihajlo Aleksandrovič se bacio na neprijateljski mitraljez koji je neočekivano otvorio bočnu vatru po našoj pešadiji, i uništio belogardejske mitraljesce. Mihajlo Bikov je spasao desetine crvenoarmejskih života.

Komandir voda istog puka Agejev Georgij Nikolajevič prvi je upao u redove belogardejaca koji su se pripremali za juriš, ubio dva oficira i iz belogardejskog mitraljeza otvorio vatru na njih.

Borci Petrušin Pjotr Maksimovič i Romov Fjodor Danilovič probili su se do neprijateljske baterije, posekli dva oficira, zarobili bateriju i odmah je upotrebili protiv belogardejaca.

Komandir voda 22. konjičkog puka 4. divizije Žuravljev, koji je bio ranjen i zarobljen, za vreme belogardejskog napada privukao se njihovom mitraljezu, pobjio poslugu i vatrom iz istog mitraljeza zaustavio juriš neprijatelja.

Medicinska sestra Taisija Plotnikova izvršila je herojsko delo spasavajući naše ranjenike. Kad se konjički puk belih probio u pozadinu 4. divizije ona je, jašuci konja, povela borce u protivnapad, prva upala u njihove redove i ubila oficira.

U stvari, bitka kod Jegorlikska ja završna operacija u likvidaciji denjikinštine.

Koristeći uspehe 1. konjičke armije i pešadijskih divizija 10. armije, u napad su prešle i 8. i 9. armija. Jedinice ovih armija zauzele su Azov, Batajsk, Kojsug, Homutovsko, Međetinsko. 11. armija je zauzela Stavropolj...

»Moral je bio opet izgubljen« — pisao je Denjikin, objašnjavajući stanje svoje vojske posle pretrpljenih poraza kod Torgove, Bele Gline, Srednjeg Jegorlika i Jegorlikska. Ipak, on se još nadao da će zaustaviti svoju vojsku na liniji reka Kubanj — Loba — Bela.

»Morali smo se odvojiti od neprijatelja, postaviti između njega i nas nesavladivu prepreku — i „presedeti“ u više-manje bezbednom rejonom, bar dok se ljudi, potreseni sudbonosnim događajima, ne bi prenuli« — pisao je Denjikin.⁴⁾

Međutim, Denjikinova vojska već je bila nesposobna za organizovan otpor. Belo kozaštvo se konačno raspadalo. Donci su bežali ili se predavali, ne želeći da se povlače na Kuban. Oni nisu voleli kubanske kozake, nazivali ih »hohli« (ćubani) i nisu se nadali dobrom od njih. A oni se zaista nisu ni pokazivali gostoprimaljivim prema svojoj braći po kozaštvu.

— Profućkali ste svoj Tihi Don i gubite se kud zname. Nema smisla da se krijete po Kubanu — govorili su Kubanci Doncima.

Jedan stari donski kozak koga smo zarobili, ispričao je da je zajedno sa drugim izbeglicama pošao na Kuban sa svojim konjem i kolima.

— E pa gde su ti sad tvoj konj i kola? — upitao sam ga.

— Gde su? Oduzeli su kubanski kozaci. Dali su mi, evo, štap u ruke i rekli: gubi se tamo odakle si došao...

Nastupilo je pravo proleće. Povlačenje po bespuću je teška stvar. Putevi su bili toliko raskvašeni da je svako kretanje po njima, a pogotovo kretanje artiljerije i kola, postalo sasvim nemoguće.

Bez objedinjenog i čvrstog komandovanja, jedinice razbijenih donskih korpusa raspadale su se na grupe,

⁴⁾ A. I. Denjikin, *Pohod na Moskvu*, str. 239—250.

ostavljale topove i mitraljeze, napuštale ranjenike i bolesnike, ostavljale mršave i iznurene konje. Oni među nama koji su voleli da upoređuju, govorili su da je Denjikinova armija u to vreme ličila na Napoleonovu armiju koja je 1812. godine bežala starim smolenskim putom. Razlika je bila samo u tome što su Francuzi bežali na zapad kroz zimsku studen, a denjikinci na jug, po proletnjem bespuću.

Stanje u koje su zapali beli bilo bi još gore da su Konjička armija i jedinice 10. armije nastavile neprekidno gonjenje.

Mi, na žalost, nismo mogli da gonimo neprijatelja i to ne samo zato što je smetalo neprolazno blato, već i zbog toga što su Konjička armija i pešadijske jedinice 10. armije bili krajnje iznurenii neprekidnim i teškim borbama. Trebalo je dati odmor jedinicama, trebalo je privući bliže pozadinu, snabdevati jedinice potrebama za borbu i život, srediti plen, predati zarobljenike ili, pak, uključiti ih u naše jedinice.

Konjička armija se smestila na odmor u kozačkom selu Jegorlikska, na stanicu Ataman i po obližnjim zaseocima. U istom rejonu se smestila 20. pešadijska divizija, 1. kavkaska konjička divizija i 2. konjička divizija »Blinov«, koje su, da spomenem i to, zajedno sa Donskom (kasnije 9.) i 12. konjičkom divizijom bile objedinjene kao 2. konjički korpus 10. armije i direktivom Revolucionarnog vojnog sovjeta Kavkaskog fronta, od 3. marta 1920, u operativnom smislu potčinjene Konjičkoj armiji. Kasnije se pokazalo da ne postoji potreba za takvim potčinjavanjem i 31. marta 2. konjički korpus je vraćen 10. armiji.

50. pešadijska divizija je ostala u Srednjem Jegorliku a 34. u Beloj Glini.

32. pešadijska divizija i samostalna konjička brigada Kuriška bile su razmeštene po naseljenim mestima istočnije od Bele Gline.

Kad su se jedinice Konjičke armije razmestile za odmor, Kliment Jefremovič i ja smo pošli zaplenjenim oklopnim vozom u Rostov. Trebalo je organizovati dovoz celokupnog snabdevanja i municije u armiju. Uz put, u Batajsku, saznali smo da na stanicu стоји službeni vagon komandanta Kavkaskog fronta Tuhačevskog. Lično ga nismo još poznavali. Čuli smo samo da je komandovao armijom na Istočnom frontu, posle je bio u rezervi Revolucionarnog vojnog sovjeta Republike a onda postavljen za komandanta Kavkaskog fronta. Rešili smo da se predstavimo Tuhačevskom, da ga obavestimo o stanju armije i upitamo za nov zadatak.

Ulazeći u vagon, našli smo Tuhačevskog u uskom hodniku ispred salona.

Posle upoznavanja, on je strogo upitao:

— Zašto niste izvršili moje naređenje za napad u pravcu kozačkog sela Mečotinske, i odveli Konjičku armiju u rejon Torgove?

Bio sam iznenađen mladošću komandanta fronta. Po izgledu on nije mogao imati više od 25 godina, imao je solidno i čak strogo držanje, ali se osećalo da je to izveštačeno i da je on, u stvari, običan lep, rumen, mlad čovek, koji još nije navikao na svoj visoki položaj.

Na pitanje koje je Tuhačevski izgovorio strogim tonom mirno sam odgovorio da je nastupanje Konjičke armije iz rejona Platovskog tačno na zapad u pravcu Mečotinske u konkretnim prilikama onog momenta bilo necelishodno i to iz sledećih razloga:

Umorna, posle forsiranog marša, Konjička armija nije mogla da nastupa stepom zatrpanom dubokim snegom, gde se nije moglo naći skloništa za ljude ni furaži.

No glavno je to što su počeli jaki mrazevi i ostavljanje armije u stepi značilo bi njeno svesno uništavanje, kako je to pokazao slučaj sa grupom Pavlova.

Zbog toga je Revolucionarni vojni sovjet Konjičke armije odlučio da krene više udesno, kroz naseljene rejone, gde je postojala mogućnost da se nađe furaž i ogreju ljudi, a zatim, u sadejstvu sa pešadijskim jedinicama 10. armije da razbijje neprijatelja i produži nastupanje naređenim pravcem. Kasniji događaji su pokazali opravdanost odluke Revolucionarnog vojnog sovjeta armije.

Dok sam govorio, prišao nam je čvrsto građen čovek srednjih godina, orlovskog nosa, crnih očiju i brkova, kraće vreme nas je slušao dobrodušno nasmejan a onda, sa primetnim kavkaskim akcentom u govoru, rekao komandantu:

— Prestani sa cepidlačenjem. Treba da se radujemo kad je neprijatelj razbijen i to zahvaljujući uglavnom Konjičkoj armiji. A ti kažeš... Čak i Katarina II je rekla da se pobediocima ne sudi — i on se okrenuo k nama. — Da se upoznamo — Ordžonikidze.

Grigorije Konstantinovič se pozdravio s nama i pozvao nas u salon.

U salonu Tuhačevski me je upitao:

- Kako to da ste ovde?
- Idemo u Rostov.
- Zašto bez mog znanja?

— Idemo u naš štab i o vama smo saznali sasvim slučajno. A kad ste već tu, rešili smo da vam se predstavimo.

— Pa dobro — rekao je Tuhačevski — ali ja vam nisam odobrio da idete u Rostov.

— A zar postoji takav komandant armije koji bi svaki put kad mu zatreba da ide u svoj štab, pitalo komandanta fronta za odobrenje?

— U pravu je — začuo se zvučan bariton Ordžonikidzea. — Što se ti kačiš za njega? — ponovio je on i počeo da razgovara sa nama. — Mi smo sami hteli da dodemo do vas, da vidimo šta radite. Vrlo dobro što

ste došli. Mi, u stvari, nismo ni znali gde da vas tražimo — u Beloj Glini, u Torgovoju ili u Mečotinski. Pa pričajte kako idu poslovi, kako je Konjička armija.

Izložili smo sve, sa svim detaljima, o borbama Konjičke armije i stanju na frontu.

— Denjikinova vojska — zaključio je Grigorije Konstantinović — praktično je razbijena. To je velika pobeda. Narod će vam biti zahvalan.

Tuhačevski je još porazgovarao sa nama, ali već drugim tonom, izgleda da je posle našeg izveštaja promenio mišljenje o Konjičkoj armiji — i onda je nekud išao.

Prema Ordžonikidzeu smo odmah osetili poverenje. Njegova duševnost je privlačila i uslovjavala iskrenost u razgovoru i kad je Tuhačevski išao zamolili smo Grigorija Konstantinoviča da nam priča o novom komandantu fronta.

On je rekao da Tuhačevskog poznaje malo, zato što radi s njim tek od skoro i može da kaže da je socijalno-poreklo Tuhačevskog »dvorjanin«, završio je Aleksandrovsко pešadijsko učilište (vojnu školu) u Moskvi, posle toga služio u Petrogradu kao vodni oficir, učestvovao u I svetskom ratu i već prvih dana rata pao u nemacko ropstvo, pokušao da beži, dva puta su ga hvatali ali treći put bekstvo je uspelo. Kad je stigao u Rusiju ponudio je svoje usluge sovjetskoj vlasti ...

To je sve što znam o njemu. Moje lično mišljenje o njemu je da može i hoće da ratuje. Živ je i pokretan, dobro potkovani u vojnim znanjima, načitan i naročito ceni i poznaje Klauzevica. Ali, eto, mlad je, neobuzdan, ponekad nešto ne smisli do kraja. Naročito je upadljivo to što malo obraća pažnju na političku stranu problema i ne uzima u obzir specifičnosti građanskog rata.

Ordžonikidze nije krio od nas da je Tuhačevski bio protiv Konjičke armije, a nije bio dobro raspoložen ni prema meni. To je bio uticaj nezdrave atmosfere koju

su oko Konjičke armije stvorile neke ličnosti. On nas je upoznao sa telegramom dobijenim od Lenjina iz kojeg se videlo da je Vladimira Iljiča neko netačno informisao o Konjičkoj armiji.

Lenjin je pisao da je on »jako zabrinut stanjem naše vojske na Kavkaskom frontu«, naročito »... punim rasporedom kod Buđonija...«⁵⁾

Telegram Vladimira Iljiča jako je uzbudio Klimenta Jefremoviča i mene. Bilo je jasno da nas je neko u centru zlobno i neodgovorno oklevetao.

Ordžonikidze nas je umirio svojom izjavom da je on istog dana odgovorio Lenjinu iznoseći mu svu neosnovanost priča o raspadu Konjičke armije.

Vorošilov je zamolio Ordžonikidzea da podrobno informiše Vladimira Iljiča o stvarnom stanju u Konjičkoj armiji i da mu prenese naš topni crvenoarmejski pozdrav.

— Posle vašeg ubedljivog izveštaja kod mene ne ostaje ni trunke sumnje u borbenu sposobnost vaše armije i pravilnost vaših odluka. Obećavam da će o tome obavestiti lično Lenjina.

Tuhačevski je opet ušao. Mi smo još dugo razgovarali o frontovskim poslovima i narednim zadacima Konjičke armije. Pred nama je bilo forsirano nastupanje na jug, ka Crnom moru, pravcem Tuapse — Soči. Osnovno je bilo da ne damo neprijatelju da se učvrsti na rekama Kuban i Laba.

Tuhačevski je rekao da će se direktiva sa zadatkom Konjičke armije dati kasnije. U vezi s tim što smo morali vratiti 10. armiji njene pešadijske divizije, zamolili smo da se jedna od njih, i to 20, ostavi Konjičkoj armiji. Tuhačevski nije pristao na to, pozivajući se da on ne bi mogao da slabiti 10. armiju ali je obećao da će nam potčiniti u operativnom smislu 22. diviziju 9. ar-

⁵⁾ *Lenjinova dela*, t. XXXIV, str. 261.

mije. Sem toga, odobrio nam je da u završnim operacijama možemo koristiti brigadu Levde 14. konjičke divizije, koju je u Taganrogu formirao E. A. Ščadenko.

Oprostili smo se od Ordžonikidzea i Tuhačevskog i pošli u Rostov, gde je Vorošilov 11. marta istupio na sastanku predstavnika partijskih i sovjetskih organizacija grada sa referatom o aktivnosti Konjičke armije.

Boraveći u Rostovu, održavali smo stalnu vezu sa Zotovim koji je bio u kozačkom selu Jegorlikski sa operativnim delom štaba. On nas je izveštavao da su se sve konjičke i pešadijske divizije sredile i odmorile i da su spremne za nastupanje, da je komandant 9. armije precao Konjičkoj armiji 22. pešadijsku diviziju i da je komandant ove divizije Ovčinikov sa svojim načelnikom štaba bio kod njega i raspitivao se o zadatku. Znajući već opšti pravac nastupanja armije naredili smo Zotovu da postavi zadatke pojedinim divizijama u vezi sa odlaskom u rejon Tihorecke.

U Rostovu sam, između ostalog, ustanovio otkud je ponikla za nas smešna vest o pogibiji »crvenog komandanta armije Budonija«, koju su beli tu skoro proširili u svojoj vojsci. Jedanput uveče kod mene je svratio moj brat Jemeljan Mihajlovič. Glava mu je bila sva ufačljovana i svetlucalo je samo jedno oko, koje je ostalo čitavo posle I svetskog rata... Znao sam da je u borbama oko Rostova ranjen i poslat na lečenje u bolnicu.

— Jel' ti se to kod Rostova desilo? — upitao sam.

— Ovo u Rostovu — Jemeljan je pokazao na svoju glavu — i to tako da još uvek ne verujem da sam živ... iz Taganroga sam pošao u Rostov u štab armije, — pričao je Jemeljan. Mislio sam da se raspitam gde ste vi i da podem u svoj puk. Sa stanice sam pošao peške, hteo sam da prošetam gradom i vidim kako izgleda posle »gazdovanja« belih. Idem i odjednom me opkolila belokozačka patrola. Sasvim neočekivano... Ta ja nisam znao da su beli tog dana ponovo ušli u Rostov. Trgao sam pištolj,

ali kasno. Metkom u lice oficir me je oborio. Ne znam šta su radili sa mnom i došao sam sebi tek u previjalištu na železničkoj stanicici, kud su me doneli kao belog vrnjnika. Zatim su me preneli u belogardejsku bolnicu koju su denjikinci ostavili u Rostovu, kad su ga napuštali. Eto, kako je to bilo! — završio je Jemeljan. Njemu je bilo jako krivo što su ga beli svukli i uzeli mu sve — dokumenta, pištolj, sablju i gornju odeću.

Dakle, eto u čemu je stvar — denjikinci su iskoristili dokumenta Jemeljana da bi razglasili vest o mojoj pogibiji.

6

13. marta, kad smo se već vratili u Jegorliksko, došla je direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta Kavkaskog fronta od 12. marta, kojom se naređivalo 1. konjičkoj armiji da izađe u rejon Ust-Labinska — Ladoška, forsira reku Kuban i do 19. marta ovlada rejonom Belorečenska — Gijaginska.

Posle zauzimanja stanice Tihorecke pešadijske divizije su vraćene 10. armiji ali su i dalje sadejstvovalle sa nama.

14. marta u Konjičku armiju je došao komandant fronta Tuhačevski i član Revolucionarnog vojnog sovjeta fronta Ordžonikidze. Izvršili smo smotru nekih jedinica armije i bili zadovoljni.

U dopunu ranije direktive Konjičkoj armiji je naređeno da nanosi bočne udare neprijatelju ispred fronta 9. armije, kako bi se njoj olakšalo zauzimanje Jekaterinodara (Krasnodora). To je bilo potrebno zato što je napredovanje 9. armije u pravcu Jekaterinodora otežavao konjički korpus kneza Sultan-Gireja. 16. marta 4. konjička divizija se sudarila sa ovim korpusom, jačine do 5.000 sabalja, u rejonu Ust-Labinske. Sultan-Girej se povukao prema Kirpiljskom i na 8 kilometara od ovog naselja došao pod udar 6. konjičke divizije, koja je napadala stanicu Ust-Labinsku. Počela je žestoka seča.

Beli nisu izdržali i počeli su povlačenje. Njihov veći deo, pritisnut na reku Kuban, pokušao je da se prebaci preko mosta, ali naši su ga već bili zauzeli. Spasavajući se, beli su skakali u reku, gde su se davili ili ginuli od naših mitraljeza.

Posle razbijanja korpusa Sultan-Gireja, Konjička armija je produžila nastupanje. Belogardejci su uništili sve mostove na reci Kubanu, ali to već nije moglo zaustaviti našu vojsku. Minirani mostovi su opravljeni, postavljeni su pontonski mostovi i iznalaženi su gazovi. Konjička armija je forsirala reku Kuban i ustremila se ka reci Labi.

19. marta došla je direktiva Revolucionarnog vojnog sovjeta fronta, kojom se Konjičkoj armiji stavljalio u zadatak da 21. marta zauzme Majkop i izdvoji deo snaga za zauzimanje rejona Tuapse. Uveče istog dana u vezi sa ovom direktivom postavljeni su (zapovešću Konjičke armije) borbeni zadaci divizijama. Armija je obuhvatala Majkop sa severozapada i severoistoka. U pravcu Tuapse upućena je brigada pod komandom Levde ili, kako se onda zvala, brigada »upraforma« Konjičke armije.

Nastupajući u pravcu Majkopa, 4. konjička divizija je 20. marta naišla na jak otpor neprijatelja u rejonu kozačkog sela Giaginske, koji je vršio protivnapad uz podršku 3 oklopna voza. Protivnapad je odbijen i pretrpevši velike gubitke, neprijatelj se povukao.

Posle žestoke borbe 6. konjička divizija je 21. marta zauzela stanicu Belorečensku, zarobila oko 1.000 belokozaka i zadobila veliki plen. Ostaci belogardejskih jedinica povukli su se u planinu.

22. marta ujutru Konjička armija je ušla u Majkop. U gradu su već bili predstavnici takozvane »zelene« armije na čelu sa Ševcovim. Ova armija jačine oko 5.000 bajoneta, postala je sjedinjavanjem kavkaskih i priobalnih crnomorskih partizanskih odreda. Ona je aktivno sa-

dejstvovala pri napadu trupa Kavkaskog fronta i u tom periodu razbila oko 6 pukova belih i pomogla nam da zauzmemmo Soči i Taupse. Ozbiljnu pomoć trupama na frontu pružio je takođe crvenopartizanski odred Čečenaca, Inguša i drugih kavkaskih narodnosti, koji je dejstvovao u rejonu naftonosnih polja Grozni. Mi smo čuli mnogo priča koje su ličile na legende, o komandantu ovog odreda Gikalu, radniku iz Groznog, pametnom i opreznom partizanskom vođi koji je bio veoma popularan kod brđana.

Po ulasku u Majkop odmah smo organizovali čuvanje izvora nafte a uveče istog dana dobili smo i specijalno naređenje Revolucionarnog vojnog sovjeta fronta za istu stvar. U naređenju se pozivalo na telegram Lenjina kojim se zahtevala bezbednost izvora nafte. Nama je bilo preporučeno da pozovemo Ščadenka iz Taganroga radi organizovanja bezbednosti izvora, kao i za formiranje i odašiljanje planiranih vozova sa nafom u centralne delove zemlje.

Majkopska operacija bila je poslednja ozbiljna operacija 1. konjičke armije na severnom Kavkazu.

Posle zauzimanja Majkopa prestala su borbena dejstva glavnine Konjičke armije. Ka obalama Crnog mora, po teško prolaznim brdskim putevima i stazama, probijali su se samo odvojeni eskadroni, uglavnom brigade Levde. Ovi eskadroni, uz aktivnu pomoć odreda »zelene« armije Ševcova, hvatali su belogardejce koji su se krili u planinama i slali ih u mesta prikupljanja glavnine armije. Beli više nisu pružali ozbiljan otpor i većinom su se predavali u grupama i čitavim jedinicama. Tako je u rejonu kozačkog sela Korenjoske položila oružje i izjavila želju da se bori na strani crvenih kozačka brigada od 3 puka pod komandom Šapkina. U rejonu Tuapse — Krasna Poljana predala se divizija belih pod komandom generala Morozova. Ova se divizija povlačila duž crnomorske obale za Gruziju, ali je gruzinski menjševici nisu pustili kod sebe.

Već je 3 dana Konjička armija stajala u Majkopu i njegovoј okolini. U gradu je bio red i mir. Revolucionarni komitet, formiran po dolasku Konjičke armije, aktivno se bavio gradskim poslovima uz našu pomoć i učešće radnika. Trudbenici grada bratski su primili borbe Konjičke armije i delili s njima poslednji komad hleba. Jedno nas je brinulo — u gradu nije bilo stočne hrane a naše rezerve bile su pri kraju.

U to vreme već nam je bilo poznato da se na zapadu skupljaju crni oblaci: Pilsudski je uz pomoć Antante stvarao velike, dobro opremljene oružane snage za napad na Sovjetsku Republiku.

Još 14. marta, Ordžonikidze je, kad je bio kod nas, govorio:

— Mislio sam da ćemo se sad prihvatići poslova na radnom frontu, ali izgleda da moramo da ratujemo i sa belopoljacima.

I on nam je pokazao Lenjinov telegram:

»Veoma me raduje vest da Vi uskoro očekujete potpuno razbijanje Denjikina, ali me plaši već prekomerni optimizam.

Poljaci će, izgleda, neizbežno zaratiti protiv nas. Zato je sad najglavniji zadatak ne »Kavtrudarmija« (Konjička radna armija) nego što hitnije prebacivanje maksimuma vojske na zapadni front. Na ovom zadatku usredsredite sve napore. Za istu svrhu iskoristite zarođenike »arhienergično« (do najveće mere energično).⁶⁾

Ordžonikidze je govorio u ono vreme o prebacivanju Konjičke armije na zapadne granice Republike kao o jednoj mogućnosti. Uskoro je počeo da govori o tome sasvim određeno.

Vorošilov i ja morali smo da odemo u Revolucionarni vojni sovjet fronta u vezi sa predstojećim prebacivanjem, a otuda za Moskvu. Međutim, 24. marta Revolucionarni vojni sovjet fronta je depešom privre-

⁶⁾ *Lenjinova dela*, t. XXXIV, str. 274.

meno obustavio naše putovanje. Idućeg dana razgovarali smo sa Ordžonikidzeom preko direktne veze. Navodim ovaj razgovor u nešto skraćenoj verziji.

Buđoni: Kod aparata su Vorošilov i Buđoni. Dobar dan, Grigorije Konstantinoviču. Na terenu naše armije sve je mirno. Potučen do nogu, neprijatelj se raspršio po šumama i planinama ali sad u vidu mizernih grupica. Prema obaveštajnim podacima, slabije jedinice neprijatelja sa 4 oklopna voza, koji su umakli sa stanice Belorečenske, prikupljene su u rejonu Hadiženska — Kabardinska. U tom pravcu krenula je naša 34. pešadijska divizija koja, sem toga, podržava isturene delove 6. konjičke divizije u rejonu stanice Indjuk 30—40 kilometara severoistočno od Taupse.

Prikupljen je znatan broj »zelenocrvenoarmejaca« i organizovan kao armija na čelu sa Revolucionarnim vojnim sovjetom... Armija se naziva Crnomorska crvena armija. Ova armija drži ceo istočni deo crnomorske gubernije, sem novorosijskog rejona, gde operišu samostalni odredi ove armije i znatna pojačanja koja im je ona uputila. Jedan od članova Revolucionarnog vojnog sovjeta Crnomorske crvene armije drug Ševcov bio je u Majkopu, kad smo zauzeli varoš. Majkop su, u stvari, zauzeli oni kad su ga beli napustili. Drug Ševcov je vrlo dobar, potpuno naš čovek i mi smo se s njim dogovorili o daljem postojanju Crnomorske crvene armije i utvrdili bliže operativne zadatke. Cela Crnomorska armija ima približno 5.000 bajoneta, 22 topa i 80 mitraljeza. Ona će cela da uđe u 34. diviziju, čim stigne u rejon stanice Indjuk. Raspolažemo izveštajem Revolucionarnog vojnog sovjeta Crnomorske armije i za sada bismo se uzdržali od daljih raspravljanja po raznim pitanjima, već bismo to po dolasku u Rostov izneli sve detaljno.

Kao obaveštenje javljamo da konjičke jedinice ne mogu ići dalje od Hadiženske, kako zbog teškoprolaznog terena tako i zbog toga što u tom rejonu nema

hrane za konje. Naše prethodnice su stigle do sledećih mesta: Gurijske, Tverske, Širvanske, Samurske, Nižegorodske, Kamenskomostske, Barakajevske, Podgorne. Neprijatelja nema ni u jednom od ovih kozačkih sela, sem u Gurijski i Tverski, gde vrši aktivno izviđanje. Na železničkoj pruzi Belorečenska — Taupse do Tverske minirani su svi mostovi.

Drug Ševcov je izvestio da su zeleni toliko oštetili prvi tunel kod stanice Novogijaginske da se pre 7—10 dana kroz njega neće moći uspostaviti saobraćaj. Između prvog i poslednjeg tunela stoji mnogo železničkih kompozicija sa raznim teretom, o čemu vas izveštavamo i molimo hitna uputstva. U celom rejonu koji drži Konjička armija najgore je sa ishranom i furažom. Kroz desetak dana sve će rečice nadoci i mi ćemo za duže vreme biti potpuno odsečeni od severa. Ako nam predstoje novi zadaci, uzmite u obzir sve rečeno i dajte odgovarajuća i hitna uputstva pre našeg odlaska, kako bismo mogli učiniti sve što je potrebno za prebacivanje preko reke Kubana makar naših rezervnih jedinica.

Juče je došla depeša kojom se privremeno obustavlja naše putovanje. Sad su se prilike promenile. Javite da li da polazimo i ako treba da idemo, kada?

Tačne podatke o količini nafte i stanju izvora daćemo posle 22 časa, jer ćemo ih tek u to vreme imati. Prema Vašem uputstvu pozvao sam druga Ščadenka iz Taganroga i preuzeo mere za sastavljanje planova prevoženja i prikupljanje svih potrebnih podataka.

Ordžonikidze: Kod aparata je Ordžonikidze. Dođite Vi ovamo, ja ću vas čekati. Još danas, posle dogovora sa komandantom fronta, dobićete odgovor na sva pitanja koja ste dodirnuli. Pođite kad stigne Ščadenko, a ako smatrate da možete i ranije da krēnete, onda odmah dođite. Rešite sami. Poznajem lično ceo sastav Revolucionarnog vojnog sovjeta crnomoraca, vrlo su dobri momci, stari partijski radnici. Molim vas prenesite im

pozdrave Revolucionarnog vojnog sovjeta Kavkaskog fronta ...

Buđoni: Sad ne možemo da izvršimo vaše naređenje, zato što je jedini prisutan član Revolucionarnog vojnog sovjeta drug Ševcov krenuo drumom za Hadižensko sa dva odreda, koji su u blizini Majkopa.

Ordžonikidze: Onda prvom prilikom.

Buđoni: Hoćete li Vi ili neko drugi s nama da pođe?

Ordžonikidze: U Moskvu čete ići sami ... Ja, na žalost, nemam mogućnosti ... Ako drugih pitanja nema, onda doviđenja.⁷⁾

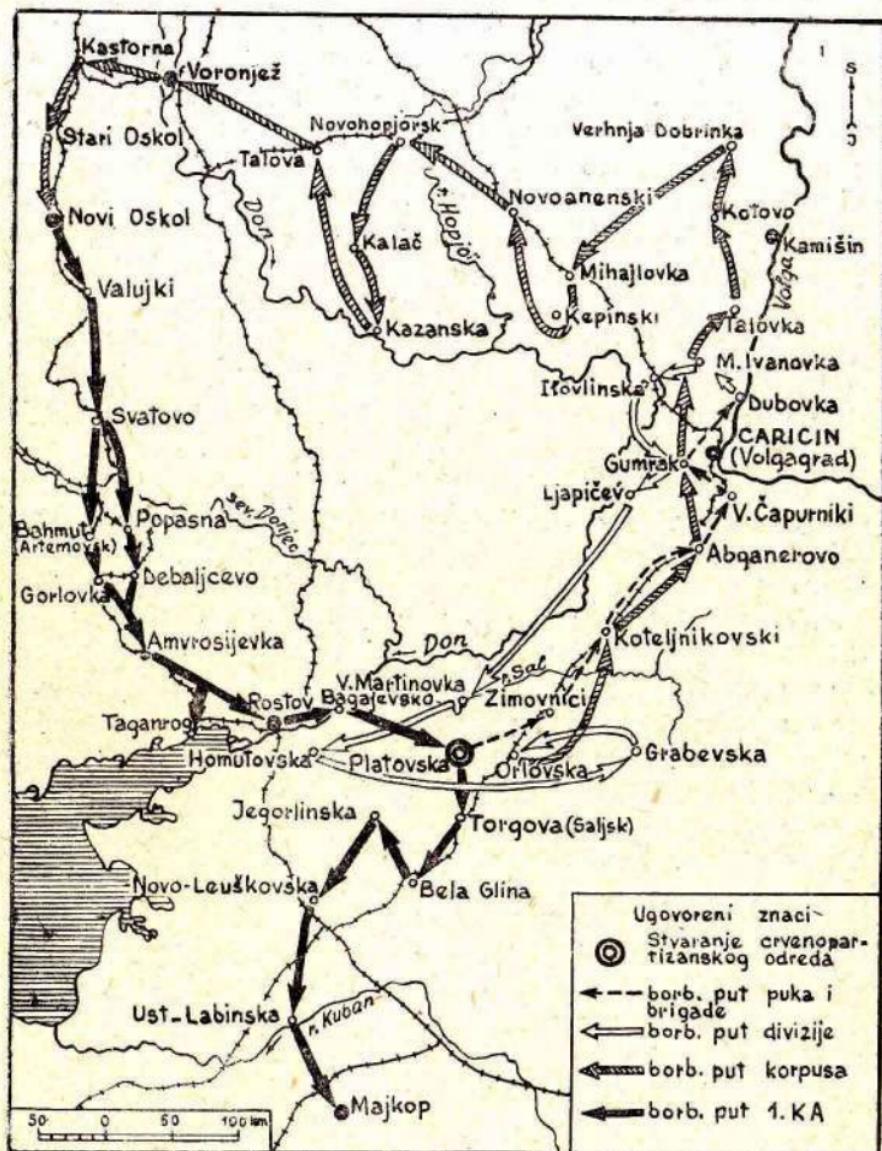
Kroz nekoliko dana Kliment Jefremovič i ja krenuli smo za Rostov, odakle smo morali da pođemo za Moskvu.

Proleće je bilo u jeku. Toplo je, mnogo sunca i prolećnog cveća. Pred nama su bila nova i teška iskušenja, ali smo se odlično osećali, bili smo ispunjeni osećanjem zadovoljstva zbog uspešne borbene delatnosti 1. konjičke armije, svesni da je ona u borbama protiv denjikinaca opravdala svoje postojanje i ispunila svoj dug pred Komunističkom partijom i sovjetskim narodom.

Na Južnom frontu, u ulozi udarne grupe ojačane sa 2 pešadijske divizije, Konjička armija je majstorski rešila osnovni operativno-strateški zadatak Vrhovne komande za rasecanje Denjikinovih snaga na dve izolovane grupe. Na kavkaskom frontu u tesnom sadejstvu sa pešadijom 10. armije, ona je razbila najborbenije snage Denjikina i time odlučno doprinela konačnoj pobedi sovjetske vojske.

Stvorena sa velikim teškoćama u toku žestokih borbi protiv mnogobrojnih neprijateljskih hordi, Konjička armija je dokazivala potrebu stvaranja konjičke formacije na nivou armije i svoje pravo da postoji u suro-

⁷⁾ CGAKA, f. 245, op. 3, d. 2/s, listovi 271—278, telegrafska pantljika.

Skica 14. — Borbeni put od konjičkog puka do 1. konjičke armije od juna 1918. do marta 1920. godine

vim uslovima klasnog rata. Ona ne samo da je izdržala sva iskušenja nego je dala i klasične primere vođenja krupnih operacija, koje su zahtevale praktično rešavanje složenih operativnih zadataka i ogromno naprezanje fizičkih i moralnih snaga. To ubedljivo pokazuju operacije kod Voronježa, Kastorne, u Donbasu, kod Rostova, Bele Gline, Jegorlikske i druge.

Elastičnost manevra i brzina pregrupisavanja, koncentracija nadmoćnih snaga i sredstava na pravcu glavnog udara, iznenadnost napada i besprekorno sadejstvo taktičkih i združenih jedinica, stalna podrška vatrom konjičkih napada, aktivno izviđanje, široka inicijativa boraca i starešina — sve je to bilo karakteristično za Konjičku armiju.

Pokrenuti Komunističkom partijom na svetu borbu protiv eksplotatora i njihove plaćene vojske, vezani jedinstvom volje i jasnoćom ciljeva, borci, starešine i komesari jedinica Konjičke armije išli su na neprijatelja sa čudesnom hrabrošću i odvažnošću "U ljute zime i žarka leta, u prolećno bespuće i hladne, mokre jeseni, danju i noću, često gladni, slabo odeveni, slabo naoružani ali snažni borbenim duhom i revolucionarnom svesti — oni su dobijali pobedu za pobedom. Zlatni su to bili ljudi koji u ime revolucije nisu žalili ni svoju krv pa ni život.

Kraj prve knjige

VOJNA BIBLIOTEKA
— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosada izdala ove knjige:

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NARODNOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**, strana 397, cena 230 din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
- 8 knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE**, strana 405, cena 300 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA**, rasprodato.

- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**, strana 400, cena 200 din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNA-
GA MANEVRA**, strana 638, cena 500 din.
- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVET-
SKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**, strana 452, cena 450 din.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**, strana 356
sa 3 priloga, cena 400 din.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**, strana 524, cena 700 din.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSI-
JU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**, strana 248, cena 300 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM
RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠABOVI**, strana 336, cena 500 din.
- 26) knjiga: JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Delo obuhvata staljingradsku operaciju u celini sa uništenjem nemačke 6. armije, kao i izvesne zaključke i iskustva iz ove operacije. Delo je u pripremi.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA** (pre-
vod sa nemačkog) strana 503, cena 850 din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGISKE TEORIJE** (i
sveska). Strana 430, cena 600 din.

- 29) knjiga: GUDELIJAN, **VOJNI MEMOARI**. Strana 623, cena 1.000 din.
- 30) knjiga: **VOĐENE RAKETE**. Delo je u pripremi.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Zbirka članaka o dejstvima jedinica Poljske narodne vojske do pada Berlina 1945. godine. Strana 432. Cena 1.000 din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Zbirka odabranih diplomskih radova sa sovjetskih vojnih akademija iz oblasti probaja organizovane odbrane operativnim jedinicama. Strana 487. Cena 1.000 din.
- 33) knjiga: Herbert FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN**. Delo predstavlja vojnodiplomatsku istoriju drugog svetskog rata koja pokazuje »rat koji su oni vodili i mir koji su želeli«. Strana 940. Cena 1.500 din.
- 34) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI**. Knjiga obrađuje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Strana 671, cena 800 din.
- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI POBEDE**. Delo predstavlja zbirku odabranih konkretnih primera borbi pešadijskih pukova i njihovih delova na istočnom frontu. Strana 264. Cena 800 din.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**. Studija o mogućnosti vazduhoplovstva u savremenim uslovima. Strana 288, cena 650 din.
- 37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**. Studija o helikopterima na osnovu iskustva u korejskom ratu. Delo je u pripremi.
- 38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. U knjizi nemački general Melentin opisuje sve važnije oklopne bit-

-
- ke iz drugog svetskog rata. Strana 448. Cena 850 din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE (1941—1945)**. Strana 593, cena 1.300 din.
- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Strana 646, cena 900 din.
- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIKE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. Strana 336, cena 600 din.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRANA STALJINGRADA**. Strana 423, cena 600 din.
- 46) knjiga: GARTHOF, **SOVJETSKA STRATEGIJA U NUKLEARNO DOBA**. Delo je u pripremi.
- 47) knjiga: Grupa sovjetskih autora u redakciji generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384. Cena 650 din.
- 48) knjiga: Nastavnici Vojnopolitičke akademije »Lenjin«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Delo je u pripremi.
- 49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**, (prevod sa nemačkog). Delo je u pripremi.
- 50) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE TEHNIKE** (I sveska). Delo je u pripremi.
- 51) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486. Cena 750 din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME**. Strana 400. Cena 700 din.

S. M. BUĐONI

PРЕДНИ ПУТ

*

Redigovao prema originalu

Milisav Perišić

*

Lektor

Veljko Aleksić

*

Tehnički urednik

Andro Strugar

*

Korektori

Vera Đurić

Gordana Rosi

*

Štampanje završeno decembra 1963.

Tiraž 3.500

Cena 750 din.